

**T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**ÇOCUK TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN
EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKI**

Zeynep Tuğçe ÇETİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GAZİANTEP – 2025

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS TEZ KABUL VE ONAY FORMU

Kamu Hukuku Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Zeynep Tuğçe ÇETİN tarafından hazırlanan “Çocuk Tutuklu ve Hükümlülerin Eğitim ve Öğrenim Hakkı” başlıklı tez, 15/04/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

<u>Görevi</u>	<u>Unvanı, Adı ve Soyadı</u>	<u>Kurumu/Üniversitesi</u>	<u>İmzası:</u>
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Hakan GÜNDÜZ	Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi	
Jüri Başkanı	Doç. Dr. Ali Tanju SARIGÜL	Hasan Kalyoncu Üniversitesi Hukuk Fakültesi	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Ahmet BOZDAĞ	Gaziantep Üniversitesi Hukuk Fakültesi	

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Ufuk AKBAŞ
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

Zeynep Tuğçe ÇETİN

14/05/2025

**HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI**

**ÇOCUK TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN
EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKI**

Zeynep TUĞÇE ÇETİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. Hakan GÜNDÜZ**

ÖZET

Eğitim kavramı, insanın varlık sahnesine çıktığı günden bugüne dek varlığını sürdüren bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Eğitim, niteliği gereği öğrenim kavramını da içerisinde barındırmaktadır. Eğitim ve öğrenim hakkı gerek Türk Hukuku'nda gerek birçok uluslararası belgede hüküm altına alınarak korunmuştur. Eğitim ve öğrenim hakkı 1982 Anayasa metninde birlikte ele alınmıştır. Bu hakkın hiçbir ayırım gözetilmeksizin herkes için zorunlu ve parasız olması ilkeleri de oldukça önemlidir. Eğitim söz konusu olduğunda çocukların eğitim hakkı akla ilk gelen bir husus olmaktadır. Bir şekilde suça sürüklenen/suç ile karşı karşıya gelen, çocuk kapalı ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimevlerinde belirli sınırlamalar ile belli bir süreyi geçirmek durumunda kalan çocuk hükümlü ve tutukluların eğitimlerinden geri kalmamaları hususu büyük önem arz etmektedir. Nitekim çocuk kapalı ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimevlerinin amacı çocuğu cezalandırmak değil, aksine çocuğun eğitim ve iyileştirme politikaları ile yeniden topluma kazandırılmasını sağlamaktır. Bu nedenle araştırma konumuz dâhilinde olan çocuğun yüksek yararına uygunluk kriteri eğitim hakkı bazında da uyulması gereken önemli bir kriterdir. Tez çalışmasında, öncelikle çocuğun eğitim ve öğrenim hakkının uluslararası ve ulusal hukuk boyutu 1789 Fransız İhtilali'nden günümüze dek tarihsel süreci ile birlikte ele alınacak, ardından çocuğun yüksek yararı ve çocuk ceza adalet sistemi içerisinde çocuğun yüksek yararı, suça sürüklenen çocuk kavramı, uluslararası ve ulusal hukukta çocuk tutuklu ve hükümlülerin eğitim ve öğrenim hakkı uluslararası ilkeler/kurallar, yasal düzenlemeler, çalışmalar ve istatistiki veriler kapsamında incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim hakkı, suça sürüklenen çocuk, yüksek yarar, topluma kazandırma.

**HASAN KALYONCU UNIVERSITY
GRADUATE EDUCATION INSTITUTE
DEPARTMENT of PUBLIC LAW**

**THE RIGHT TO EDUCATION AND TRAINING OF
JUVENILE DETAINEES AND CONVICTS**

Zeynep Tuğçe ÇETİN

MASTER THESIS

**Advisor
Asocc. Prof. Dr. Hakan GÜNDÜZ**

ABSTRACT

The concept of education is a reality that has continued to exist since the day man appeared on the stage of existence. Education also includes the concept of learning due to its nature. The right to education and learning have been protected under both Turkish Law and many international documents. The right to education and the right to education are addressed together in the text of the 1982 Constitution. The principles that this right is compulsory and free of charge for everyone without any discrimination are also very important. When it comes to education, children's right to education is the first thing that comes to mind. It is of great importance that juvenile convicts and detainees who are somehow dragged into crime/confronted with crime, who have to spend a certain period of time in juvenile closed penal institutions and juvenile education centers with certain limitations, do not fall behind in their education. As a matter of fact, the purpose of juvenile closed penal institutions and juvenile education centers is not to punish the child, on the contrary, it is to ensure that the child is reintegrated into society through education and improvement policies. For this reason, the criterion of compliance with the best interests of the child, which is within the scope of our research subject, is an important criterion that must be followed on the basis of the right to education. In thesis work, firstly, the international and national legal dimension of the child's right to education and learning will be discussed together with the historical process from the French Revolution of 1789 to the present day, then the best interests of the child and the best interests of the child in the juvenile criminal justice system, the concept of children dragged to crime, the right to education and learning of juvenile detainees and convicts in international and national law will be examined within the scope of international principles/rules, legal regulations, studies and statistical data.

Keywords: Right to education, child dragged to crime, best interest, reintegration into society.

ÖNSÖZ

Tez konusu olarak bu çalışma başlığını seçmemde, lisans eğitimi sürecinde ve halen icra ettiğim avukatlık mesleğinde ceza hukukuna duyduğum ilgi, mesleğimi icra ederken her durumda çocukların yüksek yararlarını gözetmeye yönelik hassasiyetim ve eğitimci bir ailenin kızı olarak eğitime verdiğim değer etkili olmuştur.

Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde deneyim ve görüşleriyle beni destekleyen, sabır ve özenle katkılar sunan değerli danışman hocam Doç. Dr. Hakan GÜNDÜZ'e, yapıcı eleştirileri ve tavsiyeleri ile tezime önemli derecede katkıları olan değerli hocalarım Doç. Dr. Ali Tanju SARIGÜL'e ve Doç. Dr. Ahmet BOZDAĞ'a;

Lisans eğitimimde söz konusu çalışmanın da esaslı noktasını oluşturan çocuk haklarının önemine vurgu yapılan “Çocuk Hukuku” dersinde karşılıklı fikir teatileri yapılmasına fırsat vererek teori ve uygulamaya yönelik farklı bakış açısı geliştirmeme katkı sunan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Yakup Levent KORKUT'a, eğitim-öğretim hayatım boyunca üzerimde emeği olan tüm değerli öğretmenlerime;

Yüksek lisans sürecimin başından sonuna kadar tecrübesi, bilgisi ve bana olan güveni ile her daim yanımda olan, desteğini esirgemeyen canım babama, yine bu süreçte her daim şevkimi artırarak beni yüreklendiren, güç veren canım anneme, her anımda varlığını hissettiren ve aldığım kararları her zaman destekleyen, tez sürecimin her aşamasında da bana desteğini hissettiren, zorlandığımda cesaretlendiren değerli nişanlıma, moralimi her daim yükselterek desteklerini derinden hissettiğim değerli kız kardeşlerime, aileme, tüm sevdiklerime;

Teşekkür ederim.

Son olarak tezimi, her zaman torunları ile gurur duyan, bugün yaşasalar idi bu başarımla ile de gurur duyacak olan biricik dedelerim, canım anneannem ve canım babaanneme armağan ediyorum. Hep kalbimizde ve bizimlesiniz.

Unutmayalım ki:

“Çocuklar bizim geleceğimizdir; onların eğitim öğrenim hakkına ve yüksek yararlarına ne kadar sahip çıkarsak geleceğimiz de bir o kadar güvende olacaktır.”

“Adaletin en güzeli: Vicdan ile verilen bir karardır.”

Zeynep Tuğçe ÇETİN
Gaziantep- 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR.....	x
1. GİRİŞ.....	1
2. ÇOCUĞUN EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKININ ULUSLARARASI VE ULUSAL HUKUK BOYUTU.....	4
2.1. Genel Olarak Eğitim ve Öğrenim Hakkı.....	4
2.1.1. Eğitim ve Öğrenim Kavramları.....	4
2.1.2. Eğitim Hakkı Kavramı.....	7
2.1.3. Eğitimde Fırsat eşitliği.....	8
2.1.4. Eğitim Hakkının Sınırları.....	9
2.1.5. Eğitim Özgürlüğü.....	14
2.1.6. Eğitim ve Öğrenim Hakkının Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri ve Önemi.....	14
2.1.6.1. Hak ve özgürlükler sınıflandırmasında eğitim ve öğrenim hakkı.....	16
2.1.6.2. Eğitim hakkı ile hukuk dalları arasındaki ilişki.....	16
2.2. Eğitim ve Öğrenim Hakkının Uluslararası Hukuk Boyutu.....	19
2.2.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi.....	19
2.2.2. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi.....	21
2.2.3. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi.....	22
2.2.4. Birleşmiş Milletler Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme.....	23
2.2.5. Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığa Karşı Sözleşme.....	24
2.2.6. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek 1 Nolu Protokol.....	25

2.2.7. Çocuk Hakları Bildirgesi ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi.....	27
2.2.8. Çocuk Hakları ve Refahı Konusunda Afrika Şartı.....	31
2.3. Eğitim ve Öğrenim Hakkının Ulusal Hukuk Boyutu.....	33
2.3.1. Eğitim Hakkının Tarihsel Süreci.....	33
2.3.2. 1982 Anayasası'nda Eğitim ve Öğrenim Hakkı.....	41
2.3.3. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'ndaki düzenlemeler.....	43
2.3.4. 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'ndaki düzenlemeler.....	45
2.4. Çocuğun Eğitim ve Öğrenim Hakkı.....	46
2.4.1. Genel olarak çocuk ve çocuğun yüksek yararı kavramları.....	46
2.4.1.1. Çocuk kavramı.....	46
2.4.1.2. Çocuğun yüksek yararı kavramı.....	48
2.4.2. Çocuğun eğitim, öğrenim hakkı ve bu hakkın temel esasları.....	50
2.4.3. Engelli, özel eğitime ihtiyacı olan çocukların eğitim hakkı.....	54
3. ULUSLARARASI VE ULUSAL HUKUKTA ÇOCUK TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKI.....	60
3.1. Çocuk Ceza Adalet Sistemi İçerisinde Suça Sürüklenen Çocuk.....	60
3.2. Çocuk Ceza Adalet Sistemi İçerisinde Çocuğun Yüksek Yararı.....	65
3.3. Çocuk Tutuklu ve Hükümlülerin Eğitim ve Öğrenim Hakkının Uluslararası ve Ulusal Hukuk Boyutu.....	68
3.3.1 Çocuk ceza adalet sistemine ilişkin uluslararası ilkeler/kurallar.....	69
3.3.1.1. Pekin Kuralları.....	69
3.3.1.2. Riyad İlkeleri.....	72
3.3.1.3. Havana Kuralları.....	76
3.3.1.4. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Çocuk Suçluluğuna Karşı Toplumsal Tepkiler Hakkındaki Tavsiye Kararı.....	80
3.3.2. Çocuk Tutuklu ve Hükümlülere İlişkin Eğitim Kurumları.....	82
3.3.2.1. Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumları.....	84
3.3.2.2. Çocuk Eğitimevleri.....	88
3.3.3. Çocuk tutuklu ve hükümlülerin eğitim ve öğrenim haklarını kullanmalarının sağlanmasına yönelik yasal düzenlemeler ve çalışmalar.....	92

3.3.3.1. 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun kapsamında iyileştirme ve eğitim düzenlemeleri.....	93
3.3.3.1.1. Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik.....	100
3.3.3.2. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen iyileştirme/tretman ve eğitim çalışmaları.....	105
3.3.3.2.1. Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirilmesine Dair Yönetmelik	106
3.3.3.2.2. Çocuk Hükümlü ve Tutukluların Eğitim Öğretim Faaliyetleri Hakkında Genelge.....	107
3.3.3.2.3. Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasındaki Protokol.....	109
3.3.3.2.4. Adalet Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı Arasındaki Eğitim ve Öğretim İş Birliği Protokolü.....	111
3.3.3.2.5. İyileştirme ve Topluma Kazandırma Birimi Tarafından Yapılan Faaliyetler.....	113
3.4. Çocuk Tutuklu ve Hükümlülerin Yaş, Cinsiyet, Eğitimlerine Dair Veri İstatistikleri.....	114
4. SONUÇ.....	123
KAYNAKÇA.....	130
ÖZGEÇMİŞ.....	142

KISALTMALAR

AB	: Adalet Bakanlığı
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
Any.	: Anayasa
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMÇHS	: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi
CD	: Ceza Dairesi
CGTİHK	: Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun
CTEGM	: Ceza ve Tevfik Evleri Genel Müdürlüğü
ÇHS	: Çocuk Hakları Sözleşmesi
ÇKK	: Çocuk Koruma Kanunu
ÇKK	: Çocuk Koruma Kanunu
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
E.	: Esas
E.T	: Erişim Tarihi
Ed.	: Editör
f.	: Fıkrası
K. N	: Karar Numarası
K	: Karar
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
Md.	: Madde
RG	: Resmî Gazete
S	: Sayı
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa sayısı
SEGBİS	: Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi
T	: Tarih
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti

TAAD	: Türkiye Adalet Akademisi Dergisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİHEK	: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TMK	: Türk Medeni Kanunu
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
vs.	: ve sair
y.	: Yıl
Yay.	: Yayıncılık

1. GİRİŞ

Bireylerin sahip oldukları hak ve özgürlükleri tam anlamıyla kullanabilmesi, haklarının varlığının bilincinde olmaları ile çok yakından ilgilidir. Hak sahibi birey, haklarının ihlal edilmesi durumunda dahi yine aynı bilinç ile koruyucu mekanizmalara başvurarak haklarını güvence altına alabilecektir.¹ Bu çerçevede sadece yetişkinlerin değil aynı zamanda çocukların da kendi haklarını bilmeleri büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim bunun için çocukların da birer “birey” olduklarının farkında olarak küçük yaşlardan itibaren gelişimi, yeteneği, becerisi, hakları yönünden gerekli eğitimin verilmesi bilinçli bir bireyin yetişmesini sağlayacaktır.²

Çocukların yaş gruplarına göre ayrıldığı belirli gelişim dönemleri bulunmaktadır. Özellikle, 0-3 yaş grubu gelişim dönemi “bebeklik” dönemi olarak ele alınmaktadır. Bu gelişim dönemi içerisinde ‘küçük insan’ dediğimiz bebek, dil, ahlak, bilişsel gelişiminin yanında sosyal gelişimini de önemli ölçüde oluşturmaktadır. Yine okul öncesi döneminin de çocuğun karakteri ve sosyal gelişimi açısından en verimli olduğu dönem olduğu belirtilmektedir.³ Bu durum, çocuklara erken yaşlardan itibaren hatta bebeklik döneminden itibaren gerekli eğitimin verilmesi gerektiğinin önemini vurgulamaktadır. Çocuğa her türlü konuda verilen eğitimle kendi haklarına yönelik eğitimin de verilmesi bir o kadar önem taşımaktadır.

Çocuk hakları, insan hakları çerçevesinde gerek uluslararası antlaşmalar gerekse ulusal mevzuatımızda yer verilen haklardandır. Çocuğun eğitim-öğrenim hakkı da bu çerçevede ele alınmaktadır. Genel olarak çocuğun eğitim-öğrenim hakkının önemi vurgulanmakta ise de bir şekilde suça sürüklenen çocukların da bu haktan faydalanmaları oldukça önem taşımaktadır. Nitekim bu çocuklar kapalı ceza infaz kurumları ve eğitimevlerinde belirli sınırlamalar ile belli bir süreyi geçirmek durumunda kalan bireylerdir. Bu nedenle eğitim-öğrenim hakkının eşit olarak ayırım yapılmaksızın uluslararası ve ulusal belgeler ışığında suça sürüklenen çocuklar için de aynı şekilde uygulanması gerekmektedir.

¹ Hareket, Erdem/ Yel, Selma; Eğitim Hukukunda Çocuk Hakları ve Eğitim, 1. Baskı, Anı Yayıncılık, 2021, s.1.

² Merey, Zihni (Ed.); Çocuk Hakları, Pegem Akademi, Ankara, 2016, ss.60-71.

³ Akdağ, Füsün; “Çocukta Beyin Gelişimi ve Erken Müdahale”, Hacettepe Üniversitesi, 2015, Uluslararası Katılımlı 3. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongre Kitabı, s.98., https://dergipark.org.tr/tr/pub/husbfd/issue/7893/103876#article_cite, (Erişim Tarihi: 27.09.2024)

“Eğitim” kavramı insanın var olduğu ilk andan bugüne dek varlığını hissettiren ve sürdüren bir kavramdır. Eğitim ve öğrenim hakkı gerek Türk Hukuku’nda gerekse birçok uluslararası belgede hüküm altına alınarak korunmuştur. Eğitim ve öğrenim hakkının hiçbir ayırım gözetmeksizin herkes için zorunlu ve parasız olması ilkeleri de oldukça önemlidir. Özellikle çocuk eğitimevlerinde ve kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan çocuk hükümlü ve tutukluların eğitimlerinden geri kalmamaları hususu, çocuğun yüksek yararları açısından büyük önem taşır. Bu kapsamda SELÇUK, “suçları önlemenin en güvenilir, ama en zor yolunun öğrenimi (eğitimi) yetkinleştirmek olduğunu” belirterek eğitimin önemine vurgu yapmıştır.⁴

Cezanın özel önleme amacının bireyleri topluma tekrar kazandırmak olduğu hususu unutulmadan 1982 Anayasası, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu, 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun ve ilgili diğer belgeler ışığında eğitim ve öğrenim hakkına gerekli özen gösterilmelidir. Bu çerçevede, konuyla ilgili ulusal ve uluslararası hukuki metinler de göz önünde bulundurularak, Türkiye’de çocuk eğitimevleri ve kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan çocuk hükümlü ve tutukluların değişik seviye ve kademede eğitim ve öğrenim hakkından yararlanıp yararlanmadığı; yararlanıyor ise bunun hangi zeminde ve nasıl gerçekleştiği hususunun araştırmaya değer olduğu değerlendirilerek bu konu tez çalışma konusu olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın amacı, Türkiye’de çocuk eğitimevleri ve kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan çocuk hükümlü ve tutuklulara verilen/sunulan eğitim ve öğretim imkanlarının incelenmesidir. Eğitim ve öğrenim hakkı Türk Hukuku’nda temelini 1982 Anayasası’nın 24, 27 ve 42. maddelerinden⁵ almakta olup aynı zamanda 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu kapsamında da düzenlenmiştir. Çocuk Koruma Kanunu ve Çocuk Hakları Sözleşme metinlerinde baz alınan en önemli kriter “çocuğun yüksek yararı”dır. Çocuk hakkında yapılacak olan her türlü işlem çocuğun yüksek yararına aykırı olmayacak şekilde yapılmalıdır. Bu nedenle bir çocuğun eğitim ve öğrenim hakkı en tabii ve önemli haklarından biridir. Nitekim; 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’un 15. maddesinde çocuk eğitimevleri başlığı altında bu konu ile ilgili gerekli düzenlemelere yer verilmiştir.⁶

⁴ Beccaria, C. (2024). Suçlar ve Cezalar Hakkında (13. Baskı). (S. Selçuk, İtalyan Aslından Çev.) İmge Yayınevi. (Orijinal Çalışma Basım Tarihi 1764), s.215.

⁵ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 27.09.2024)

⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5275-20140523.pdf> , (Erişim Tarihi: 27.09.2024)

İlgili kanunlar ve belgeler ışığında “*eğitim-öğrenim hakkı*” ile ilgili diğer düzenlemeler de esas alınarak:

- 1- Çocuk eğitimevleri ve kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan çocuk hükümlü ve tutukluların değişik seviye ve kademedede eğitim ve öğrenim hakkından nasıl yararlandıkları,
- 2- Uluslararası antlaşma ve sözleşme metinlerine Türk Hukuk Sistemi içerisinde yer verilip verilmediği,
- 3- Her koşulda “*çocuğun yüksek yararı*” na uygun hareket edilip edilmediği hususlarının incelenmesi önem taşıyan bir konudur. Konuyla ilgili yapılan akademik çalışmaların azlığı da göz önüne alınarak, çalışmanın gerek teoride gerek uygulamada görülen eksikliklerinin giderilmesinde katkıda bulunması amaçlanmaktadır.

Tez çalışması giriş ve sonuç haricinde iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü akabinde ilk bölümde eğitim ve öğrenim kavramları, eğitim hakkı, eğitim özgürlüğü, hakkın sınırları, fırsat eşitliği, eğitim ve öğrenim hakkının hak ve özgürlükler sınıflandırmasındaki yeri, tarihsel süreci, uluslararası ve ulusal hukuk boyutu, çocuğun eğitim ve öğrenim hakkı ve yüksek yararı kavramları ele alınmıştır; Diğer bölümde ise ceza hukuku sistemi içerisinde çocuk ve suça sürüklenen çocuk kavramı, birtakım uluslararası ilkeler/kurallar, çocuk tutuklu ve hükümlülere ilişkin eğitim kurumları, çocuk tutuklu ve hükümlülerin eğitim ve iyileştirme faaliyetleri açısından mevcut olan yasal düzenlemeler ve çalışmalara yer verilerek çalışma konusu kapsamında birtakım çizelge, tablo ve istatistik verileri ele alınmış ve sonuç başlığı altında değerlendirme ve önerilerle tez çalışması tamamlanmıştır.

2. ÇOCUĞUN EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKININ ULUSLARARASI VE ULUSAL HUKUK BOYUTU

2.1. Genel Olarak Eğitim ve Öğrenim Hakkı

Eğitim ve öğrenim hakkı gerek Türk Hukuku'nda gerekse birçok uluslararası belgede hüküm altına alınarak korunmuştur. Eğitim ve öğrenim hakkı kavramının 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kurumsallaşmaya başlamasıyla beraber bir anayasal güvenceye alınması bu hakkın son derece önemli olduğunun bir göstergesidir. Eğitim ve öğrenim hakkı, hiçbir ayırım yapılmaksızın tüm bireylere tanınması gereken bir hak olup; bu hakkın sağlanması hususu devletin yükümlülüğü altındadır. 1982 Anayasası'nda düzenlenen eğitim ve öğrenim hakkı bir pozitif statü hakkı⁷ olup; bireye devletten eğitim ve öğrenim hizmetinin yerine getirilmesini isteme hakkı vermektedir. Eğitim ve öğrenim hakkının hiçbir ayırım gözetmeksizin herkes için zorunlu ve parasız olması ilkeleri de oldukça önemlidir. Bu çerçevede aşağıda alt başlıklar altında eğitim, öğrenim ve öğretim kavramları, eğitimde fırsat eşitliği, bu hakkın sınırları ve eğitim özgürlüğü ele alınacaktır.

2.1.1. Eğitim ve öğrenim kavramları

Eğitim kavramı ortaya çıktığı ilk çağlardan beri önemli bir yere sahip olmuş ve süreç içerisinde de önemi artmaya devam etmiştir.⁸ Toplumların farklılığı dikkate alındığında eğitim konusunda bazı farklı görüşlerin ortaya çıkması durumu olağandır. Bu farklı görüşleri barındıran toplumlardan bir kısmı eğitim hususunda daha serbest, özgürlükçü düşünceye sahip olurken; bazıları ise tam tersi daha katı bir düşünceye sahiptirler.⁹ İlk çağlardan itibaren gün geçtikçe yaşamışlıkların artması ile bu ortak kültürel değerlerin korunması amacıyla gelecek nesillere aktarılması gerekmiş ve bu nedenle eğitim kavramı kurumsallaşma yönünde ilerlemiştir.¹⁰ Bu eğitim anlayışı günümüzde Amerikan eğitim bilimci John DEWEY'in fikirlerini esas almaktadır.¹¹

⁷ Devletin kişiye olumlu bir edimde bulunmasını sağlayan yükümlülüklerdir. Metin, Bayram; "Sağlık Hakkı", Sağlık Akademisyenleri Dergisi, C:4, S:1, 2017, s.47.

⁸ Ataman, Ayşegül; Eğitim Bilimine Giriş, Gazi Kitabevi, Ankara, 1997, s.1-2.

⁹ Ataman, Hakan; Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları, İzmir, 2008, s.3.

¹⁰ Ayhan, Halis; Eğitim Bilimine Giriş, Şule Yayınları, İstanbul, 1995, s.3.

¹¹ Çallı, Y. (2009). *Türk Anayasa Hukuku'nda Eğitim Hakkı*, [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara, s.6.], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 250255)

DEWEY, toplumsal farklılıklara göre farklı görüşlerin ortaya çıkması nedeniyle eğitimin bir tanımı olması hususunun oldukça zor olduğunu ifade etmektedir.¹²

Eğitim kavramı eski Türkçe’de “*terbiye*” olarak nitelendirilmiş; günümüz Türkçesi’nde ise bu kavram Türk Dil Kurumu Sözlüğünde: “*Çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye*”¹³ şeklinde tanımlanmıştır. Her ne kadar eğitim kavramı tek başına anlamlı olsa dahi öğrenim-öğretim gibi kavramlarla birleştiğinde daha anlamlı bir hale gelmektedir.¹⁴ Nitekim 1982 Anayasası’nın 42. maddesinde eğitim ve öğrenim hakkı birlikte ele alınmaktadır.¹⁵ Öğretim, TDK ’da: “*Belli bir amaca göre gereken bilgileri verme işi; talim, tedrisat*”; öğrenim ise: “*Herhangi bir meslek, sanat veya iş için gerekli bilgi, beceri ve alışkanlıkların elde edilmesi amacıyla yapılan çalışma; tahsil*” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁶ Görüldüğü üzere, eğitim daha genel bir kavramı ifade ederken; öğretim – öğrenim daha dar bir kavramı ifade etmektedir.

Eğitimin tanımı hususunda öğretide farklı görüşler bulunmaktadır. SÖNMEZ eğitimi, “*bireylerin düşünce ve davranışlarını istenilen şekilde yönlendirme süreci*”

¹² Çallı; s.8.

¹³ Bkz. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 14.10.2024)

¹⁴ Altunya, N. (1990), *Anayasa Hukukumuzda Eğitim ve Öğrenim Hakkı*, [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.18.], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi (Tez No: 11918)

¹⁵ “II. Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi

Madde 42 – Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

(Ek fıkra: 9/2/2008-5735/2 md.; İptal: Anayasa Mahkemesinin 5/6/2008 tarihli ve E.: 2008/16, K.: 2008/116 sayılı Kararı ile.)

Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır.”, https://www.anayasa.gov.tr/media/6382/gerekceli_anayasa.pdf , (Erişim Tarihi: 29.09.2024)

¹⁶ Bkz. <https://sozluk.gov.tr/> , (Erişim Tarihi: 29.09.2024)

olarak tanımlarken¹⁷; TORAN, “*bireylerin çevresiyle, doğayla etkileşimde bulunması*” olarak tanımlamaktadır.¹⁸ Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü 1974 yılında aldığı bir tavsiye kararında eğitimi: “*Toplum yararına olacak şekilde bireylerin kendi beceri ve kapasiteleri dâhilinde gelişmeyi öğrendikleri süreç*” olarak tanımlamıştır.¹⁹ Görüldüğü üzere geçmişten bugüne eğitimin tanımı konusunda birçok farklı görüş bulunmaktadır.

Eğitim, niteliği gereği öğrenim kavramını da içerisinde barındırmaktadır. İki türlü eğitim vardır. Bunlardan ilki planlı, uzman kişiler eşliğinde olan, okullarda verilen, belirli bir amaca yönelik olan formal eğitim; diğeri ise bireyin herhangi bir plan dahilinde olmayan, kendi kendine deneme yanılma yoluyla edindiği kültürel davranışlar (müzik, aile, arkadaş çevresi, iletişim araçları vs.) olan informal eğitimidir. İnformal eğitim yoluyla birey, olumlu davranışlar edinebileceği gibi olumsuz davranışlar da edinebilmektedir. Öğrenme ise bireyde meydana gelen sürekliliği olan değişikliklerdir. Bireyin yaşayarak elde ettiği, düşünsel bir kavramdır. Somut olarak bu kavramın görülmesi mümkün değildir. Ancak düşüncenin faaliyete geçmesi sonucunda bireyin öğrenme sonucu değişimi fark edilebilecektir. Öğrenme yoluyla bireyin davranışlarında meydana gelen değişim, iyi iken kötü; kötü iken iyi olabilmektedir. Eğitim yani davranış değişikliği gözlemlenebilir ve ölçülebilir olmalıdır.²⁰

Öğretim kavramı ise yine eğitim kavramının bir alt dalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğretim daha çok bireyin ilgili eğitim kurumlarında öğrendikleri faaliyetleri kapsayan daha akademik bilgileri içeren bir kavramdır. Eğitim ise doğduğumuz ilk andan itibaren kendini gösteren, ihtiyaç duyulan daha geniş bir kavramdır. Birey, kendisine bir şeyler öğreten öğreticiyi bir yol gösterici olarak görmekte ve kendisine belirli gayeler edinerek bu şekilde ilerlemektedir.²¹ Sonuç olarak öğrenme ve öğretim, eğitimin bir parçası olan kavramlardır.

Eğitim ise insanın doğduğu ilk andan itibaren yaşamsal fonksiyonlarını yerine getirme, beslenme, ilerleyen süreçte yürümeyi öğrenme vs. gibi durumlardan başlayıp ömür boyu süregelen, hayat boyu ihtiyaç duyulan bir kavramdır. Uluslararası hukuk belge

¹⁷ Sönmez, Veysel; Eğitim Felsefesi, Anı Yayıncılık, Ankara, 1997, s.39.

¹⁸ Toran, Mehmet; “Eğitim Ne Değildir?”, Eleştirel Pedagoji Dergisi, Y: 2009, S.4, s.88.

¹⁹ UNESCO 18. Genel Konferansı Sonuç Bildirgesi, Bkz. <https://unesco.org.tr/> (Erişim Tarihi: 02.10.2024)

²⁰ Zeyrek (Günaydın), A. (2008). *Uluslararası Belgeler ve Türk Hukukunda Çocuğun Eğitim Hakkı*, [Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ABD, Trabzon, s.104.], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 231990)

²¹ Zeyrek (Günaydın); s.104.

ve sözleşmelerinde eğitimin net bir tanımı yapılmamış ise de 14 Aralık 1960 tarihli genel toplantıda UNESCO tarafından kabul edilen “Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme” metninin ilgili maddesinde²² sözleşmenin amacı dâhilinde eğitimin tüm tür ve kademelerinin anlaşılması gerektiği belirtilmiştir.

2.1.2. Eğitim hakkı kavramı

Eğitim, temelinde nihayet bir insan hakkıdır. Eğitim aracılığı ile insanlar birbirlerinden yararlanabilmektedirler.²³ Eğitim hakkının, bireylerin kişiliğinin oluşmasında, beceri kazanımlarında, toplumsal yaşam içerisinde kendilerini ifade etmede gerek kendi hakları gerek başkalarının haklarına riayet edilmesi hususunda, beden ve ruhen sağlıklı bir kişilik yapısına sahip olmalarında oldukça etkili bir faktör olduğunu belirtebiliriz. ²⁴ Eğitim her ne kadar bir hak olarak ele alınsa da çocukların eğitim hakkı zorunlu eğitimin söz konusu olduğu belirli bir dönem için bir hak olduğu kadar devlet ve ebeveynlerine yüklenen bir yükümlülüktür. Her çocuk eğitim hakkından eşit düzeyde, eşit imkanlar dahilinde faydalanmalı ve bu hakka erişimi mümkün olmalıdır. ²⁵

Eğitim hakkı temel haklar statüsünde olup; Türk Hukuku’nda 1982 Anayasası’nda hüküm altına alınmıştır. Anayasa ile güvence altına alınan bu hak bir ‘pozitif statü’(isteme) hakkı başlığı altında değerlendirilmektedir. İnsan hakları kavramı İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaygın bir hale gelmiştir. Bu nedenle eğitim hakkı kavramı da yazılı metinlerde düzenlenmeye başlamıştır.²⁶ Eğitim kavramının bir insan hakkı olarak görülmesinin nedenlerinden biri; insanın kişiliğinin oluşmasında etkin bir role sahip olmasıdır. Gerek ulusal gerek de uluslararası metinlerde bir insan hakkı olarak eğitim hakkının güvence altına alınarak düzenlendiğini görmekteyiz.

²²Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme m. 1/2 için Bkz. <https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2021/09/eg%CC%86itimde-ayr%C4%B1mc%C4%B1l%C4%B1g%CC%86a-kars%C4%B1-so%CC%88zles%CC%A7me-1.pdf> , (Erişim Tarihi: 01.07.2024)

²³ Gök, Fatma; “Eğitim Hakkı Bağlamında Anadilde Eğitim”, Uluslararası Katılımlı Ana Dili Sempozyumu 2 Bildiriler Kitabı, Ankara, ss.73-83.

²⁴ Altunya, Niyazi; Türkiye’de Eğitim ve Öğrenim Hakkı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2003, s.93.

²⁵ Erdoğan, Oktay; Çocuk Hakları, Acar Basım, 2011, s.295.

²⁶ Kaplan, Recep; “Birleşmiş Milletler Belgelerinde Eğitim Hakkı”, TAAD, Y:2015, S.20, s.329.

İnsan haklarının temeli olarak düzenlenen eğitim hakkı, bu hakların ihlal edilmesi durumunda nasıl bir yol izleneceği hususunda da etkin bir öneme sahiptir.²⁷ Eğitim hakkı kaynağını Anayasa ve uluslararası anlaşma metinlerinden almaktadır. Aynı zamanda kişiye sıkı sıkıya bağlı, devrilemez bir hak olarak sosyal haklar içerisinde düzenlenmektedir.²⁸

2.1.3. Eğitimde fırsat eşitliği

Fırsat eşitliği eğitim hakkının unsurlarından biridir. Devlet, tüm bireylerine ayırım yapmaksızın eşit eğitim fırsat ve imkânı tanımalıdır. Eğitim hakkı bir pozitif statü hakkıdır. Bu durum bireylere devletten eğitim haklarını “isteme” imkânını verir. Devlet ise eğitim hakkını vatandaşlarına eşit imkânlarla sunarak koruma altına almalıdır. Her ne kadar hakkın kullanımı için çeşitli düzenlemeler yapılması gerekse de bu düzenlemeler yapılırken hakkın özüne zarar verilmemesi hususuna dikkat edilmelidir.²⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi eğitim hakkını bir temel hak olarak ele almakta fakat bir mutlak hak olarak görmemektedir. Bu nedenle hakkın özüne zarar vermeksizin birtakım kısıtlamalar yapılabileceğini belirtmektedir.³⁰

²⁷ Özsoy, Salih; “Eğitim Hakkı: Kendini Bulamamış Bir Söylem”, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Y:2004, S.6, s.58-59.

²⁸ Uluğ, Feyzi; “Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu”, Türkiye’de İnsan Hakları, Oya Çiftçi (Ed.), TODAİE, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, 1. Baskı, Ankara, 2000, s. 432.

²⁹ Çalışkan, Ahmet Ziya; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim ve Öğrenim Hakkı”, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:11, S. 3-4, 2007, s.303.

³⁰ Çalışkan; s. 303-304.

“AİHM’in Avrupa İnsan Hakları Sözleşme’sinde düzenlenen eğitim ve öğrenim hakkına ilişkin olarak verdiği en önemli kararlardan biri olan Belçika’da Dil Eğitimi Davası’nda, özetle; Belçika Hükümeti’nin, yalnızca Hollanda dilinin konuşulduğu bölgelerde, ilköğretimde öğretim dili olarak Fransızca’yı kullanan okullar açılması veya bunlara destek olmayı reddetmesi söz konusudur. AİHM bu red kararını, Sözleşme’nin 1 no’lu Ek Protokolü’nün 2. maddesine aykırı bulmamıştır. Çünkü Mahkemeye göre devletlerin belli bir dilde öğretim yapan okulların açılması ve mali yönden desteklenmesi mecburiyeti yoktur. Tek dilli bölgelerde, Fransızca ya da Hollandaca konuşan kişiler, eşit surette, devlet ya da devletten mali yardım alan eğitim kurumuna yani bölge dilinde belli bir öğretim yapan kuruma girebilmektedirler. AİHM bu kararda, Belçika Hükümeti’ni sadece; özel statülü beldelerde ikamet etmeyen ve anadili Flemenkçe olan çocukların Flemenk sınıflarına kabul edilmesinin, buna karşılık anadili Fransızca olan çocukların Fransızca sınıflara kabul edilmemesinin, bu konudaki mevzuatın Flemenk veya Fransızca konuşan ailelere aynı şekilde uygulanmaması sonucunu doğurduğu ve olayda ayrımcılık yasağının ihlal edildiği gerekçesiyle, mahkûm etmiştir.

Mürsel Eren/Türkiye davasında, davacının ÖSYM sınavından aldığı puanı, daha önceki yıllarda almış olduğu düşük dereceli puanlardan ötürü, böyle yüksek bir puan alamayacağı gerekçesiyle, üç profesörden oluşan bir jüri tarafından hazırlanan bir rapora istinaden ÖSYM tarafından iptal edilmiştir. AİHM, kararında, bu olayda kullanılan takdir yetkisinin, hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmayacağı gerekçesiyle, Türkiye’nin Sözleşmeyi ihlal ettiğine karar vermiş ve davacı lehine bir miktar tazminata hükmetmiştir.” AİHM kararı için Bkz. AİHM; Mürsel Eren/Türkiye, Başvuru No: 60856/00, T. 07.10.2006, <https://www.kararara.com/aihm/turkce/aihm10426.htm>, (Erişim Tarihi: 11.12.2024)

Eğitimde fırsat eşitliği sağlanması gerektiğinden zorunlu eğitimin parasız olarak vatandaş hizmetine sunulması ve herkesin bu imkândan faydalanabilmesi gerekmektedir.³¹ Zorunlu eğitim süresi ve aynı zamanda parasız eğitim süresinin ne zamana kadar devam edeceği hususu öğreti ve uygulamada tartışmaların olduğu bir konudur.³² Uygulamada genel kabul gören görüş temel eğitim olan ilköğretimin ücretsiz olması; eğitime devam edilmesi durumunda ise yine devlet tarafından desteklemeye tabi tutulmasıdır.³³

2.1.4. Eğitim hakkının sınırları

1982 Anayasası'nın 13.maddesine göre temel hak ve hürriyetler yalnızca kanun ile sınırlanabilecektir. Bu sınırlama hak ve özgürlüklerin özlerine dokunulmaksızın ölçülülük ilkesi gözetilerek yapılmalıdır.³⁴ Eğitim hakkı bir temel haktır ve normlar hiyerarşisinde kanundan daha alt düzeyde olan metinlerle düzenlenebilmekte olup AİHM kararları da aynı doğrultudadır.³⁵ Eğitim hakkı toplumun büyük bir kesimini ilgilendirdiğinden geniş ve detaylı düzenlenmesi gereken bir kavramdır. Normlar hiyerarşisinde kanundan daha alt düzeyde olan yönetmelik, idari kararlar ile düzenlenebilmesi bu durumun bir sonucudur.³⁶

Eğitim hakkının sınırlandırılabilmesi hususu AİHM ve AYM kararlarına göre³⁷ demokratik toplum gereklerine uygun olmalıdır. Yani bir sınırlandırma getirilecek olan

³¹ Cılga, İbrahim; "Demokrasi İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları", Milli Eğitim Dergisi, S.151, 2001, s.2-3.

³² Cılga; s.2-3.

³³ Gözlügül, Said Vakkas; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz Etkisi, Yetkin Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2002, s.10.

³⁴ "II. Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması
Madde 13 – (Değişik: 3/10/2001-4709/2 md.)

Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz."

³⁵ Bkz. AİHM; Campbell ve Cosans/Birleşik Krallık Davası, Başvuru No: 7511/76 ve 7743/76, T. 25.02.1982, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/Dergi/101.html#480> (Erişim Tarihi 10.06.2024)

³⁶ Öz (Akar), L. (2013). *Çocuk Hakları Bağlamında Çocuklarda Eğitim Hakkı*, [Yüksek Lisans Tezi, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Mersin, s.33.], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 350838)

³⁷ Bkz. AYM; **Yüksek Baran Başvurusu, Başvuru No: 2012/782, T. 26.06.2014**, "...36. Anayasa'nın 42. maddesinde yer alan eğitim ve öğrenim hakkı, kamu otoritelerine bireyin eğitim ve öğrenim almasını engellemeye negatif ödevini yüklemekle birlikte Anayasa'da öngörülen ilköğretim dışında devletin tüm bireylere eğitim ve öğrenim sağlama şeklinde pozitif bir ödev yüklememektedir. Devletin özellikle lisansüstü eğitim almak isteyen herkese bunu sağlama şeklinde pozitif bir ödevi bulunmamaktadır (B. No: 2012/1334, 17/9/2013, § 29). AİHM'e göre, anılan düzenleme "belli bir zamanda var olan eğitim

kurumlarına erişim hakkı” nı güvence altına almaktadır (bkz. Kjeldsen, Busk Madsen ve Pedersen/Danimarka, 7/12/1976, § 53).

37. Eğitimin toplum için taşıdığı öneme karşın, eğitim hakkı mutlak ve sınırsız bir hak değildir. Niteliği gereği devlet tarafından düzenleme yapılmasını gerektirdiğinden bazı kısıtlamalara tabi tutulması da doğaldır. Şüphe-siz eğitim kurumlarını düzenleyen kurallar, toplumun ihtiyaç ve kaynakları ile eğitimin farklı düzeylerine has özelliklere göre, zaman ve mekân içinde değişiklik gösterebilir. Bu nedenle, devletler bu konuda yapacakları düzenleme ve uygulamalarda belli bir takdir alanına sahiptirler. Devletin bu takdir alanı, eğitim kurumunun seviyesi yükseldikçe artmakta, buna karşılık bu eğitimin birey ve toplum bakımından önemine bağlı olarak azalmaktadır (Ponomaryovi/Bulgaristan, 5335/05, 21/6/2011, §50). Nitekim Anayasa'nın 42. maddesi ilköğretimi zorunlu ve devlet okullarında ücretsiz olarak verilmesini öngörürken, öğrenim hakkının kapsamının kanunla belirleneceğini kabul etmektedir.

39. Devletin eğitim hakkı konusunda negatif yükümlülükleri kapsamında getirilen kısıtlamaların söz konusu hakkın özünü zedeleyecek ve etkililiğinden yoksun bırakacak düzeyde olmaması, kanunla yapılması, meşru bir amacının bulunması ve bu meşru amaçla kullanılan araç arasında belli bir makul dengenin gözetilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte devletler birinci Protokolün 2. maddesi bakımından sınırlı bir “meşru amaçlar” listesiyle bağlı olmayıp, devletlerin takdir alanı geniştir (Bkz. Leyla Şahin/ Türkiye, 4477419, 10/11/2005, §§ 154).

40. Şüphelilerin kaçmalarını ve delilleri karartmalarını engellemek, kesinleşen cezaların uygulanmasını temin etmek gibi amaçlara hizmet eden tutukluluk ve yurt dışına çıkamamak şeklinde uygulanan tedbir kararları, kişilerin doğrudan özgürlüğünü ve/veya seyahat özgürlüğünü kısıtlamakla beraber doğaları gereği haklarında bu tedbirler uygulanan kişilerin eğitim, mülkiyet, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakları gibi pek çok haklarını kullanmalarını da etkileyebilmekte/sınırlayabilmektedir. Hakkında tedbir uygulanan kişilerin doğrudan etkilenen hakları yönünden konunun esasına girerek sınırlandırmanın kanuniliği, meşru amacı ve ölçülülüğü incelenilebilmekle beraber, somut başvuruların özelliklerine göre tedbir uygulamasının dolaylı etkilediği her hak yönünden böyle bir inceleme yapılmasına gerek bulunmayabilir.

46. Nitekim AİHM, bir mahkûmun cezaevinde tutulduğu sürece eğiti-mine devam edememesinin ve bir ebeveynin sınır dışı edilmesi nedeniyle ebe-veyniyle birlikte ülkeyi terk etmek durumunda kalan çocuğun artık okula de-vam edemeyecek olmasının eğitim hakkının ihlaline yol açmadığına, hakkında tutukluluk kararı verilmiş kişinin eğitimine devam edememesinin eğitim hak-kından yoksunluk olarak yorumlanamayacağına karar vererek bir müdahaleden eğitim hakkının dolaylı etkilenmesini eğitim hakkının ihlali olarak kabul etmemiştir (Bkz, Aslan /Türkiye, 31320/02, 1/6/2006; Ebibomi/Birleşik Krallık, 26922/95, 26/11/1995).”, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140911-14.pdf> , (Erişim Tarihi: 12.12.2024)

Bkz. AYM; Sude Ündeyici Başvurusu, Başvuru No: 2020/34927, T.06.03.2024, “... 26. Anayasa'nın 13. maddesi şöyledir: “Temel hak ve hürriyetler, ... yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, ... demokratik toplum düzeninin ... gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”

27. Yukarıda anılan müdahale Anayasa'nın 13. maddesinde belirtilen koşulları yerine getirmediği müddetçe Anayasa'nın 42. maddesinin ihlalini teşkil edecektir. Bu sebeple eğitim hakkına yapılan müdahalenin, Anayasa'nın 13. maddesinde öngörülen ve somut başvuruya uygun düşen kanun tarafından öngörülme, haklı bir sebebe dayanma (meşru amaç) ve demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmama kriterlerini sağlayıp sağlamadığının belirlenmesi gerekir (eğitim hakkı bağlamında bkz. Özcan Zengin, B. No: 2020/4244, 23/2/2022, §§ 72-82; Özcan Bayrak, B. No: 2019/14060, 3/11/2022, §§ 39-48; ifade özgürlüğü bağlamında bkz. kararlar için bkz. Bekir Coşkun [GK], B. No: 2014/12151, 4/6/2015, §§ 53-55; Mehmet Ali Aydın [GK], B. No: 2013/9343, 4/6/2015, §§ 70-72). Bu bağlamda öncelikle müdahalenin kanuni dayanağının bulunup bulunmadığı incelenmelidir.

28. Temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması rejimini düzenleyen Anayasa'nın 13. maddesinde hak ve özgürlüklerin “ancak kanunla” sınırlanabileceği temel bir ilke olarak benimsenmiştir. Bu bağlamda Anayasa'nın 42. maddesi kapsamında korunan bir hakka yapılan bir müdahalenin kanunilik şartını

konu açısından toplumun gerçekten ihtiyacı olup olmadığı hususu değerlendirilerek düzenleme yapılması gerekmektedir. Demokratik toplumlarda yapılan sınırlandırmalar hakkın özüne dokunmayacak şekilde yapılmalıdır. Hakkın özüne dokunan, onu zedeleyen bir sınırlandırma insan haklarını ihlal edecektir. Son olarak sınırlamanın meşru bir amaca yönelik olması gerektiği hususu da son derece önemlidir. AİHM, sınırlamanın meşru bir amaca yönelik olması durumunu Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında

sağladığının kabul edilebilmesi için söz konusu müdahalenin kanuni bir dayanağının bulunması zorunludur (eğitim ve öğrenim hakkının ancak kanunla sınırlanabileceğinin değerlendirildiği çok sayıda karar içinden bkz. Özcan Bayrak, B. No: 2019/14060, 3/11/2022, §§ 46,47; kanunilik şartına çeşitli bağlamlarda dikkat çeken kararlar için bkz. Sevim Akat Eşki, B. No: 2013/2187, 19/12/2013, § 36; Tuğba Arslan [GK], B. No: 2014/256, 25/6/2014, § 82; Hayriye Özdemir, B. No: 2013/3434, 25/6/2015, §§ 56-61; Halk Radyo ve Televizyon Yayıncılık A.Ş. [GK], B. No: 2014/19270, 11/7/2019, § 35). , <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/34927>, (Erişim Tarihi: 12.12.2024)

değerlendirmekte olup yalnızca Sözleşmenin 8.³⁸,9.³⁹,10.⁴⁰, ve 11.⁴¹ maddelerinde düzenlenen şekilde mümkün olduğunu belirtmektedir.⁴²

³⁸ **AIHS m.8:** “Özel ve aile hayatına saygı hakkı

1. Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve yazışmasına saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamının müdahalesi, ancak müdahalenin yasayla öngörülmüş ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda söz konusu olabilir.”,

<https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf> , (Erişim Tarihi: 05.03.2025)

³⁹ **AIHS m.9:** “Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü

1. Herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir.

2. Din veya inancını açıklama özgürlüğü, sadece yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda kamu güvenliğinin, kamu düzeninin, genel sağlık veya ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli sınırlamalara tabi tutulabilir.”,

<https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf> , (Erişim Tarihi: 05.03.2025)

⁴⁰ **AIHS m.10:** “İfade özgürlüğü

1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir.

2. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.”,

<https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf> , (Erişim Tarihi: 05.03.2025)

⁴¹ **AIHS m.11:** “Toplantı ve dernek kurma özgürlüğü

1. Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir. Bu hak, çıkarlarını korumak amacıyla başkalarıyla birlikte sendikalar kurma ve sendikalara üye olma hakkını da içerir.

2. Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarının yukarıda anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir.”,

<https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf> , (Erişim Tarihi: 05.03.2025)

⁴² Bkz. **AIHM; Handyside/Birleşik Krallık, Başvuru No: 5493/72, T. 07.12.1976**, “Müstehcen muhtevaya sahip Küçük Kırmızı Ders Kitabı hakkında savcılığa yapılan şikayetler sonucu, kitabın mevcut tüm nüshalarına, yayın ve satışıyla ilgili kart-broşür ve yazışmalara el konulmuştur. Yapılan yargılama sonucu yayıncılık firması sahibi başvuruçunun para cezasıyla mahkumiyetine karar verilmiştir. Başvuruçuyu yayınevi sahibi Handyside AIHS madde 10'da hüküm altına alınan ifade özgürlüğünün ihlal edildiğini iddia etmektedir.

44. Handyside'in şikâyet ettiği "yasaklar"ın ve "cezalar"ın 10. maddeye aykırı olmamaları için, bunların öncelikle ikinci fıkraya göre "hukukten öngörülmüş" (prescribed by law) yasaklar ve cezalar olmaları zorunludur. Mahkeme önce bunu tespit edecektir. Birleşik Krallık hukuk sisteminde, söz konusu önlemlerin hukuki dayanağı 1959/1964 tarihli Yasadır (bk. yukarıda parag. 14-18, 24-25 ve 27-34). Bu noktaya, söz konusu Yasaların doğru uygulandığını kabul eden başvuruçunun tarafından da itiraz edilmemiştir.

45. Şikâyet konusu müdahalelerin, Sözleşme'nin 10(2). Fıkrasındaki ilk koşulu yerine getirdiğini tespit eden Mahkeme, daha sonra bu müdahalelerin diğer koşullara da uyup uymadığını araştırmıştır. Hükümete ve Komisyon çoğunluğuna göre müdahaleler, "genel ahlakın... korunması için", "demokratik bir toplumda gereklidir.

46. Hükümetin yaklaşımına ve Komisyon'un oybirliğiyle vardığı görüşe katılan Mahkeme, ilkin, 1959/1965 tarihli Yasanın, Sözleşme'nin 10(2). Fıkrası bakımından meşru bir amaca (legitimate aim), yani demokratik bir toplumda ahlaki koruma amacına sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

47. Mahkeme ayrıca, demokratik bir toplumda ahlaki korumanın, 1959/1964 tarihli Yasaya göre, başvuruçuya ve Ders Kitabı'na karşı çeşitli önemlerin alınmasını gerektirip gerektirmediğini de araştırmak

durumdadır. ... Sözleşmeciler Devletlerin değişen iç hukuklarında tek biçimli bir Avrupa ahlak anlayışı bulmak mümkün değildir. Her bir ülke hukukunun ahlaki gereklere yaklaşımı, özellikle konu hakkındaki düşüncelerin hızla ve geniş ölçüde evrim geçirdiği günümüzde zamana ve yere göre değişmektedir. ... Devletin veya nüfusun bir bölümünün aleyhinde olan, onlara çarpıcı gelen, onları rahatsız eden haber ve düşünceler için de uygulanır. Bunlar, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplum olmaz. Bu demektir ki, başka şeyler bir yana, bu alanda getirilen her 'formalite', 'koşul', 'yasak' ve 'ceza', izlenen meşru amaçla orantılı olmalıdır. ... Böylece Mahkeme, 1959/1964 tarihli Yasayı uygulayan 29 Ekim 1971 tarihli karardaki temel amacın, Sözleşme'nin 10(2). Fikrasına göre meşru bir maksat olan gençlerin ahlakını korumak olduğunu kabul etmiştir.

59. Toplanan deliller karşısında Mahkeme, bu dava bakımından 10. madde hükümlerine aykırılık bulunduğu kanıtlanamadığı sonucuna ulaşmıştır. ",

<https://cdn.istanbul.edu.tr/statics/idarehukuku-hukuk.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2015/11/%C3%96l%C3%A7%C3%BCl%C3%BCl%C3%BCk-%C4%B0lkesine-%C4%B0l%C5%9Fkin-A%C4%B0HM-Kararlar%C4%B1-%C4%B0%C3%96-17.11.2015.pdf> , (Erişim Tarihi: 21.12.2024)

Bkz. AYM; İlknur Uyan Başvurusu, Başvuru No: 2019/14617, T.14.04.2022, "1. Başvuru, katıldığı bir basın açıklamasında öğrencisi olduğu üniversitenin rektörünün şeref ve itibarını zedeleyici nitelikte ifadeler kullandığından bahisle bir ay okuldan uzaklaştırma disiplin cezası ile cezalandırılan başvurunun eğitim hakkının ihlal edildiği iddiasına ilişkindir.

10. 4/11/1981 tarihli ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'nun "Öğrencilerin disiplin işleri" kenar başlıklı 54. maddesinin ilgili kısmı şöyledir: "Soruşturma, yetkiler ve cezalar: a. Yükseköğretim kurumları içinde veya dışında yükseköğretim öğrenciliği sıfatına, onur ve şerefine aykırı harekette bulunan, öğrenme ve öğretme hürriyetini, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak kısıtlayan, kurumların sükun, huzur ve çalışma düzenini bozan, boykot, işgal ve engelleme gibi eylemlere katılan, bunları teşvik ve tahrik eden, yükseköğretim mensuplarının şeref ve haysiyetine veya şahıslarına tecavüz eden veya saygı dışı davranışlarda bulunan ve anarşik veya ideolojik olaylara katılan veya bu olayları tahrik ve teşvik eden öğrencilere; eylem başka bir suçu oluştursa bile ayrıca uyarma, kınama, bir haftadan bir aya kadar veya bir veya iki yarıyıl için kurumdan uzaklaştırma veya yükseköğretim kurumundan çıkarma cezaları verilir....",

13. AİHM, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinin kapsamına giren bilgi ve fikirleri şöyle tanımlamıştır: "İfade özgürlüğü, toplumun ilerlemesi ve her insanın gelişmesi için esaslı koşullarından biri olan demokratik toplumun ana temellerinden birini oluşturur. 10. maddenin 2. paragrafı saklı kalmak üzere, ifade özgürlüğü, sadece lehte olduğu kabul edilen veya zararsız veya ilgilenmeye değmez görülen "haber" ve "fikirler" için değil, fakat ayrıca devlete veya toplumun bir kısmına ters düşen, şoke eden ya da üzüntüye sevk edenler için de geçerlidir. Bunlar, çoğulculuğun, hoşgörünün ve açık fikirliliğin gerekleridir; bunlar olmaksızın demokratik toplumdan söz edilemez." (Handyside/Birleşik Krallık, B. No: 5493/72, 7/12/1976, § 49).

18. Anayasa Mahkemesi, olayların başvuru tarafından yapılan hukuki nitelendirmesi ile bağlı olmayıp olay ve olguların hukuki tavsifini kendisi takdir eder (Tahir Canan, B. No: 2012/969, 18/9/2013, § 16). Öğrencilere tatbik edilen okuldan uzaklaştırma yahut eğitimden çıkarma gibi eğitim kurumundan sürelili veya süresiz olarak uzaklaştırma şeklindeki müdahaleler eğitim hakkına müdahale teşkil eder. Bu nedenle başvurunun iddialarının bir bütün olarak ifade özgürlüğü ışığında ve eğitim hakkı kapsamında incelenmesi gerektiği değerlendirilmiştir (Özcan Özsoy, B. No: 2014/5881, 15/2/2017, § 44).

22. Yukarıda anılan müdahalenin Anayasa'nın 13. maddesinde öngörülen ve somut başvuruya uygun düşen, kanunlar tarafından öngörülme, Anayasa'nın ilgili maddesinde belirtilen nedenlere dayanma ve demokratik toplum düzeninin gereklerine uygunluk koşullarını sağlayıp sağlamadığının belirlenmesi gerekir. Anayasa'nın 13. maddesinin ilgili kısmı şöyledir:

"Temel hak ve hürriyetler. Yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz."

24. Anayasa'nın 42. maddesinde eğitim hakkının sınırlandırılmasına ilişkin bir düzenleme yer almamaktadır. Bununla birlikte eğitim hakkının mutlak ve sınırsız bir hak olduğu düşünülemez. Nitekim anılan maddenin ikinci fıkrasında yer verilen "Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir." ifadesi ile devlete bir takdir alanı yaratılmıştır. Eğitim hakkının Anayasa'nın "Sosyal ve Ekonomik Haklar" bölümünde düzenlendiği hususu da gözetildiğinde devlete tanınan bu takdir hakkının özünde bir sınırlama yetkisi de içerdiği anlaşılmaktadır. Öte yandan Anayasa'da diğer haklardan farklı olarak eğitim hakkının sınırlandırılması hususunda kanun koyucuyu bağlayan belli bir meşru amaçlar listesi bulunmamaktadır. Dolayısıyla kanun koyucunun eğitim hakkının sınırlandırılması hususundaki takdir aralığının geniş olduğu ifade edilebilir. Ancak kanun koyucunun bu takdir yetkisinin Anayasa

2.1.5. Eğitim özgürlüğü

Eğitim hakkı evrensel bir hak olup uluslararası sözleşmelerde hüküm altına alınmıştır. Bu sözleşmeler kapsamında herkes eğitim hakkına sahiptir. 1982 Anayasası kapsamında bu hakkın bir pozitif statü hakkı (isteme hakkı) olduğu daha önce de ifade edilmişti. Bir pozitif statü hakkı niteliğine sahip olması itibarıyla devletin her vatandaşına eğitim hakkı yönünden yükümlülüğü bulunmaktadır. Gerekli olan yerlere okul yaptırması, öğretmen istihdam etmesi, okul için lazım olan araç gereçleri tedarik etmesi bu yükümlülüğe örnek olarak verilebilir.

Eğitim özgürlüğü kavramı öncelikle ebeveynlere çocuklarının eğitimi ile alakalı bir seçim hakkı vermektedir. Ebeveynler kendi dini inanç, ahlaki değerleri ve düşünceleri doğrultusunda bir seçim yaparak çocuklarının eğitimleri yönünde etkin bir rol oynarlar. Fakat şunu belirtmek gerekir ki; okullarda dini konularda verilen dersler objektif bir şekilde verilmeli, herkesin din, vicdan hürriyetine, inanç ve fikirlerine saygı duyularak hareket edilmelidir.⁴³ Dini eğitim konusunda, TMK'da ana babaya çocuğunun dini eğitim seçme hakkının verildiği ve bu hakkı sınırlayacak her türlü sözleşmenin de geçersiz sayılacağı belirtilmiştir. Fakat çocuğun ergin olmasıyla istediği dini seçip din eğitimi alması konusunda özgürlük tanınmıştır (TMK m.341).

2.1.6. Eğitim ve Öğrenim Hakkının Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri ve Önemi

Eğitim ve hukuk arasında bir ilişki mevcuttur. Bu iki kavram arasında bir bağın mevcut olmasının en önemli sebebinin ise eğitimin gerek faaliyet olarak gerek bir hak olarak uluslararası ve ulusal metinler ışığında ele alınarak korunması olduğu ifade edilebilir.⁴⁴ Eğitim, aile veya devletler tarafından kullanılmak istenildiğinde ortaya menfaat çatışması çıkması durumunda bu çatışmanın bir denge çerçevesinde çözümlenmesinin uluslararası ve ulusal metinler ışığında oluşturulan birtakım

Mahkemesinin denetimine tabi olduğu açıktır (Âdem Öğüt ve diğerleri, B. No: 2014/20527, 22/11/2017, § 53).

43. Açıklanan gerekçelerle başvurunun Anayasa'nın 26. maddesinde korunan ifade özgürlüğünü kullanması nedeniyle Üniversiteden uzaklaştırılmasının Anayasa'nın 42. maddesinde güvence altına alınan eğitim hakkının ihlali niteliğinde olduğunun kabul edilmesi gerekir., <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/14617>, (Erişim Tarihi: 18.12.2024)

43 Öz (Akar); s.24.

44 Hareket/Yel; s.6.

düzenlemeler ve eğitim kurumları ile mümkün olması eğitim ve hukuk arasındaki bağı ve eğitimin de hukukun bir parçası olduğu hususunu açıkça göstermektedir.⁴⁵ Eğitim hakkı devletin bireylere vermekle yükümlü olduğu bir haktır. Bu hakkın yerine getirilmesi aynı zamanda bir kamu hizmetidir. Kamu hizmeti olması sonucunda ise birey devletten bu hakkın yerine getirilmesini isteyebilecektir.

Toplumsal düzenin sağlanması hukukun temel amaçları arasında yer almaktadır. Eğitim de bu düzenin sağlanması için gerekli olan unsurlardan biridir. Bireylerin kendilerini geliştirebilmeleri, beceri kazanabilmelerinin ancak nitelikli bir eğitim sistemi ile mümkün olabileceğini belirtebiliriz. Bazı haklar uluslararası belgelerin koruyucu mekanizması içerisinde yer almaktadır. Bu hakların ihlal edilmesi durumunda söz konusu koruyucu mekanizmalar devreye girmektedir. Fakat bazı haklar var ki ihlal edilmeden önce bilinç ile korumanın sağlanması, hakkın ihlali gerçekleşmeden önlenmesi gerekmektedir. Bu haklara örnek olarak insan hakları, çocuk hakları verilebilir. Bireyler, bu hakların bilincinde olarak yaşamalıdır. Bu bilincin bireylerde oluşması için yapılabilecek ve atılabilecek en önemli adım ise onlara erken yaşlardan itibaren eğitime olan ihtiyaç bilincini verebilmektir. Birey, böylesine önemli hakları ihlal etmenin yasak olduğunu bilerek uzak durmasından önce o hakların öneminin bilincinde olarak hareket etmeli, aldığı eğitim ile bunun önemini zihninde kavrayabilmelidir.⁴⁶

Hukuk ve eğitim arasında bir ilişki olduğu belirtilmişti. Bireylerin eğitime yönelik haklarının bilincinde olmasının öncelikle hukuk başlığı altında insan hakları ve erken yaştan itibaren verilmesi gereken çocuk haklarını öğrenmelerine bağlı olduğu ifade edilebilir. Eğitim bir çocuğun en önemli haklarından biridir. Bireyin ve ailenin eğitime yönelik haklarının bilincinde olması ise hukuk ve eğitim kavramlarını iç içe düşünerek bir “*eğitim hukuku*” nun sentezlenmesi sonucu mümkün olabileceği düşünülmektedir.⁴⁷

Aşağıda alt başlıklar halinde hak ve özgürlükler sınıflandırmasında eğitim ve öğrenim hakkı, eğitim hakkı ile hukuk dalları arasındaki ilişki ele alınacaktır.

⁴⁵ Bingöl, Bilge; “Türkiye için bir eğitim hukuku teorisinin gerekliliği.”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C:2, S:2, 2012, ss. 25-38.

⁴⁶ Hareket/Yel; s.7.

⁴⁷ Çolakoglu, Ayşe; “Eğitim hukuku (Ders notları)”, 2012, <https://prezi.com/10cw9gna2nr/eğitim-hukuku/> (Erişim Tarihi: 04.10.2024)

2.1.6.1. Hak ve özgürlükler sınıflandırmasında eğitim ve öğrenim hakkı

Temel hak ve özgürlükler 1982 Anayasası'nda üç başlık altında sınıflandırılmışlardır. Bu sınıflandırmalar: “*kişinin hak ve ödevleri*”, “*sosyal ve ekonomik hak ve ödevler*”, “*siyasi hak ve ödevler*” şeklinde düzenlenmiştir. Eğitim hakkına ise bu sınıflandırmalardan “*sosyal ve ekonomik hak ve ödevler*” kısmında yer verilmiştir. Kişinin hak ve ödevleri, “*koruyucu haklar- negatif statü hakkı*”; sosyal ve ekonomik hak ve ödevler, isteme hakları-pozitif statü hakları; siyasi hak ve ödevler ise, katılma hakları-aktif statü hakları olarak George Jellinek tarafından sınıflandırılmıştır.⁴⁸

Negatif statü hakları devlet müdahalesine karşı güvence altına alınarak korunması gereken haklardır. Devlet bu haklara dokunmamaktadır. Pozitif statü haklarında ise bireyler devletten bu hakların yerine getirilmesini talep etme yetkisine sahiptirler. Aktif statü hakları ise bireyleri siyasal açıdan aktif hale getirebilmektedir. 1982 Anayasa metninde temel hak ve özgürlüklerin niteliği 12. maddede hüküm altına alınmıştır.⁴⁹

2.1.6.2. Eğitim hakkı ile hukuk dalları arasındaki ilişki

Bireylerin eğitime yönelik haklarının bilincinde olmasının, öncelikle hukuk başlığı altında insan hakları ve erken yaştan itibaren verilmesi gereken çocuk haklarını öğrenmelerine bağlı olduğu ifade edilebilir. Eğitim bir çocuğun en önemli haklarından biridir. Bu bağlamda birçok hukuk dalı eğitim hukukunu içerisinde barındırmaktadır. Şöyle ki; anayasa hukuku çerçevesinde kişilerin eğitim öğrenim hakkının hüküm altına aldığı belirtilmişti. Bu hak devletin gözetim ve denetiminde koruma altına alınmıştır. Eğitim hakkının normlar hiyerarşisinin en üstünde bulunan Anayasa metninde koruma altına alınması, yönetmelik, kanun vs. ile getirilen hiçbir kuralın Anayasa'ya aykırı olamayacağının garantisini vermektedir.

Bilindiği üzere, bir devlette yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç kuvvet/erk vardır. Çağdaş bir yönetim anlayışının hâkim olduğu demokratik bir yönetimde, bu üç devlet erki, ayrı ayrı yetkili organlar vasıtasıyla kullanılır. İdare hukuku da yürütme faaliyetinin icrasını düzenleyen bir hukuk dalıdır. Birey ve devlet arasındaki ilişkileri

⁴⁸ Kapani, Münici; Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993, s. 19.

⁴⁹ “I. Temel hak ve hürriyetlerin niteliği

Madde 12 – Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.”, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> (Erişim Tarihi: 11.10.2024)

düzenlemektedir. Örneğin, eğitim öğretim faaliyetleri çerçevesinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı kamu kurumlarındaki idari personelin yetki ve sorumlulukları vs. hususların idare hukuku tarafından düzenlenmesi eğitim hukukunu içerisinde barındırdığı göstermektedir. Genel kamu hukuku ise, tarihsel süreçte en temelde devlet kavramının nasıl ortaya çıktığı, bireyin hak ve özgürlüklerinin ne olduğu, devletin unsurları, devlet otoritesi gibi hususları ele alan bir hukuk dalıdır.

Eğitimin devletin gözetim ve denetimi altında olduğu, yürütülen faaliyetlerin kamu hizmeti çerçevesinde kamu personeli tarafından yürütüldüğü hususları göz önünde bulundurduğunda bir kamu hukuku bilim dalı olarak genel kamu hukukunun da eğitim hukukunun kaynakları arasında olduğu belirtilmektedir.⁵⁰ Bu kapsamda genel kamu hukukunun kişilerin devlet karşısındaki hak ve özgürlüklerini incelediği ifade edilmiştir.⁵¹ Bireylerin temel hak ve özgürlüklerini esas alan, düzenleyen insan hakları hukuku, uluslararası ve ulusal yasal düzenlemeler ile eğitim hakkını da koruma altına alarak gerekli düzenlemelere yer vermiştir. Eğitim bir takım gibi düşünüldüğünde idari kadrodaki kişiler, öğretmenler, öğrenciler, diğer personeller, veliler hepsi bu takımın birer parçasıdır. Hepsinin hukuk kurallarına riayet edecek şekilde ayrı ayrı sorumlulukları, hakları, özgürlükleri mevcuttur. Bu noktada insan hakları hukuku, yasal düzenlemeleri ile eğitim hukukunun bir parçası haline gelmiştir.⁵²

Çalışmanın temel konusunu oluşturan çocuk hukuku ve ceza hukuku dallarına ise ayrı bir parantez açarak devam etme gereği hasıl olmuştur. Çocuk hukuku, ayırım yapılmaksızın her alanda gözetilmesi gereken bir hukuk dalıdır. Çocukların haklarına riayet ederek onların yararını gözeten bu hukuk dalı oldukça önem taşımaktadır. “Eğitim” denildiğinde akla ilk gelen çocuk kavramıdır. Bu nedenle gerek ulusal gerek uluslararası metinlerde çocuk hakları, ebeveynlerin çocukları üzerindeki hak ve yükümlülükleri, zorunlu eğitiminden başlayarak her türlü eğitimi, eğitim hukuku kapsamında değerlendirilmektedir.⁵³

Ceza hukuku açısından ele alındığında ise, ceza hukuku kamu hukuku dallarından biridir. Mevzu hukuk çerçevesinde yasal düzenlemelere aykırı davranışlar sergileyen kişilerin bu davranışlarının suç oluşturması halinde gerekli yaptırımların düzenlendiği

⁵⁰ Hareket/Yel; s.13.

⁵¹ Gezgın, M. Fikret/ Sarioğlu, H. İbrahim; Hukukun Temel Kavramları, Tayfun Yayıncılık, İstanbul, 2015, s.74.

⁵² Hareket/Yel; s.18.

⁵³ Hareket/Yel; s.20.

sistem ceza hukuku sistemidir. Eğitim hakkı da devletin gözetim ve denetimi altında olması sebebi ile kamu hukuku ile ilişkilendirilmektedir. Bu nedenle eğitim sistemi içerisinde yer alan kişilerin yasal düzenlemelere aykırı, kamu yararını zedeleyecek nitelikte, bireylerin hak ve özgürlüklerini kısıtlayıcı davranışların suç vasfını haiz olması durumunda nasıl bir yaptırımın uygulanacağı hususuna ceza hukuku çözüm getirmektedir.⁵⁴

Nitekim toplumsal yaşamın devamlılığı açısından korunması gereken hayati önemi haiz hukuki değerler ceza hukuku eliyle korunur. Bu kapsamda eğitim ve öğrenim hakkının ceza hukuku yoluyla korunması amacıyla 5237 sayılı TCK'nın 112. maddesinde “*eğitim ve öğrenim hakkının engellenmemesi*” suç tipi ihdas edilmiştir. Söz konusu maddede yasal olarak yürütülen eğitim öğretim faaliyetleri, kişilerin eğitim öğrenim haklarını kullanması gibi hususların engellenmesinin suç teşkil ettiği ve hapis cezası yaptırımını gerektirdiği düzenlenmiştir.⁵⁵

Ceza hukuku sistemi içerisinde on sekiz yaşını doldurmamış kişi çocuk olarak sayılarak çocuk hakları kapsamında yaşama, sağlık hakkı gibi eğitim hakkının da ceza hukuku açısından değerlendirilebileceği ifade edilmektedir.⁵⁶ Kişilerin yaptıkları her eylem suç vasfını taşımayabilir. Bu durumda ise eğitim sistemi içerisinde yer alan idarecilerin, öğretmenlerin ve öğrencilerin/çocukların yaptıkları fiili davranışlar disiplin hukuku açısından suç oluşturarak disiplin cezası almalarını gerektirebilecektir.⁵⁷ Disiplin hukuku idare hukuku çerçevesinde idari yargıyı ilgilendiren bir alandır. Bir kişinin disiplin hukuku açısından ceza alabilmesi için belirli bir statüde⁵⁸ olması gerekmektedir.⁵⁹ Sonuç olarak gerek çocuk hukuku gerek ceza hukuku gerek disiplin hukuku eğitim hukukunu içerisinde barındıran hukuk dalları arasında yer almaktadır.

⁵⁴ Hareket/Yel; s.21.

⁵⁵ 5237 sayılı TCK:

“*Eğitim ve öğretim hakkının engellenmesi*

(1) Madde 112- (Değişik: 2/3/2014-6529/12 md.) (1) Cebir veya tehdit kullanılarak ya da hukuka aykırı başka bir davranışla; a) Devletçe kurulan veya kamu makamlarının verdiği izne dayalı olarak yürütülen her türlü eğitim ve öğretim faaliyetlerine, b) Kişinin eğitim ve öğretim hakkını kullanmasına, c) Öğrencilerin toplu olarak oturdukları binalara veya bunların eklentilerine girilmesine veya orada kalınmasına, engel olunması hâlinde, fail hakkında iki yıldan beş yıla kadar hapis cezasına hükmolunur.” , <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237-20140302.pdf> , (Erişim Tarihi: 21.12.2024)

⁵⁶ Hareket/Yel; s.21.

⁵⁷ Gezgin/ Sarioğlu; s.87.

⁵⁸ Asker, memur, öğrenci vs.

⁵⁹ Hareket/Yel; s.21.

2.2. Eğitim ve Öğrenim Hakkının Uluslararası Hukuk Boyutu

Eğitim hakkı uluslararası ve ulusal metinlerde bireylerin sahip olduğu hak ve özgürlükler çerçevesinde koruma altına alınmış bir haktır. Bu metinler belge, sözleşme, tavsiye kararları niteliğinde birçok şekilde karşımıza çıkmaktadır. İnsan hak ve özgürlüklerinin tüm dünyada barış, huzur ve insani yardım çerçevesinde evrensel bir şekilde korunması amacıyla Birleşmiş Milletler topluluğu kurulmuştur. Kuruluşunun gerektirdiği şekilde 1945 tarihinde Birleşmiş Milletler Antlaşması yürürlüğe girmiştir.⁶⁰ Antlaşma ile insan hak ve özgürlükleri ilk defa resmi olarak uluslararası hukukta tanınarak evrenselleşmiştir. Eğitim de insan hak ve özgürlükleri içerisinde yer aldığından bu Antlaşma ile eğitime ilişkin hususların da uluslararası düzeye eriştiğini ifade edebiliriz.

Eğitim hakkının, bireylerin kişiliğinin oluşmasında, beceri kazanımlarında, toplumsal yaşam içerisinde kendilerini ifade etmede gerek kendi hakları gerek başkalarının haklarına riayet edilmesi hususunda, beden ve ruhen sağlıklı bir kişilik yapısına sahip olmalarında oldukça etkili bir faktör olduğu⁶¹ hususunu ele aldığımızda bu hakkın uluslararası belgelerde yer alması önemli bir adımdır.

Eğitim konusunda atılan bir diğer adım ise BM Antlaşması'nın hemen akabinde Birleşmiş Milletler Eğitim ve Kültür Örgütü 'UNESCO' nun yürürlüğe girmesidir. Uluslararası metinlerde eğitim hakkına yer verilen ilk belge İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'dir. Aşağıda başlıklar halinde: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, BM Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, BM Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 No'lu Protokol, Çocuk Hakları ve Refahı Konusunda Afrika Şartı incelenecektir.

2.2.1. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

İnsan hak ve özgürlüklerinin Birleşmiş Milletler Antlaşması ile evrensellik kazandığı bir üst başlıkta belirtilmişti. Söz konusu Antlaşma ile insan haklarına evrensellik kazandırılmış olsa da bu hakkın neleri kapsadığı net bir şekilde

⁶⁰ Antlaşma için Bkz. <https://paylasim.ombudsman.gov.tr/dokuman/document/mevzuat/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf> , (Erişim Tarihi: 18.10.2024)

⁶¹ Altunya; Eğitim ve Öğrenim Hakkı, s.93.

belirtilmemiştir. Bu nedenle BM içerisinde bir İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. Komisyon tarafından 10 Aralık 1948’de Paris’te İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi⁶² kabul edilerek ilan edilmiştir.⁶³ Bu bildirme evrensel düzeyde hak ve özgürlüklerin içeriğini bildiren ilk belge olarak ifade edilmektedir.⁶⁴

Türkiye, bu Bildirme’yi ilk onaylayan ülkeler arasında yer alarak 27 Mayıs 1949’da Resmî Gazete’ de yayınlamış⁶⁵ ve insan hakları konusunda önemli sözleşmelere taraf olmuştur.⁶⁶ Bildirme, nihayetinde hak ve özgürlükleri kapsayacak şekilde düzenlenmiş olsa da bu düzenlemelere uyulmadığı takdirde herhangi bir yaptırıma yer vermemiştir. Bu nedenle hukuki açıdan bir bağlayıcılığı bulunmamakla bildiriye tanıyan devletlere mecburi bir yükümlülük yükletilmemiştir. Her ne kadar bağlayıcılığı olmasa da hak ve özgürlükler kapsamında ilk belge olması nedeniyle önemi yadsınamayacak kadar büyüktür. Uluslararası alanda eğitim hakkıyla ilgili ve evrensel nitelikteki ilk düzenleme olan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, kendisinden sonra gelen bağlayıcı fonksiyonu olan belgeler açısından örnek teşkil etmiştir.⁶⁷

Eğitim hakkı ile ilgili düzenleme Bildirme’nin 26. ve 27. maddelerinde yapılmıştır. Bildirme’nin 26. maddesinde eğitimin; herkes açısından bir hak teşkil ettiği, ilköğretimin zorunlu olduğu, bireylere herhangi bir maddi yükümlülük getirmeden parasız olması gerektiği hususlarına yer verilmiş ve maddenin devamında ise eğitimin amaçlarından bahsedilmiştir.⁶⁸ Söz konusu Bildirme’nin 27. maddesinde ise bireylerin kültürel yaşama, bilimsel ve sanatsal faaliyetlere özgürce katılma hakkı olduğuna dair hususlara yer verilmiştir.⁶⁹

⁶² Bildirme için Bkz. <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/> (Erişim Tarihi: 18.10.2024)

⁶³ Çallı; s.25.

⁶⁴ Kabaoğlu, İbrahim Ö.; Ankara Hukuku Dersleri, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.236.

⁶⁵ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf> , (Erişim Tarihi: 06.03.2025)

⁶⁶ Zeyrek (Günaydın); s.104.

⁶⁷ Terzioğlu, Süleyman Sırrı; Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı, Alp Yayınevi, Ankara, 2006, s. 61.

⁶⁸ “**Madde 26**

1. Herkes, eğitime hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel öğrenim aşamalarında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğrenim, yeteneğe göre herkese eşit olarak sağlanır.

2. Eğitim, insan kişiliğinin tam geliştirilmesine, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu yerleştirmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki etkinliklerini güçlendirmelidir.”

3. Ana-babalar, çocuklarına verilecek eğitimi seçmede öncelikli hak sahibidir.”, <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/> (Erişim Tarihi: 13.12.2024)

⁶⁹ “**Madde 27**

1. Herkes, topluluğun kültürel yaşamına özgürce katılma, sanattan yararlanma ve bilimsel gelişmeye

2.2.2. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

16 Aralık 1966 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen Sözleşme 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme'nin 2. maddesinde taraf devletlerin her türlü uygun yöntem, uluslararası yardım ve iş birliği ile Sözleşme kapsamında tanınan tüm hakların aşamalı olarak kullanılmasını sağlayacak tedbirler alması gerektiği belirtilmiştir.⁷⁰ Sözleşme 'de mevcut olan hakların yerine getirilip getirilmediğinin denetlenmesi amacıyla 1987 yılında “*Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi*” adı altında bir denetim mekanizması kurulmuştur. Fakat bu mekanizmanın zayıf olduğu ve denetime tabi hakların yerine getirilmemesi durumunda herhangi bir dava yolunun mevcut olmadığı ifade edilmiştir.⁷¹ Ayrıca taraf devletlerin Sözleşme'nin 16. maddesi gereği rapor verme sorumluluğu dışında herhangi bir yükümlülüğü bulunmadığını da belirtmeliyiz.⁷²

Sözleşme kapsamında eğitim hakkı sosyal, kültürel bir hak olması nedeniyle ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Sözleşme m.13/1'de herkesin eğitim görme hakkına sahip olduğu, ırk ve dini fark etmeksizin hoşgörü ve anlayış çerçevesinde BM'nin huzur ve barış amaçlarının gözetileceği gibi hususlara yer verilmiştir. Sözleşme m. 13/2'de zorunlu ve ücretsiz eğitim, ortaöğretim, yüksek öğretim eğitimlerinin nasıl olacağı, burs imkanları gibi hususlara yer verilmiştir.

Söz konusu Sözleşme'nin 13. maddesinin üçüncü fıkrasında ebeveynlere ve bazı durumlarda yasal temsilcilere belli asgari standartlara uyulması halinde başka okullarda

katılarak onun yararlarını paylaşma hakkına sahiptir.

2. *Herkesin kendi yarattığı olan bilim, yazın ve sanat ürünlerinden doğan manevi ve maddi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır.*”,

<https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannamesi/> , (Erişim Tarihi: 11.03.2025)

⁷⁰ Bkz. <https://www.ihd.org.tr/ekonomik-sosyal-ve-ktel-haklar-uluslararasi-sleesi/> , (Erişim Tarihi: 11.03.2025)

⁷¹ Kapani, Münci; İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Bilgi Yayınevi, Ankara,1996, s.35., Ünal, Şerif; Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, Yetkin Basım Yayın ve Dağıtım, Ankara, 1997, s.117.

⁷² “**Madde 16**

1. Bu Sözleşme'ye Taraf Devletler, bu Sözleşme'de tanınmış haklara saygı gösterilmesinin sağlanmasında aldıkları tedbirler ve kaydedilen gelişmeler konusunda, Sözleşme'nin bu bölümüne uygun olarak, raporlar vermekle yükümlüdürler.

2. (a) Bütün raporlar Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne sunulacaktır; Genel Sekreter, bu raporların birer örneğini, bu Sözleşme'nin hükümleri uyarınca, incelenmek üzere Ekonomik ve Sosyal Konsey'e gönderecektir.

(b) Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bu Sözleşme'ye Taraf ve aynı zamanda ihtisas kuruluşlarına da üye olan Devletlerden gelen raporların veya bunların bazı bölümlerinin, kuruluş belgeleri uyarınca ihtisas kuruluşlarının sorumluluk alanları içine giren konulara ilişkin olması halinde, bu raporların veya ilgili bölümlerinin örneklerini, söz konusu ihtisas kuruluşlarına da gönderecektir.”,

<https://www.ihd.org.tr/ekonomik-sosyal-ve-ktel-haklar-uluslararasi-sleesi/> ,

(Erişim Tarihi: 11.03.2025)

çocuklarını kendi inanç ve düşünceleri doğrultusunda eğitim verme imkânı tanınarak eğitim özgürlüğüne yer verilmiştir. Sözleşme'nin 13. maddesinin dördüncü fıkrasında ise madde hükmünün birey ve kurumların özgürlüğünün kısıtlanması şeklinde yorumlanamayacağı, m.13/1'deki ilkelere riayet edilmesi gerektiği ve eğitimin devlet tarafından belirlenen asgari standartlara uygun olması gerektiği belirtilmiştir.⁷³ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 26. madde⁷⁴ hükmünde belirtilen eğitimin amaçlarına bu sözleşme hükümlerinde de yer verilmiştir.

Türkiye'de söz konusu Sözleşmeye taraf olmuştur.⁷⁵ Fakat taraf olurken “*eğitim dili*” ndeki muğlaklık sebebi ile sözleşmenin 13. maddesinin üçüncü ve dördüncü fıkralarına çekince koymuştur.⁷⁶ Fıkralarda belirtilen hükümlerin Anayasa'nın “*Devletin bütünlüğü, Resmî dili, bayrağı, milli marşı ve başkenti*” başlıklı 3. maddesi, “*Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması*” başlıklı 14. maddesi ve “*Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi*” başlıklı 42. madde hükümleri dikkate alınarak uygulanması gerektiği çekince kapsamında belirtilmiştir.⁷⁷

2.2.3. Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi

BM Genel Kurulu'na 16 Aralık 1966 tarihinde kabul edilen sözleşme metni 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu Sözleşme'ye taraf olmuştur; fakat Sözleşme'nin dini inanç, dil, kültürel değerlere ilişkin vs. hususlarını düzenleyen 27. maddesine “*Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 27. maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Barış Andlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar.*” şeklinde çekince koymuştur.⁷⁸ Sözleşme'nin 18. maddesi dört fıkradan oluşmakta olup son fıkrası ebeveynlere ve bazı durumlarda yasal temsilcilere çocuklarını kendi inanç ve düşünceleri

⁷³ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi m.13 için Bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm#4> , (Erişim Tarihi: 19.10.2024)

⁷⁴ m.26 için Bkz. <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/> , (Erişim Tarihi: 19.10.2024)

⁷⁵ Türkiye Cumhuriyeti Sözleşme'yi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamış; 4 Haziran 2003 Tarihli 4867 Sayılı Kanun ile de onaylayarak uygun bulmuştur.

⁷⁶ Sözleşme ve çekince için Bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm#4> , (Erişim Tarihi: 19.10.2024)

⁷⁷ Çallı; s.32.

⁷⁸ Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi m.27 ve çekince için Bkz. <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/bm-siyasi-ve-medeni-haklar-uluslararasi-sozlesmesi.pdf> , (Erişim Tarihi: 21.10.2024)

doğrultusunda eğitim verme özgürlüklerinin bulunduğu hususunu hüküm altına almıştır.⁷⁹

2.2.4. Birleşmiş Milletler Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme

BM Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme, 14 Aralık 1960 tarihinde UNESCO tarafından kabul edilmiş ve 22 Mayıs 1962’de yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin amacı sadece ayrımcılık esasına dayanmayıp aynı zamanda eğitimde fırsat eşitliği ve davranış yönünden eşitliğin sağlanması da amaçlanmıştır.⁸⁰ Sözleşme metninde, ırk, dil, din vs. hiçbir ayırım yapmaksızın herkese eşit muamele yapılması gerektiği, insan onuruna aykırı davranışlarda bulunulmaması gerektiği, hiçbir şekilde kişi veya gruba yönelik ayrımcılık yapılmaması gerektiği, devletin izin verdiği ölçüde okul, öğretmen, binanın fiziki şartları, asgari standartlar gibi hususlar açısından fırsat eşitliğinin sağlanması hüküm altına alınmıştır. Yine sözleşme metninde bireylerin kişisel becerilerine göre eğitimlerini devam ettirecek metotların uygulanabilmesi amaçlanmış, yabancı uyruklulara da ülke vatandaşı gibi eğitim eşitliğinin sağlanması gerektiği, BM’nin hedef aldığı barış, hoşgörü politikasına devam edilerek ayrımcılık yapılmaması gerektiği gibi hususlar da hüküm altına alınmıştır.

Sözleşme’nin m.5/1-c bendinde ulusal azınlık üyelerine her devletin kendi eğitim politikası dahilinde kendi dillerini kullanma, öğretme hakkı tanındığı ve bu hakların kullanımının belli ölçüler dahilinde mümkün olduğu düzenlenmiştir.⁸¹ Türkiye Cumhuriyeti, söz konusu düzenlemenin Lozan Antlaşması’nda azınlıklar ve yabancı okullar hakkında belirlenen politikası ile uyuşmadığı için Sözleşme’ye taraf olmamıştır.⁸²

⁷⁹ Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi m.18., <https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/bm-siyasi-ve-medeni-haklar-uluslararasi-sozlesmesi.pdf> , (Erişim Tarihi: 21.10.2024)

⁸⁰ Bkz. <https://hukukbook.com/birlesmis-milletler-egitimde-ayrimciliga-karsi-sozlesme/> , (Erişim Tarihi: 21.10.2024)

⁸¹ Birleşmiş Milletler Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme

“m.5/1-(c) Ulusal azınlık üyelerinin, okullarının yönetimi dahil kendi eğitim etkinliklerini yürütme ve her devletin eğitim politikasına bağlı olarak kendi dillerini kullanma ya da öğretme haklarını tanımak temel ilkedir. Bununla birlikte:

(i) Bu hak, bu azınlık üyelerini bir bütün olarak topluluğun kültür ve dilini anlamaktan ve topluluk etkinliklerine katılmaktan alıkoyacak veya ulusal egemenliğe zarar verecek biçimde kullanılmaz.

(ii) Eğitim standardı, yetkili makamlarca belirlenen ya da onaylanan genel standarttan düşük olamaz.

(iii) Bu okullara devam isteğe bağlıdır.”, <https://www.ihd.org.tr/egitimde-ayrimciliga-karsi-sozlesme/> , (Erişim Tarihi: 13.03.2025)

⁸² Çallı, s.42.

2.2.5. Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığa Karşı Sözleşme

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığa Karşı Sözleşme 3 Eylül 1981 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sözleşme metninde temel olarak cinsiyet ayrımını ortadan kaldırılarak insan hakları çerçevesinde dil, din, ırk ayrımı yapılmaksızın kadın erkek eşitliğine vurgu yaparak herkesin özgür ve aynı haklara sahip olduğu belirtilmiştir. Türkiye, söz konusu Sözleşmeyi 24 Temmuz 1985 tarihinde onaylamıştır.⁸³ Sözleşmenin 10.maddesi kapsamında eğitim hakkına yönelik düzenlemelere yer verilmiştir. Söz konusu maddede: Kadın-erkek eşitliği temel alınarak eğitimde de eşitlik, eğitimin her türlü kademesinde her meslek açısından ayrımcılığın yapılmaması, eğitim şartlarının gerek okul gerek binanın fiziki şartları gerek ders ve sınavlar yönünden cinsiyet ayrımı yapılmaksızın oluşturulması, burs yardımı, spor faaliyetleri açısından eşit muamele yapılması ve gerekli programlar düzenlenerek kız çocuklarının okuma oranlarının artırılmasının amaçlanması gibi hususlar hüküm altına alınmıştır.⁸⁴

⁸³ <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18821.pdf> , (Erişim Tarihi: 06.03.2025)

⁸⁴ Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığa Karşı Sözleşme

“Madde 10 — Taraf Devletler, özellikle aşağıdaki konularda kadın erkek eşitliği esasına dayanarak eğitimde erkeklerle eşit hakka sahip olmalarını sağlamak için kadınlara karşı ayrımı önleyen bütün uygun tedbirleri alacaklardır:

a — Meslek ve sanat yönlendirilmesinde kırsal ve kentsel alanlarda bütün dallardaki eğitim kurumlarına girişte ve diploma almada okul öncesi, genel, teknik, mesleki ve yüksek teknik eğitimde ve her çeşit mesleki eğitimde eşit şartların sağlanması,

b — Kadınların erkeklerle aynı ders programlarından yararlanmaları, aynı sınavlara katılmaları, aynı seviyedeki niteliklere sahip eğitim görevlilerine, okul bina ve malzemesine sahip olmaları,

c — Kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şekli ve kademesinden kaldırılması ve bu amaca ulaşılması için muhtelit eğitimin ve diğer eğitim şekillerinin teşvik edilmesi, özellikle ders kitaplarının ve okul programlarının yeniden gözden geçirilmesi ve eğitim metotlarının bu amaca göre düzenlenmesi,

d — Burs ve diğer eğitim yardımlarından faydalanmaları için kadınlara erkeklerle eşit fırsatların tanınması, e — özellikle kadın ve erkekler arasında mevcut eğitim açığı en kısa zamanda kapatmaya yönelik yetişkin ve görevsel okuma-yazma öğretim programları dahil, sürekli eğitim programlarına katılabilmeleri için emeklerle eşit fırsatların verilmesi,

f — Kız öğrencilerin okuldan ayrılma nispetlerinin düşürülmesi ve okuldan erken ayrılan kız ve kadınlar için eğitim programları düzenlenmesi,

g — Spor ve beden eğitimi faaliyetlerine faal olarak katılmaları için erkeklerle eşit fırsatlar tanınması,

h — Kadınların ailelerin sağlık ve refahını sağlamaya yardım edecek, aile planlaması bilgisi dahil özel eğitici bilgiyi temin etmeleri.”

<https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/KadinlaraKarsiAyrimciliginOnlenmesiSozlesmesi.pdf> , (Erişim Tarihi: 14.03.2025)

2.2.6. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek 1 Nolu Protokol

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa Devletleri tarafından insan hakları, demokrasi, sağlık, eğitim, adalet gibi alanların daha aktif hale gelmesi amacıyla 1949 yılında Avrupa Konseyi kurulmuştur.⁸⁵ Avrupa Konseyi temelde BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni hedef alarak sağlık, barış, huzur, güvenlik, birey hak ve özgürlükleri gibi hususları bir hukuki denetim mekanizması çerçevesinde sağlamayı amaçlamıştır. Sözleşme ve protokoller dahilinde güvence altına alınan hak ve özgürlüklerin korunmasında öncelikli sorumluluk “Yüksek Sözleşmeciler Tarafına” ait olmakla bu sorumluluğun yerine getirilmesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin denetleme konusundaki yargı yetkisi kapsamındadır.⁸⁶ Sözleşme 4 Kasım 1950 tarihinde imzalanmış, 3 Eylül 1953 tarihinde ise yürürlüğe girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ise Sözleşme'yi 4 Kasım 1954 tarihinde imzalamıştır.⁸⁷ 1. madde Sözleşme'nin birinci bölümünde belirtilen hak ve özgürlükleri her devletin kendi yetki alanındaki tüm bireylere sağlaması gerektiğini düzenlemiştir.⁸⁸

18 Mayıs 1954'te yürürlüğe giren Ek 1 Nolu Protokol ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne birkaç hak⁸⁹ ile beraber eğitim hakkı da eklenmiştir. Türkiye, protokolü onaylamış fakat 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu hükümlerinin saklı kalacağı hususunu belirterek çekince koymuştur.⁹⁰ Ek 1 Nolu Protokol'ün 2. maddesi; herkesin eğitime hakkına sahip olduğu, devletin ise bu hak yönünden yükümlülüğünü yerine getirirken ebeveynlerin inanç ve görüşlerine saygı göstermesi gerektiğini düzenlemektedir. Bu madde metni ile aslında “eğitim hakkı” ve “eğitim özgürlüğü” kavramlarının önemine vurgu yapılmıştır.⁹¹ Eğitim hakkının düzenlenmesi hususunun

⁸⁵ Gözlüğü; s.109.

⁸⁶ Bkz. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_TUR , (Erişim Tarihi: 23.10.2024)

⁸⁷ Bkz. <https://www.ihd.org.tr/avrupa-insan-haklari-sozlesmesi-ve-eki-protokollerde-yer-alan-haklar-ve-ozgurlukler/> , (Erişim Tarihi: 23.10.2024)

⁸⁸ “Madde 1

İnsan haklarına saygı yükümlülüğü Yüksek Sözleşmeciler Tarafına kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlarlar.”

https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_TUR , (Erişim Tarihi: 23.10.2024)

⁸⁹ Mülkiyet hakkı, serbestçe seçim yapma hakkı.

⁹⁰ 6366 sayılı ve 10 Mart 1954 tarihli İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Koruma Sözleşmesi ve Buna Ek Protokol'ün Tasdiki Hakkında Kanun, 19 Mart 1954 tarih ve 8662 sayılı RG.

⁹¹ “Madde 2 – Eğitim Hakkı

“Hiç kimse eğitime hakkından yoksun bırakılamaz. Devlet, eğitim ve öğretim alanında yükleneceği görevlerin yerine getirilmesinde, ana ve babanın bu eğitime ve öğretimin kendi dini ve felsefi inançlarına göre yapılmasını sağlama haklarına saygı gösterir.”

devletin yükümlülüğüne bırakılması aslında bu hakkın devlet tarafından güvence altına alınmış olduğunun bir göstergesidir. Eğitim kurumunun kamu ya da özel kurum olduğuna bakılmaksızın hepsinin devlet tarafından güvence altına alınmasının amaçlandığı belirtilmektedir.⁹²

Çocukların eğitiminden ebeveynleri sorumludur. Söz konusu protokolün 2. maddesi devletin ebeveynlerin felsefi ve dini inanç, görüşlerine saygı göstermek suretiyle yükümlülüklerini yerine getirmesi gerektiğini düzenlemektedir. Ebeveynlerin; felsefi ve dini inanç, görüşlerine karşı devletin saygılı olma yükümlülüğü sadece saygı duyma boyutunda kalarak, bu inanç ve görüşler doğrultusunda eğitim verme yükümlülüğü bulunmamaktadır.⁹³ Fakat burada aşılmaması gereken sınır bu inanç ve değerlere aykırı eğitim verilmemesi hususudur.⁹⁴ Eğitim öğretim dili konusunda ise ebeveynlerin bir tercih hakkı olmadığı ve devletin kendi resmi dili ile eğitim verebileceği ifade edilmektedir.⁹⁵

Sözleşme'nin eğitim düzenlemeleri ile birlikte bir de çekince kısmını düzenleyen 57. maddesinden bahsetmek uygun olacaktır. “Çekinceler” başlıklı 57. madde hükmünde sözleşmeye taraf devletlerin kendi iç hukuk düzenlemesindeki bir kural ile sözleşme kurallarının çatışması durumunda çekince koyabileceği belirtilmiştir. Fakat bu çekincenin genel nitelikte bir çekince olamayacağı hususu da yine aynı maddede düzenlenmiştir.⁹⁶ Söz konusu madde metnine göre AİHM'in devletlerin koyduğu bu çekinceleri denetleyebileceği ve istisna olarak geçersiz sayabileceği ifade edilmiştir.⁹⁷

Son olarak; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin uygulanması için vatandaşlık bağının, mütakabiliyet ilkesinin bir önemi olmadığı, Sözleşme ile teminat altına alınan temel hak ve özgürlükleri taraf devletlerin iç hukuklarına dahil etme yükümlülüğü altına

<https://european-court.org/tr/belgeler/avrupa-konseyi/avrupa-insan-haklari-s%C3%B6zleşme/C5%9Fmesi/protokol-no1/#madde-2> , (Erişim Tarihi: 15.03.2025)

⁹² Yaşar, Nuri; İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000, s.46.

⁹³ Terzioğlu; s.74.

⁹⁴ Doğru, Osman; İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, 1.Baskı, Seçkin Yayınevi, 2004, s. 181.

⁹⁵ Terzioğlu; s. 81–82.

⁹⁶ “**Madde 57- Çekinceler**

1. Bu Sözleşme'nin imzası ve onaylama belgesinin sunulması sırasında her devlet, Sözleşme'nin belirli bir hükmü hakkında, ülkesinde yürürlükte olan bir yasanın bu hükümle bağdaşmazlığı konusunda bir çekince koyabilir. Bu madde genel nitelikte çekinceler konmasına izin vermez.

2. Bu madde uyarınca konulacak her çekince, sözü edilen yasayla ilgili kısa bir açıklama içerir.”,

https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_TUR , (Erişim Tarihi: 23.10.2024)

⁹⁷ Özmen, Münci; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 Nolu Protokol Çerçevesinde ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Eğitim Hakkı, A. Seref GÖZÜBÜYÜK'e Armağan, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005, s.288.

girdikleri ve bu temel hakların ihlal edilmesi durumunda ise hakkı ihlal edilen kişinin AİHM'e başvuru hakkının bulunduğu ifade edilmiştir.⁹⁸

2.2.7. Çocuk Hakları Bildirgesi ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi

Uluslararası alanda çocukların korunmasına yönelik ilk hareketler 1894 yılında başlamış olmakla birlikte anneler, çocuklar ve gençlerin korunmasına yönelik ilk resmi adım ise 1912 yılında İsviçre'de atılmıştır.⁹⁹ Çocukların korunması hususu gün geçtikçe önem kazanmış ve 1. Dünya Savaşı'ndan sonra 1920 yılında Cenevre'de Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği adı altında bir topluluk kurulmuştur. Bu topluluk tarafından çocukların korunmasına yönelik ilk uluslararası belge olan 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi yayınlanmıştır.¹⁰⁰ Çocuklar, küçük ve korunma ihtiyacı olan bireyler olmaları sebebi ile özel muamele hakkına sahiptirler.

Ebeveynlerin çocuklarına karşı sorumluluklarını tam anlamıyla yerine getirebilmeleri, toplum içerisinde çocuğun bir birey olarak kendini ifade edebilmesi, BM tarafından temel ilke edinilen hoşgörü, adalet, barış, huzur, güvenlik gibi hususların çocuğun benliğinde oluşabilmesi ve bu şekilde yetiştirilebilmesi çocuk açısından çok önemlidir. Bu nedenle tüm bu hususlar göz önünde bulundurularak uluslararası iş birliği çerçevesinde 20 Kasım 1959 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından "Çocuk Hakları Bildirgesi" kabul edilmiştir.¹⁰¹

Bildirge'nin önsözünde, insan hak ve özgürlüklerinin toplum içerisindeki önemi, hiçbir ayırım gözetilmeksizin bu hak ve özgürlüklere sahip olunması gerektiği, çocukların doğum öncesinde ve sonrasında da korunmaya ihtiyaçları oldukları, çocuğun huzurlu, mutlu bir çocukluk geçirmesi için ebeveynler dahil tüm ilgilileri bütün bu hususları gözetmeye çağırılmaktadır. Devamında ise 10 ilke ile bildirge tamamlanmıştır.¹⁰²

Bildirge'nin 7. maddesi kapsamında çocukların kültürel gelişimlerinin sağlanması, eşit düzeyde haklardan faydalanarak toplumun bir üyesi haline gelebilmesi,

⁹⁸ Ünal; s. 147, 148.

⁹⁹ Çallı; s. 36.

¹⁰⁰ <https://haberdecocuk.org/mevzuat/uluslararasi-mevzuat/geriye-donuk-2/>, (Erişim Tarihi: 13.12.2024)

¹⁰¹ <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>, (Erişim Tarihi: 07.12.2024)

¹⁰² Bildirge için Bkz.

https://www.kdkcocuk.gov.tr/anasayfa/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Bildirisi.pdf, (Erişim Tarihi: 24.10.2024)

ücretsiz ve zorunlu eğitim hakları gibi hususlar düzenlenerek çocuğun eğitim hakkı vurgulanmıştır.¹⁰³ Yine Bildirge'nin 9. maddesi kapsamında çocukların her türlü zulme karşı korunacağı, belirli bir yaşa gelene kadar çalıştırılmayacağı, ruh ve beden sağlığı ile beraber eğitimine olumsuz etki edecek bir işte çalışmaması gerektiği gibi hususlar düzenlenmiştir.¹⁰⁴

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin temeli 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile 1959 BM Çocuk Hakları Bildirgesi'ne dayanmaktadır. Bildirgeler her ne kadar devlet tarafından kabul edilen metinler olsa da niteliği gereği bağlayıcılıkları bulunmayan metinlerdir. Bu nedenle söz konusu metinlere uyulmaması durumunda herhangi bir yaptırımı da olmayacaktır. Sözleşmeler ise kendini tanıyan, taraf olan devletler açısından bağlayıcılığı olan metinlerdir. Çocuk haklarına ilişkin bildirgeler göz önünde bulundurulduğunda bu hakların korunmasının ne denli önem taşıdığı görülmektedir. Söz konusu husus "*çocuğun yararı*" olması nedeniyle bu haklara uyulmadığı takdirde belirli yaptırımları olan, taraf devletler açısından bir yasa hükmü niteliği taşıyan sözleşme ile koruma altına alınması gereği hasıl olmuştur.

BM Genel Kurulu tarafından oybirliği ile kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi 26 Ocak 1990 tarihinde imzaya açılarak 2 Eylül 1990 tarihinde 21 devlet tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Türkiye söz konusu Sözleşmeyi çekince koyarak imzalamış ve 4058 sayılı Kanunla onaylanması uygun bulunan Sözleşme 27 Ocak 1995 tarihli ve 22184 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.¹⁰⁵ İmzalanan Sözleşme' de en sonuncu maddenin hemen altına: "*İhtirazi Kayıt*"¹⁰⁶: *Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 17, 29 ve 30. maddeleri hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması hükümlerine ve ruhuna uygun olarak yorumlama hakkını saklı tutmaktadır.* " şeklinde çekince konulmuştur.¹⁰⁷

İhtirazi kayıt konulan maddeler kapsamında:

¹⁰³ Çocuk Hakları Bildirgesi İlke 7 için Bkz.

https://www.kdkcocuk.gov.tr/anasayfa/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Bildirisi.pdf, (Erişim Tarihi: 24.10.2024)

¹⁰⁴ Çocuk Hakları Bildirgesi İlke 9 için Bkz.

https://www.kdkcocuk.gov.tr/anasayfa/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Bildirisi.pdf, (Erişim Tarihi: 24.10.2024)

¹⁰⁵ Bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.10.2024)

¹⁰⁶ Çekince, önkoşul.

¹⁰⁷ Bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>, s.13. (Erişim Tarihi: 25.10.2024)

Taraf devletlerin çocuğun, ahlaki, toplumsal, bedensel, ruhsal sağlığını geliştirebilmesi için kitle iletişim araçları ile ulusal ve uluslararası bilgi ve belgelere erişiminin sağlanması hususu ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir¹⁰⁸ (BMÇHS m.17).

Taraf devletlerin çocukların eğitiminde hangi amaçlara uygun hareket edecekleri, bu amaçların temel hak ve özgürlükler, çocuğun kültürel kimliği, anlayış ve hoşgörü kavramları göz önünde bulundurularak bu hususlar çerçevesinde sağlanması gerektiği düzenlenmiştir¹⁰⁹ (BMÇHS m.29).

Taraf devletlerde soy, din, dil yönünden azınlıkların veya yerli halkın bulunması durumunda bu çocukların kendi kültürel kimliğini, dilini, dinini, inancını yaşatma hakkı olduğu hususu düzenlenmiştir¹¹⁰ (BMÇHS m.30).

¹⁰⁸ “**Madde 17**

Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar. Bu amaçla Taraf Devletler:

- a) Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29 uncu maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler;*
- b) Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası iş birliğini teşvik ederler;*
- c) Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler;*
- d) Kitle iletişim araçlarını azınlık grubu veya bir yerli ahaliye mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;*
- e) 13 ve 18 inci maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.”*

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf , (Erişim Tarihi: 17.03.2025)

¹⁰⁹ “**Madde 29 — 1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;**

- a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;*
- b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;*
- c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;*
- d) Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik ister ulusal ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;*
- e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi,*

2. Bu maddenin veya 28 inci maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.”

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf , (Erişim Tarihi: 25.10.2024)

¹¹⁰ “**Madde 30**

Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların var olduğu Devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.”

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf , (Erişim Tarihi: 17.03.2025)

Çocuğun eğitim hakkı, BMÇHS'nin 28. maddesinde düzenlenmiştir. Sözleşmeye taraf devletler bu hüküm ile zorunlu eğitimin parasız şekilde olmasını sağlamak, çocukların beceri ve yeteneklerine önem vermek, meslek seçiminde rehberlik etmek gibi hususlarla yükümlü tutulmuşlardır.¹¹¹ Türkiye'nin iç hukukunda eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasına dair Anayasa (m.42)¹¹² ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nda (m.4 ve m.8)¹¹³ temel yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Fırsat eşitliğinde en önemli husus çocukların bu konuda doğrudan veya dolaylı olarak ayrımcılığa tabi tutulmamasıdır. Bu kapsamda 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda da korunma ihtiyacı olan ve suça sürüklenen çocukların yaş ve gelişimlerinin gözetilerek eğitim-öğretimleri konusunda desteklenecekleri ve gerektiğinde bu çocuklar hakkında eğitim tedbiri alınabileceği düzenlenmiştir.¹¹⁴

Sözleşmenin 29. maddesi de oldukça önemli olup çocukların kişisel, bedensel, zihinsel yeteneklerinin geliştirilmesi; insan haklarına kişilik haklarına saygılı, onurlu, özgür düşünceli, hoşgörülü bireyler olacak şekilde eğitilmelerini amaçlamaktadır.¹¹⁵ Bu

¹¹¹ “**Madde 28** — 1. Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:

- a) İlk öğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;
- b) Orta öğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;
- c) Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;
- d) Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;
- e) Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terketme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.

2. Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.

3. Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası iş birliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.”

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf , (Erişim Tarihi: 25.10.2024)

¹¹² m.42 için Bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

¹¹³ m.4 ve m.8 için Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739-20140206.pdf> , (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

¹¹⁴ 5395 sayılı ÇKK m.4 ve m.5 için Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf> , (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

¹¹⁵ “**Madde 29** — 1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler;

- a) Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;
- b) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;
- c) Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşee ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;

konuda Türkiye'nin iç hukukunda Anayasa'da çağdaş, bilime dayalı eğitimin esas alındığı (m.42), din ve ahlak eğitiminin denetime tabi olduğu (m.24)¹¹⁶ ; Milli Eğitim Temel Kanunu'nda Türk Milli Eğitiminin amacı, çocuğun nasıl bir eğitim göreceği, eğitim verilirken bedensel, ruhsal, duygusal vs. her yönden gelişiminin sağlanması gerektiği (m.2), eğitim-öğretimin nasıl bir ders programı hazırlanarak aktarılacağı (m.10), eğitim ile çocuklara demokrasi bilincinin aşılanması gerektiği (m.11) gibi düzenlemelere yer verilmiştir.¹¹⁷

5580 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanunu'nun 5. maddesinde yabancı okullar, azınlık okulları, uluslararası özel eğitim kurumlarına dair düzenlemelere yer verilmiştir.¹¹⁸ Söz konusu maddede azınlık okullarına dair yer alan düzenlemede 24.07.1923 tarihli Lozan Antlaşması'nın 40. ve 41. maddelerine gönderme yapılarak okulların özellik göstermesi gereken kriterlerinin bir yönetmelikle tespitinin sağlanacağı ve bu yönetmeliğin ülkelerin mütakabil mevzuat ve uygulamaları göz önünde bulundurularak hazırlanacağı, yönetmelikte düzenlemesi yapılmayan hususlarda ise resmi okulların tabi olduğu mevzuatın uygulanacağı belirtilmiştir.¹¹⁹

2.2.8. Çocuk Hakları ve Refahı Konusunda Afrika Şartı

9 Kasım 1999 yılında yürürlüğe giren Afrika Şartı'nın 11. maddesinde eğitim hakkına yer verilmiş ve her çocuğun eğitim almaya hakkı olduğu hüküm altına alınmıştır. Madde metni kapsamında; parasız ve zorunlu eğitimin gerekliliği, çocukların kapasiteleri ve yeteneklerinin eğitimleri konusundaki önemi, çocuklarının eğitimleri konusunda ebeveynlere seçme hakkı verilmesi gibi hususlara yer verildiğini belirtebiliriz.

d) Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik ister ulusal ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;

e) Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi,

2. Bu maddenin veya 28 inci maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır."

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf , (Erişim Tarihi: 25.10.2024)

¹¹⁶ Any. m.24 için Bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

¹¹⁷ Milli Eğitim Temel Kanunu m.2, m.10 ve m.11 için Bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739-20140206.pdf> , (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

¹¹⁸ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5580.pdf> , (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

¹¹⁹ <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5580.pdf> , (Erişim Tarihi: 18.03.2025)

Sonuç olarak yukarıda alt başlıklar halinde ifade edilen uluslararası sözleşmeler önemli noktaları ile Türkiye'nin iç hukukunda bazı hususlar açısından değerlendirilecek olursa:

Türkiye yukarıda bahsedilen uluslararası sözleşmelerden birçoğuna taraf olmasına rağmen Birleşmiş Milletler Eğitimde Ayrımcılığa Karşı Sözleşme' ye Lozan Antlaşması'nın azınlık ve yabancı okullar hakkındaki düzenlemelerine uygun olmaması nedeniyle taraf olmamıştır. Fakat söz konusu Sözleşme eğitimde ayrımcılık yasağı ve fırsat eşitliği konusunda oldukça önemlidir. Bireylerin ayrımcılığa ve fırsat eşitsizliğine uğramamaları için haklarının bilincinde olması gereklidir. Bu kapsamda ise iç hukukta ayrıntılı bir düzenleme yapılarak ayrımcılığa neden olabilecek hususların söz konusu Sözleşme'deki gibi geniş bir şekilde tek tek belirtilmesinin gerekliliği ifade edilmiştir.¹²⁰

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 122. maddesinde ayrımcılığın bir suç oluşturduğu ve karşılığında bir yaptırım olduğu düzenlenmiştir.¹²¹ Düzenleme her ne kadar bir yaptırım öngörmekte ise de ispat yükünün tersine çevrilmesine dair bir ibare olmadığı için söz konusu maddenin yeterli bir güvence oluşturmadığı belirtilmiştir.¹²²

Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 8. maddesinde çocukların eğitimde fırsat ve imkanlarının eşitliği kapsamında maddi imkânı olmayan çocuklara yardım yapılması ve özel eğitim, korunma ihtiyacı olan çocuklar hakkında ise sadece gerekli tedbirlerin alınacağını belirtilmesi ile yetinilmiştir. Burada çocuklar arasında fırsat ve imkân eşitsizliği oluşmaması adına hangi sebepler nedeniyle bu eşitsizliğin ortaya çıktığı

¹²⁰ Sözleşme ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya başka görüş, ulusal veya sosyal köken, ekonomik durum veya doğuşa dayalı ayrımcılık hallerinin tümünü saymakta ve yasaklamaktadır. Oysa örneğin Milli Eğitim Temel Kanunu sadece “*dil, ırk, cinsiyet ve din ayrımı*” gözetilmesini yasaklamaktadır. https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_basvuru/bmchs.pdf , (Erişim Tarihi: 19.03.2025)

¹²¹ “*Nefret ve ayrımcılık*

Madde 122- (Değişik: 2/3/2014-6529/15 md.)

(1) *Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;*

a) *Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini,*

b) *Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,*

c) *Bir kişinin işe alınmasını,*

d) *Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.”* <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237-20140302.pdf> , (Erişim Tarihi: 19.03.2025)

¹²² “*İhlal iddiasına konu teşkil eden fiilin, ayrımcılığın yasaklandığı nedenlerden birine dayalı olduğunun ispatı son derece zor olduğundan, ispat yükü ters çevrilmediği, başka bir ifade ile ispat yükü ayrımcılık yaptığı iddia edilen kişiye yüklenmediği sürece, ayrımcılığı ispatlamak mümkün olmayacak, bu da yasağın etkisini azaltacak veya tümünden ortadan kaldıracaktır.”*

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_basvuru/bmchs.pdf , (Erişim Tarihi: 19.03.2025)

hususunun araştırılıp tedbir alınarak düzeltilmesinin gerekliliği ve bu durumun bir yükümlülük olduğunun bilincinde olunması gerektiği ifade edilmiştir.¹²³ Bir diğer husus ise eğitim hakkı ile ilgili düzenlemelerin mevzuatta parça parça dağınık bir şekilde yer almasıdır. Nitekim bu durum eğitim hakkına sahip bireyleri kendi haklarını bilme ve erişme konusunda zorlamaktadır.

2.3. Eğitim ve Öğrenim Hakkının Ulusal Hukuk Boyutu

Eğitim ve öğrenim hakkı çerçevesinde aşağıda alt başlıklar halinde sırasıyla: Türkiye’de eğitim hakkının Fransız İhtilali’nin oluşturduğu etki ile günümüze dek tarihsel süreci, 1982 Türk Anayasa Hukukunda eğitim ve öğrenim hakkı, 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu’ndaki eğitime ilişkin mevcut düzenlemeler akabinde de 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’ndaki eğitime dair mevcut düzenlemeler ele alınacaktır.

2.3.1. Eğitim hakkının tarihsel süreci

Eğitim kavramı, ilk çağdan itibaren günümüze kadar süregelen bir kavramdır. İlkel toplumlarda elbette bir kurumsallaşma olarak ortaya çıktığı söylenemez. O dönemlerde yaşayan insanlar; avlanma, savunma ile hayatta kalabilmekteydiler. Bu nedenle tecrübeli büyükler küçüklere avlanma, savunma gibi faaliyetleri bir nevi eğitim vererek öğretmişlerdir. Eğitim 19. yüzyıla kadar bir hak olarak olmasa da insan eğitimi kavramı soylular sınıfı tarafından kullanılabilmekteydi. Soylular sınıfına dahil olmayan kesimin eğitilmesinin ise 1789 Fransız İhtilali ile başladığı ifade edilmektedir.¹²⁴ Akabinde eğitimin bir hak olarak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi¹²⁵, UNESCO, Avrupa Konseyi, Helsinki Senedi, Paris Antlaşması, AGİK’ in ilgili bölümlerinde düzenlenerek ele alındığını belirtebiliriz.¹²⁶

¹²³ Kırsal kesimdeki çocuklar, ana dili Türkçe olmayan çocuklar, işitme ve konuşma engelli çocukların eğitimde karşılaştıkları sorunlar bu duruma örnek verilebilir.
https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_basvuru/bmchs.pdf , (Erişim Tarihi: 19.03.2025)

¹²⁴ Işıksal (Apaydın), T. (2017). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Çocuk Hakları Sözleşmesinin Eğitim Hakkı İlkeleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi*, [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul, s.9.], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi (Tez No: 470207)

¹²⁵ 10 Aralık 1948.

¹²⁶ Işıksal (Apaydın); s.9.

İnsan, topluluk halinde belirli bir düzen ve kurallar çerçevesinde yaşayarak hayatını idame ettirebilen bir varlıktır. Bu nedenle “devlet” kurumu ortaya çıkmıştır. “Sosyal devlet” anlayışının önemli hale gelerek gelişmesi ile devlet, topluma karşı eğitim hizmetini sunma konusunda yükümlülük altına girmiştir.¹²⁷ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’ni ilk onaylayan devletlerden biri de Türkiye Cumhuriyeti’dir. Bildirge m.26’da eğitimin herkes için gerekli olduğu, zorunlu ve parasız eğitim, eğitimin insanın kişiliğinin gelişiminde, bireyler arasında hoşgörünün oluşmasında etkili olduğu, ebeveynlerin çocukları üzerindeki eğitim hakkı gibi önemli noktalara vurgu yapılmıştır.¹²⁸

Batı dünyası, eğitim hakkı konusunda Eski Yunan uygarlığını örnek almıştır. Eski Yunan düşünürlerinin eğitim konusundaki düşünceleri de Batı’da ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Antik Çağ’da halk iki sınıfa ayrılarak bir kesim köle vatandaş sıfatını alırken; diğer kesim özgür vatandaş sıfatını almıştır. Pedagoji Eski Yunanca bir kelime olup; çocukları okula götürüp eğlendiren köle vatandaşlar “*pedagog*” olarak nitelendirilmiştir. Eğitim tarihi, Atina ve Sparta’daki eğitim farklılıklarını da içerisinde barındırmaktadır. Bu eski iki kentin ortak amaçları iyi vatandaşlar yetiştirmektir. Toplumdaki vatandaşları yetiştirirken Sparta iyi bir savaşçı olma konusunda toplumu eğitirken; Atina ise demokrasi yönünde eğitmeye önem vermiştir.¹²⁹

İlk zamanlarda eğitim, bir hak olarak tanımlanmasa da 19. yüzyılın sonlarına doğru sosyal devlet anlayışı içerisinde düzenlenen bir hak olarak yerini almıştır. 1789 Fransız İhtilali bu hakkın gelişmesinde etkin bir rol oynamıştır. 1791 Fransa Anayasası’nda bütün vatandaşlar için eşit ve parasız eğitim örgütü kurulacağını belirtilmiştir. Aynı zaman da vatandaşın eğitim hakkı ve devletin eğitim hakkını sağlaması yükümlülüğü çerçevesinde bir ulusal eğitim tasarısı düzenlenmiştir. Bu ulusal eğitim tasarısı barındırdığı ilke ve düşünceler ile gerek Fransa gerekse de diğer ülkeler için etkili bir kaynak teşkil etmiştir. Fakat Fransız İhtilali döneminin yaşanması sebebiyle bu tasarı uygulamaya geçememiş, eğitim kavramı bir yükümlülük olmaya devam etmiş; 19. Yüzyılın ikinci yarısında bu tasarı ortaya çıkabilmiştir.¹³⁰

¹²⁷ Öz (Akar); s.25.

¹²⁸ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi m. 26 için Bkz, <https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>, (Erişim Tarihi: 05.10.2024)

¹²⁹ Ayhan, Halis; Eğitime Giriş, Şule Yayınları, İstanbul, 1995, s.29.

¹³⁰ Öz (Akar); s.26.

Türk-İslam toplumu ve Osmanlı Devleti döneminde de çocuğun eğitilmesi hususuna önem verilmiştir. Osmanlı Devleti'nde devlet varlığını devam ettirebilmek adına askerleri ve diğer görevde olan kişileri eğitip yetiştirme konusunda yükümlü olmuştur. II. Mahmut Batı'daki gelişmelerden haberdar olduğu için 1824 yılında bir ferman ile İstanbul'daki erkek çocukların ilköğretimi tamamlamadan bir işe girmelerini yasaklamıştır. Bu bir yükümlülük olmamakla birlikte eğitimin önemi ve gelişmesi açısından olumlu bir durum meydana getirmiştir. Osmanlı Devleti döneminde meydana gelen Tanzimat ve Islahat Fermanları ile I. ve II. Meşrutiyet hareketlerinde Batı'nın etkisini görmekteyiz. Bu durum her alanda kendisini göstermiştir.¹³¹

1839-1879 tarihleri arasındaki dönem Tanzimat dönemi olarak ifade edilmektedir. Tanzimat Fermanı 1839 yılında ilan edilmiştir. O dönemde padişah olan Abdülmecit yeniliklere açık olduğu gibi eğitim konusunda da oldukça hassas davranmıştır. 1845 yılının şubat ayında Babıâli¹³²'ye giderek eğitimle alakalı güncel sorunların çözülmesi amacıyla bir ferman okuması, Meclis-i Muvakkat adı altında bir eğitim meclisinin kurulmuş olması eğitime yönelik yapılmış olan önemli yeniliklerdir.¹³³ Akabinde 1846 yılında dini eğitimin beraberinde modern eğitimin de herkese uygulanması amacı ile bir nizamname çıkartılmıştır.¹³⁴ Tanzimat Fermanı sonrasında bu dönemde yapılan bir diğer yenilik ise rüşdiye mekteplerinin¹³⁵ açılmasıdır. Rüşdiye mekteplerinin açılması ve gün geçtikçe sayısının artması eğitim alanında yapılan önemli bir adım olarak karşımıza çıkmaktadır.¹³⁶ Yine Tanzimat Dönemi beraberinde birçok okulun açılmasını getirmiştir.¹³⁷ Yurt içinde eğitime yönelik okulların açılması çalışmaları yurt dışında da başlatılarak Mekteb-i Osmani adlı okul açılmıştır.¹³⁸ Bu okul İstanbul'daki eğitime ilişkin kurumların aynı nitelikte öğrenci yetiştirebilecek ve eğitim verebilecek potansiyelde olduğunun kabul edilmesi sonucunda kapatılmıştır.¹³⁹

¹³¹ Özdemir, Servet; Eğitimde Örgütsel Yenileşme, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2000, s.79.

¹³² Osmanlı İmparatorluğu döneminde İstanbul'da başbakanlık, içişleri ve dışişleri bakanlıklarıyla danıştayın bulunduğu, bugün bir bölümü İstanbul Valiliği olarak kullanılan yapı.

¹³³ Özcanlı, İbrahim/ Varol/Şafak; "Tanzimat Sonrası Eğitim Alanındaki Islah Faaliyetleri ve Cumhuriyet Dönemine Yansıması Özelinde Bir Değerlendirme", TÜBAD, C: 7, S: 2, 2022, s.256.

¹³⁴ Tahrirat-ı Umumiye.

¹³⁵ Ortaöğretim kurumu.

¹³⁶ Özcanlı/Varol; s.256.

¹³⁷ 1842'de Ebe Mektebi, 1847'de Ziraat Mektebi, 1860 Orman Mektebi bu okullar arasındadır.

¹³⁸ Paris 1857.

¹³⁹ Köse, M. Ziya; "Mekteb-i Osmani", İslam Ansiklopedisi, Ek 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019, s. 241,242.

19. yüzyılda eğitim ile alakalı yapılan faaliyetlerin bir düzen ile yürütülmesi amacıyla bu faaliyetler bir hukuki temele oturtulup yazılı hale getirilerek Fransız eğitim sistemi öncü alınarak 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yürürlüğe konulmuştur.¹⁴⁰ Nizamname, Osmanlıcılık politikası çerçevesinde her dine mensup öğrencilere açık olmuştur. Resmi dil Türkçe olmasına karşın herkesin kendi dil ve dinine yönelik eğitimleri alması sağlanmıştır.¹⁴¹ Nizamname’ de her mahalle, köyde eğitim kurumu olması, öğretmenlerin atanma usulleri, zorunlu eğitimin hangi yaş gruplarını kapsadığı, ebeveynlerin eğitim konusundaki sorumlulukları, kız ve erkek çocuklarının hangi usullerle nasıl eğitim göreceği gibi hususlar yer almaktadır.¹⁴²

Nizamname’ de kademeli eğitim düzenlemeleri, eğitimde eşitlik ilkeleri gibi hükümlere yer verilerek modern sistemin temellerinin atıldığı ifade edilebilir. Eğitimin herkesin yararlanması gereken bir hak olarak değerlendirilip bu şekilde bir hukuki düzene oturtulmasının temelinde Tanzimat ve Islahat Fermanlarının olduğu görülmektedir. Özellikle 1856 tarihli Islahat Fermanı eğitim konusunda birçok yeniliğe yer vermiştir. 1869 tarihli Nizamname, 1908 tarihinde II. Meşrutiyet’in ilanına kadar varlığını devam ettirmiştir. Bu süreç içerisinde atılan önemli adımlardan bir diğeri ise Darülfünun¹⁴³ kurumuna yer verilmesidir. Her ne kadar imkanların el vermemesi sonucunda olumlu olarak sonuçlanmayıp 1873 yılında kapatılmış olsa da böyle bir adımın atılması büyük önem taşımaktadır. Nitekim kurumun içerisinde oluşturulması planlanan fakültelerden biri de hukuk fakültesi olmuştur.¹⁴⁴ Bu hususun nizam ve eğitim için atılan oldukça önemli bir adım olduğunu belirtmeliyiz.

1876-1908 yılları arasındaki dönem II. Abdülhamid dönemi olarak adlandırılmaktadır. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nin akabinde eğitimin hukuki bir temele oturtularak net bir şekilde düzenlendiği belge olarak karşımıza Osmanlı Dönemi’nin ilk ve tek anayasası olan 1876 tarihli Kânûn-ı Esâsî çıkmaktadır. Anayasa’nın ilgili maddelerinde, Osmanlı vatandaşlarının hepsinin eğitim hakkı olduğu, eğitim kurumlarının devlet gözetimi altında bir düzen ve usulle yönetileceği, ilköğretimin

¹⁴⁰ Demir, Şerif; “XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim”, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Y:2015, ss. 435-447.

¹⁴¹ Bkz. <https://anabilgi.anadolu.edu.tr/?contentId=68694> , (Erişim Tarihi: 07.10.2024)

¹⁴² Altın, Hamza; “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C:13, S:1, 2008, ss.271-283.

¹⁴³ Yükseköğretim kurumu/fakülte.

¹⁴⁴ İhsanoğlu, Ekmeleddin; Darülfünun, İslam Ansiklopedisi, 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s.522.

zorunlu olacağı gibi hususlara yer verilmiştir.¹⁴⁵ Yine Anayasa'nın ilgili maddelerinde eğitim ile ilgili derin ayrıntılara yer verilmediği, eksik kalan hususların, ayrıntıların ise sonradan çıkartılacak nizamnameler ile tamamlanmaya çalışılacağına hüküm altına alındığı ifade edilmektedir.¹⁴⁶ Eğitim hususundaki eksikliklerin belirlenip giderilebilmesi amacıyla Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye (1898-1904) adı altında yıllık planlar dâhilinde ortaya çıkan veriler üzerinden değerlendirme yapılmıştır.¹⁴⁷

Bu dönemde meslek ve sanat okulu adı altında birçok yeni eğitim kurumu açılmıştır.¹⁴⁸ Açılan her eğitim kurumunun amacı gerek bireysel anlamda gerek toplumsal anlamda bilinçli bireyler yetiştirmek olmuştur ve bu hususun Cumhuriyet döneminde de izlerini devam ettirdiği ifade edilmektedir.¹⁴⁹ 1880 yılında Mekteb-i Hukuk'un açılması yargı konusunda yeni bir düzen getirerek modern yetişen hukukçulara geçilmesini sağlamıştır.¹⁵⁰ Bu şekilde yapılan ıslah faaliyetleri, kademeli eğitimin yapılmaya çalışılması, yıllık çıkartılan planların sayısal verilere dökülmesi ve nizamnameler ile eksikliklerinin tamamlanmaya çalışılması, modern eğitimin hedef alınması gibi hususların gerek II. Meşrutiyet gerek Cumhuriyet Dönemi açısından bir temel oluşturduğu gerçeği ifade edilmelidir.¹⁵¹

II. Meşrutiyet Dönemi, ulus devlet anlayışı çerçevesinde birçok yeniliğe imza atıldığı bir dönem olmuştur. Ulus devlet anlayışı çerçevesinde eğitime büyük önem verilmiş ve kontrol altına alınmak istenmiştir. Burada asıl amacın eğitimin ulusal bir statüye ulaşarak devletin yıkılmasının önüne geçilmek istenildiği belirtilmektedir.¹⁵² Eğitim hususunda izlenen politikalardan bu dönem içerisinde en çok dikkat çekenlerden birinin, ilköğretimde verilmesi gereken eğitimin temel amacının dini değerleri bilen,

¹⁴⁵ Bkz. m.15,16 ve 114 için <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceli-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2024)

¹⁴⁶ Özcanlı/Varol; s.260.

¹⁴⁷ Akyüz, Yahya; "Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler", Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, C:1, S:2, 2011, ss.9-22.

¹⁴⁸ Erkan-ı Harbiye Mektebi (Kırmızı Mektebi), Mekteb-i Mülkiye, Mekteb-i Hukuk (1880), Bağcılık ve Aşı Ameliyat Mektebi (1900) bu kurumlardan bazılarıdır., Hayta, Nejdî/ Ünal, Uğur; Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016, s.184.

¹⁴⁹ Özcanlı/Varol; s.261.

¹⁵⁰ Tekeli, İlhan; Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.472.

¹⁵¹ Tekkök, Özgür/ Tak, İsa; "Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programına Yönelik Öğretmen Görüşleri (Yozgat İli Örneği)", TÜBAD, Cilt :7, Sayı: 2, 2022, s.10.

¹⁵² Sakaoğlu, Nejdî; Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s.123.

vatan millet sevgisi bilinci olan bireylerin yetiştirilmesi olduğu ifade edilmektedir.¹⁵³ Öğretmenlik mesleğinin değer kazandığı, eğitim ile alakalı farklı fikirlerin varlığına müsaade edilerek izin verildiği, yeniliklere açık olan bir döneminin yaşandığı belirtilmektedir.¹⁵⁴

Dönem içerisinde yaşanan savaşlar neticesinde ortaya çıkan olumsuzlukları ve devletin yıkılmasını önleme açısından eğitime oldukça değer verildiği ve özellikle kız çocuklarının eğitimi açısından önemli adımlar atıldığı belirtilmektedir.¹⁵⁵ Yine dönem içerisinde Tanzimat Dönemi'nde varlığını gösteren kitaba bağlı eğitimin dışına çıkılarak gözlem ve deneye bağlı, araştırma ruhlu öğrenciler yetiştirilmesi amacıyla eğitimde yeni metotların geliştirilmeye çalışıldığını ifade edebiliriz.¹⁵⁶ Avrupa'ya öğrenci gönderilerek darülfünun veya yüksekokullarda öğretmen yetiştirilmesi amaçlanmıştır.¹⁵⁷

Eğitim sisteminin iyileştirilmesi amacıyla Cumhuriyet dönemi içinde bir temel oluşturarak etkisini devam ettirecek kanuni düzenlemeler ışığında, 1913 yılında Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati adı altında bir ilköğretim kanunu çıkartılmıştır. Bu kanun geçici olarak çıkartılmış olup 1961 yılına kadar birçok maddesi geçerliliğini devam ettirmiştir. Eğitim müfredatına önceki derslerden farklı olarak öğrencilerin gerek fiziki gerek ruhsal gelişimlerinin daha iyi sağlanabilmesi adına beden, müzik, el işi gibi dersler eklenmiştir. Yine eğitim öğretim programlarının öğrencilerin yaş gruplarına göre değerlendirilip verilmesi gerektiğinin önemi vurgulanmıştır.¹⁵⁸

1915 yılında çıkartılan Mekâtib-i Hususiye Talimatnamesi'nde okul açmak isteyenlere yönelik gerekli prosedürler yer almaktadır.¹⁵⁹ Eğitim faaliyetlerinin devlet kontrolünde, kademeli eğitim şeklinde yapılması, milli değerlerin korunması gibi hususlarda Meşrutiyet Dönemi içerisinde yapılmış olan önemli kanuni düzenlemelerdir.¹⁶⁰ Tanzimat dönemi birçok yeniliği beraberinde getirmiş ise de Meşrutiyet dönemi bu yeniliklerin düzenli bir şekilde kanuni düzenlemeler ile fiiliyata

¹⁵³ Keklik, Ebubekir; "İkinci Meşrutiyet Döneminde Eğitim Sorunu ve Osmanlı Aydınları", Tarih ve Gelecek Dergisi, C:6 S:4, 2000, s.1489.

¹⁵⁴ Keklik; s.1489.

¹⁵⁵ Çavuş, Muhammet Nimet; "Taşrada Eğitim-Öğretim Faaliyetlerinin Başlangıcı ve Atatürk Dönemi Sonrasına Yansımaları (1876-1945)", Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:8, S:2, 2021, s.194.

¹⁵⁶ Akyüz; s.19.

¹⁵⁷ Özcanlı/Varol; s.11.

¹⁵⁸ Uyanık, Ercan/ Kaya, Mehmet Melik/ Elçiçeği, Büşra; "II. Meşrutiyet döneminde eğitim tartışmaları ve 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu'nun uygulanması", Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, C:4, S:1, 2021, s.179.

¹⁵⁹ Talimatnamede ruhsat işlemleri, dilekçe verilmesi, Türkçe'nin önemi gibi hususlar yer almaktadır.

¹⁶⁰ Hayta/Ünal; s.207.

geçirilmesinde etkili olmuştur. Eğitim hususunda farklı fikirlere saygı duyulmuş, yeri geldiğinde bu ayrı fikirlerin istişare edilmesine devlet tarafından modern devlet anlayışı ile müsaade edilmiştir. Nihayetinde, bu dönemde mevcut olan uygulamaların, düzenlemelerin Cumhuriyet dönemine de temel oluşturduğunu hatta kimi zaman aynı şekli ile devam ettiğini belirtebiliriz.¹⁶¹

Cumhuriyet dönemi anayasalarından 1921 Anayasa metninde (Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nda) eğitim hakkına dair herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir.¹⁶² 1921 Anayasası 23 maddeden oluşmakta olup en kısa ve sınırlı anayasa metnidir. Bunun sebebi ise o dönemde devletin bağımsızlığını sağlama gayesi ile olağan dışı bir dönem içerisinde oluşturulması olmuştur.¹⁶³

1924 Anayasa metninde ise eğitim hakkına dair düzenlemelere yer verilmiştir. Bu düzenlemeler Anayasa'nın 80. ve 87. maddelerinde ele alınmıştır. M.80'de her türlü öğretimin yasal düzenlemelere riayet edilerek hükümetin gözetimi altında serbest olduğu¹⁶⁴; m.87'de ise cinsiyet ayrımı yapılmaksızın tüm Türkler açısından ilköğretimin zorunlu ve parasız olduğu¹⁶⁵ hususları belirtilmiştir. 1928 yılında “*Devletin dini İslam'dır.*” ibaresinin Anayasa'dan çıkartılması ve 1937 yılında laikliğin kabul edilmesi 1924 Anayasası döneminde eğitim alanında yapılan köklü değişikliklerdir.¹⁶⁶

1923 Cumhuriyet'in ilanından 1961 Anayasası'nın çıkartılmasına ilişkin süreçte eğitim ile ilgili birtakım sorunlar ortaya konulmuştur. Eğitimin ülke genelinde eşit bir şekilde yayılıp faydalanılması hususu çözümlenmeye çalışılan sorunlardan birisidir. Herkesin eşit imkanlarla eğitimden yararlanabilmesi için devletin yeterli maddi güce sahip olması gerekmektedir. Bu maddi gücün sağlanması için; vergilendirme sistemi ile “eğitim vergisi” nin bir yükümlülük olarak vatandaşlara yüklenmesi eğitime katkı sağlanması açısından önem taşımaktadır. Yine köylülere kendi köy okullarını yaptırmalarına yönelik yükümlülüğün kanun ile getirilmesi de eğitime katkı sağlama açısından yapılan bir diğer yenilik olmuştur.¹⁶⁷ Eğitimin daha yeni yeni yaygınlaşmaya

¹⁶¹ Özcanlı/Varol; s.13.

¹⁶² 1921 Anayasası için Bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/?v=1.0.24> , (Erişim Tarihi:15.12.2024)

¹⁶³ Tanör, Bülent; Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.290.

¹⁶⁴ “*Madde 80.- Hükümetin nezaret ve murakabesi altında ve kanun dairesinde her türlü tedrisat serbesttir.*” Bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/> , (Erişim Tarihi: 15.12.2024)

¹⁶⁵ “*Madde 87.- İptidai tahsil bütün Türkler için mecburi Devlet mekteplerinde meccanidir.*” Bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/> , (Erişim Tarihi: 15.12.2024)

¹⁶⁶ Çallı; s. 61.

¹⁶⁷ Altunya; Eğitim ve Öğrenim Hakkı, s.36.

başladığı Cumhuriyet'in ilk yıllarında herkesin eşit düzeyde haklara sahip olması açısından, orta dereceli okullardan öğrenim ücretinin kaldırılması, millet mektepleri, halkevleri, köy enstitüleri açılarak destekleyici düzenlemeler yapılmıştır.¹⁶⁸ Eğitimle alakalı ulusal yasa ve düzenlemelerin¹⁶⁹ akabinde 1945 yılından itibaren uluslararası adımlara da imza atılmıştır.¹⁷⁰

1961 Anayasası sosyal hakların en çok düzenlendiği ve yeterince yer aldığı bir metindir. Bireylere hak ve özgürlükler sağlama açısından modern bir şekilde düzenlenmiştir. Bireylerin hak ve ödevlerini, bireysel, sosyal ve siyasi açıdan ayrı ayrı ele almıştır. Eğitim hakkı da ele alınan bu hakların içerisinde yer almaktadır. 1961 Anayasası m.19'da din eğitiminin isteğe bağlı olduğu, m.21'de eğitimin çağdaş bir şekilde yapılacağı, bilim ve sanatı herkesin öğrenmeye hakkı olduğu, eğitim ve öğretimin devletin denetimi altında olduğu, özel okullara ilişkin düzenleme belirtilmiştir. İfade edilen hususlar dışında m.50'de ise eğitimin devletin sorumluluğu altında olduğu, cinsiyet ayrımı olmaksızın zorunlu ve ücretsiz eğitimin varlığı, kişilerin ekonomik durumlarının el vermediği zamanlarda başarılı öğrencilerin mağdur olmaması adına gereken yardımın yapılacağı hüküm altına alınmıştır.¹⁷¹

1982 Anayasası'nda da haklar üç ayrı başlık halinde sınıflandırılmıştır. Kişinin hak ve ödevleri, sosyal ve ekonomik hak ve ödevler, siyasi hak ve ödevler başlıkları altında eğitim hakkına “*sosyal ve ekonomik hak ve ödevler*” kısmında yer verilmiştir. Günümüz demokrasi anlayışı çerçevesinde bireyciliği ön plana çıkaran, özgür düşünceli bireylerin eğitilerek ortaya çıkması hedeflenmektedir. Görüldüğü üzere eğitim hakkı kavramı, ilkel çağlardan günümüze kadar sürekli bir değişim halinde olmuştur. Şu an ise 1982 Anayasası'nda güvence altına alınan bir hak olarak varlığını devam ettirmektedir.¹⁷²

¹⁶⁸ Işıksal (Apaydın); s.15.

¹⁶⁹ Bkz. 24 Nisan 1926 Tarihli Lise ve Orta Mektepler Talebesinden Nihari Ücreti Alınmaması Hakkında Kanun, https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400822.pdf , (Erişim Tarihi:15.12.2024); Bkz. 16.04.1929 Tarihli Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebe Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.1416.pdf> , (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

¹⁷⁰ 1949 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin imzalanması, 1950 Avrupa Konseyi'ne giriş, 1954 Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin onaylanması bu adımlardan bazılarıdır.

¹⁷¹ 1961 Anayasası m.19,21,50 için Bkz. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1961-anayasasi/> , (Erişim Tarihi: 15.10.2024)

¹⁷² Öz (Akar); s.27.

2.3.2. 1982 Anayasası'nda Eğitim ve Öğrenim Hakkı

1982 Anayasası madde 24 ve madde 27'de eğitim ile ilgili hükümlere yer verilmiş; madde 42'de ise Eğitim ve Öğrenim Hakkı hüküm altına alınmıştır. 24. ve 27. maddeler Anayasa'nın Kişinin Hak ve Ödevleri kısmında düzenlenirken; 42. madde Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler kısmında düzenlenmiştir. 42. madde pozitif statü hakkı yani bir isteme hakkı başlığı altında sınıflandırılmakta olup devlet, madde metninde geçen herkese eşit şekilde eğitim hakkı sağlamakla yükümlü tutulmuştur.¹⁷³

1982 Anayasası 42. maddesinde herkesin eğitim öğrenim hakkına sahip olduğu, Atatürk ilke ve inkılaplarına uygun çağdaş bir şekilde devletin gözetimi altında eğitim verilmesi gerektiği, cinsiyet ayrımı yapılmaksızın zorunlu ve ücretsiz eğitimin varlığı, kişilerin ekonomik durumlarının el vermediği zamanlarda başarılı öğrencilerin mağdur olmaması adına gereken yardımın yapılacağı, eğitim dilinin Türkçe olduğu, yabancı dil eğitim öğretiminin yapılmasının detaylarının kanunla düzenleneceği, uluslararası antlaşma hükümlerinin saklı olduğu gibi hususlar hüküm altına alınmıştır.¹⁷⁴

Ana dil dışında yabancı dilde ders verileceği veya yabancı okulların gündeme geldiği durumlarda ise esas alınacak hükümler kanunla düzenlenmekte olup madde metninde geçen ilkeler ihlal edilerek herhangi bir eğitim kurumu açılmayacaktır. Eğitim hakkının sağlanması için sosyal ve ekonomik koşullar nedeniyle devlete yükümlülük

¹⁷³ Uluğ; s.432.

¹⁷⁴ "II. Eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi

Madde 42 – Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

Öğrenim hakkının kapsamı kanunla tespit edilir ve düzenlenir.

Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre,

Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

Eğitim ve öğretim hürriyeti, Anayasaya sadakat borcunu ortadan kaldırmaz.

İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.

Özel ilk ve orta dereceli okulların bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları ile erişilmek istenen seviyeye uygun olarak, kanunla düzenlenir.

(Ek fıkra: 9/2/2008-5735/2 md.; İptal: Anayasa Mahkemesinin 5/6/2008 tarihli ve E.: 2008/16, K.: 2008/116 sayılı Kararı ile.)

Devlet, maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacı ile burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar. Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır.

Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. Bu faaliyetler her ne suretle olursa olsun engellenemez.

Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez. Eğitim ve öğretim kurumlarında okutulacak yabancı diller ile yabancı dille eğitim ve öğretim yapan okulların tabi olacağı esaslar kanunla düzenlenir. Milletlerarası adlaşma hükümlerisaklıdır.”,

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 15.10.2024)

verilmiş olduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁵ Bu koşullar iyileştirildiği takdirde herkes bahse konu haktan yeterli ve eşit düzeyde yararlanabilecektir. 1980’li yıllardan itibaren eğitimin ticari bir konuma getirilmesi devletin yükümlülüğünde olan bu kurumu tam tersi bir duruma getirerek bir yönüyle sosyal devlet ilkesiyle bağdaşmayan bir durumla karşı karşıya bırakmıştır.¹⁷⁶

Temel eğitim/öğretim hakkı dayanağını Anayasa’dan alan devlet tarafından güvence altına alınmış bir haktır. Fakat bu hak vatandaşlar için devletten talep edebilecekleri bir hizmet teşkil ederken aynı zamanda onlara bir yükümlülük de yüklemektedir. Temel eğitim alınması her vatandaş için zorunludur. Devlet de bu eğitimi ücretsiz bir şekilde herkese ulaştırabilmelidir. Devlet okullarındaki eğitim sistemi kadar özel okullardaki eğitim sistemi de önemli ve kontrollü olmalıdır. Bu nedenle özel okulların esasları da kanunla düzenlenmektedir. Her ne kadar temel eğitim parasız bir şekilde tüm vatandaşlara sunulmakta ise de eğitimi ilerletmek isteyip de maddi imkanları yetersiz olan fakat yetenekli, başarılı olan bireyler için devletin burs ve yapılabilecek başkaca yardımları sağlaması da görevleri arasındadır. Aynı şekilde devlet, özel eğitime ihtiyacı olan bireyleri de topluma kazandırmak adına eğitimleri için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür.

Temel hak ve hürriyetler özlerine dokunulmaksızın meşru amaçlar dahilinde ancak kanunla sınırlanabilir. Sınırlarının kanunla belirlenmesi kanun koyucuya sınırsız bir yetki vermemektedir; ulusal ve uluslararası belgeler de dikkate alınarak bu sınırlar belirlenmelidir.¹⁷⁷ Anayasa metninde eğitime ilişkin düzenlemeler sadece m.42’de değil aynı zamanda m.24/4’de din ve ahlak eğitimine, m.27/1’de bilim ve sanat öğrenimi ve öğretimine, m.130, m.131 ve m.132’de üniversitelere ilişkin hükümlere, İnkılap Kanunlarına ilişkin m.174’de ise Tevhidi Tedrisat Kanunu’na yer verilmiştir.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Akyüz, Emine; Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 405.

¹⁷⁶ Kaplan, Recep; “Birleşmiş Milletler Belgelerinde Eğitim Hakkı”, TAAD, Y:2015, S.20., ss.329-372.

¹⁷⁷ Altunya; Anayasa Hukukunda Eğitim, s.62-63.

¹⁷⁸ İlgili maddeler için Bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 29.10.2024)

2.3.3. 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu’ndaki düzenlemeler

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu 3. maddesinde çocuk on sekiz yaşını henüz doldurmamış olan kişi olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁹ Aynı maddede genel olarak çocuğun tanımına yer verildikten sonra ikili bir ayrıma gidilerek “*korunma ihtiyacı olan çocuk*”¹⁸⁰ ve “*suça sürüklenen çocuk*”¹⁸¹ kavramları da ele alınmıştır. Çocuk Koruma Kanunu ve Çocuk Hakları Sözleşme metinlerinde baz alınan en önemli kriter “*çocuğun yüksek yararı*” dır. Bu nedenle çocuk hakkında yapılacak olan her türlü işlem çocuğun yüksek yararına aykırı olmayacak şekilde yapılmalıdır.

Söz konusu Kanun’un 4. maddesinde çocuğun haklarının korunmasına yönelik temel ilkeler düzenlenmiştir. Bu ilkeler kapsamında çocuğun bir şekilde soruşturma ve kovuşturma sürecine girmesi durumunda çocuğa uygun bir şekilde özel ilgi gösterilmesi gerektiği, ayrımcılığa tabi tutulmaması gerektiği, eğitim ve öğreniminin desteklenmesi gerektiği, hakkında işlem yürütülmesi, yargılama yapılması, kararların icra edilmesi durumlarında ise kimliklerinin başkalarına karşı ifşa edilmemesi adına uygun tedbirlerin alınması gerektiği gibi hususlar düzenlenmiştir.¹⁸²

Bir çocuğun eğitim hakkı en önemli haklarından biridir. ÇKK kapsamında korunmak zorunda olan çocuk için gerekli koruma tedbirlerinin alınması gerekmektedir. Kanun’un 5. maddesi Koruyucu ve Destekleyici Tedbirler başlığı altında; sağlık, barınma, danışmanlık, bakım tedbirleri yanında “*eğitim*” tedbirine de yer vererek bu hususun önemini vurgulamıştır. ÇKK 5/b maddesinde¹⁸³ düzenlenen eğitim tedbiri korunmaya muhtaç çocuğun eğitime devam etmesi açısından oldukça yerinde bir düzenlemedir.

ÇKK üçüncü bölümde düzenlenen ve özellikle uygulamada boşanma, velayet davalarında önemli bir yer tutan sosyal inceleme raporları da çocuğun eğitimi açısından oldukça önem taşımaktadır. Raporu hazırlayan denetim görevlisi büyük bir itina ile bu

¹⁷⁹ ÇKK m.3/1-a: “Çocuk: Daha erken yaşta ergin olsa bile, onsekiz yaşını doldurmamış kişi.” , Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.10.2024)

¹⁸⁰ ÇKK m.3/a-1: “Korunma ihtiyacı olan çocuk: Bedensel, zihinsel, ahlaki, sosyal ve duygusal gelişimi ile kişisel güvenliği tehlikede olan, ihmal veya istismar edilen ya da suç mağduru çocuk.”

¹⁸¹ ÇKK m.3/a-2: “Suça sürüklenen çocuk: Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk.”

¹⁸² ÇKK m.4 için Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf> , (Erişim Tarihi: 19.03.2025)

¹⁸³ ÇKK m. 5/b: “Eğitim tedbiri, çocuğun bir eğitim kurumuna gündüzlü veya yatılı olarak devamına; iş ve meslek edinmesi amacıyla bir meslek veya sanat edinme kursuna gitmesine veya meslek sahibi bir ustanın yanına yahut kamuya ya da özel sektöre ait işyerlerine yerleştirilmesi.”

raporu hazırlamalı, çocuğun yüksek yararına uygun olacak şekilde değerlendirme yapmalıdır. Çünkü çocuklar özellikle ebeveynlerinin boşanma süreçlerinde velayetin kimde kalacağı hususu söz konusu olduğunda oldukça yıpranmaktadırlar. Kimi zaman okudukları okul değişebilmekte, çocuk alıştığı ortamdan ve arkadaşlarından uzaklaşmak zorunda kalmakta, okuldan soğuyabilmektedir. Nitekim çocuğun haklarını koruma hususunda yetersiz ve güçsüz olduğu bu süreçte onun yasal haklarını koruyacak, aynı zamanda yararı gereği gerek eğitim gerek sağlık gibi birçok hakkın yerine getirilmesini sağlayacak hukukî kavram, anne babanın çocuğun üzerindeki “*velayer*” hakkıdır. Velayet kavramı çocuğun yararını esas alan, ana babaya bu konuda sorumluluklar yükleyen aynı zamanda çocuğun maddi malvarlığının da yönetilmesini sağlayan bir kavram niteliğindedir.

Çocuğun yararına olan her türlü hak aslında “*çocuğun üstün yararı*” ilkesinin bir sonucudur. “*Çocuğun üstün yararı*” ilkesi gerek evlilik birliği içerisinde gerek evlilik birliği sona erdikten sonra, kimi zaman ise hiç ortak hayat kurulmamış olsa dahi her zaman gözetilmesi gereken bir ilkedir. Öyle ise velayet belirlenirken veya velayet verilmeyen diğer taraf ile çocuk arasında kişisel münasebet tesis edilirken eğitim hakkı da zedelenmeyecek şekilde çocuğun yüksek yararına uygun olacak şekilde bir değerlendirme yapılması gerekmektedir.¹⁸⁴

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu m.336’nın birinci fıkrasında, evlilik birliği içerisinde müşterek velayet olduğu belirtilmiş ve “*çocuğun yüksek yararı*” ilkesi dikkate alınarak düzenlenmiştir.¹⁸⁵ Fakat her ne kadar müşterek velayet ve ortak yükümlülükler söz konusu olsa da ana babanın bu hakkını kullanırken birbirinden bağımsız olarak ayrı ayrı sorumlu olduğu ifade edilmiştir.¹⁸⁶ İlgili madde hükmünün ikinci fıkrasında ise çocuğun yüksek yararı ilkesi dikkate alınarak ana babanın fiili ayrılık dönemine girdiklerinde asıl olanın müşterek velayet olduğu; velayetin taraflardan birine verilmesinin ise istisna olduğu belirtilmiştir.¹⁸⁷ Hâkimin takdir yetkisinin sınırı da

¹⁸⁴ ÇKK m. 38.,

Bkz. Çam, Şevval ; “Velayetin Belirlenmesinde Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi ve Yargıtay Kararlarında Kullanılan Ölçütler”,

https://www.academia.edu/35256758/Velayetin_Belirlenmesinde_%C3%87ocu%C4%9Fun_Y%C3%BCksek_Yarar%C4%B1_%C4%B0lkesi_ve_Yarg%C4%B1tay_Kararlar%C4%B1nda_Kullan%C4%B1lan_%C3%96l%C3%A7%C3%BCtler , (Erişim Tarihi:18.12.2024)

¹⁸⁵ TMK m.336 için Bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4721&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 19.03.2025)

¹⁸⁶ Dural, Mustafa/ Ögüz, Tufan/ Gümüş, Mustafa Alper; Türk Özel Hukuku: Cilt III Aile Hukuku, 12. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2016, s.343

¹⁸⁷ Bkz. TMK m. 336/II.

“*çocuğun yüksek yararı*” dır.¹⁸⁸ Sonuç olarak ister evlilik birliği ister boşanma, isterse de ana babanın fiili ayrılık süreçleri söz konusu olsun, her türlü durumda dikkate alınması gereken en önemli ilke “*Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi*” dir.

Söz konusu Kanun’da çocuğun eğitimi ile ilgili olarak: Çocuğun bakım ve eğitiminin menfaatine olacak şekilde ana baba tarafından yerine getirileceği (m.339/1), ana ve babanın kendi imkanları dahilinde çocuklarının her türlü gelişimini sağlamak ve korumakla yükümlü olduğu (m.340/1), özellikle özel eğitim ihtiyacı olan çocuklara ana ve babanın uygun bir eğitim sağlaması gerektiği (m.340/2), çocuğun dini eğitimini ana babasının belirleme hakkı olduğu (m.341/1) hususları düzenlenmiştir.¹⁸⁹

Görüldüğü üzere çocuğun eğitimi ve her yönden gelişimi TMK açısından da oldukça önem taşımaktadır. Nitekim yukarıda belirtilen şekilde velayetin kapsamı belirlenirken çocuğun menfaati, eğitimi için gerekli düzenlemelere yer verilmiştir. Bu kapsamda velayet hususunda ÇKK m.35’de yer alan SİR¹⁹⁰ düzenlenirken her daim “*çocuğun yüksek yararı*” gözetilerek çocuğun eğitim ve gelişimi açısından en doğru karar verilmelidir.

2.3.4. 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’ndaki düzenlemeler

Milli Eğitim Temel Kanunu 14 Haziran 1973 tarihinde kabul edilerek 24 Haziran 1973 tarihli ve 14574 sayılı Resmî Gazete’ de yayımlanmıştır. Kanun kapsamında Türk milli eğitim sisteminin esas ve ilkeleri, okul, bina, eğitim araç ve gereçleri, Devletin sorumluluğu gibi hususlar hüküm altına alınarak düzenlenmiştir.¹⁹¹

- Ayrım yapılmaksızın tüm Türk vatandaşlarını, Atatürk ilke ve inkılaplarına uygun, milliyetçilik esası ile milli birlik duygusu içerisinde kültürel değerlere önem veren, insan haklarına saygılı, beden ve ruh bakımından sağlıklı bireyler olacak şekilde yetiştirmek, onları kabiliyetlerine göre toplum içerisindeki hayatlarına hazırlayarak meslek sahibi olmalarını sağlamak (m.1),
- Ayrımcılık yapılmaksızın herkese eşit eğitim imkânlarını sağlamak (m.4),
- Eğitim sistemini ihtiyaçlara göre düzenlemek (m.5),

¹⁸⁸ Dönmez/ Barın, Ünsal/Taylan; “Boşanma Sonucunda Birlikte Velayetin Türk Hukukunda Uygulanabilirliği Sorunu”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD), 2018, S.35, s.186

¹⁸⁹ İlgili maddeler için Bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4721&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 19.03.2025)

¹⁹⁰ Sosyal İnceleme Raporu.

¹⁹¹ Bkz. Milli Eğitim Temel Kanunu m.1, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739-20140206.pdf> , (Erişim Tarihi: 29.10.2024)

- İlköğretimin zorunlu olduğu, başarılı öğrencilere burs, kredi gibi yardımları sağlamak (m.7, m.8),
- Eğitimde sürekliliğini esas almak (m.9),
- Farklı eğitim metotları, ders programları ile ders araç ve gereçlerinin bilimsel ve teknolojik yenilikler dahilinde ihtiyaca göre geliştirmek (m.13),
- Sosyal ve kültürel kalkınma hedeflerine uygun olarak mesleki ve teknik eğitimi planlamak (m.14),
- Cinsiyet ayrımı yapılmaksızın karma eğitimin verilmesini sağlamak (m.15),
- Aynı alan içerisinde birden fazla örgün veya yaygın eğitim kurumunun bulunması durumunda eğitim kampüslerini kurmak, kampüslerin kuruluşu, yönetimi, denetimi vs. her türlü usul ve esaslarını Maliye Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından çıkartılan yönetmelikle düzenlemek (m.16/1),
- Eğitim kurumlarının amaçlarının gerçekleştirilmesi için okul-aile birliklerinin kurulduğu ve yine bu birliklerin kuruluşu, işleyişi, denetimi, gelirlerin harcanması, oranları vs. her türlü usul ve esaslarını Maliye Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından çıkartılan yönetmelikle düzenlemek (m.16/2),
- Sadece resmi ve özel eğitim kurumlarında değil, ev, iş yeri vs. her yerde eğitimi hedef almak (m.17) gibi hususlar Milli Eğitim Temel Kanunu kapsamında düzenlenmiştir.

2.4. Çocuğun Eğitim ve Öğrenim Hakkı

Öncelikle çocuk kavramının genel olarak nasıl değerlendirildiği, her durumda kriter olarak esas alınan çocuğun yüksek yararı kavramının ne olduğu ve akabinde çocuğun eğitim hakkı ve bu hakkın ilkelerinin neler olduğu hususları aşağıda alt başlıklar halinde incelenecektir.

2.4.1. Genel olarak çocuk ve çocuğun yüksek yararı kavramları

2.4.1.1. Çocuk kavramı

“Çocuğun yüksek yararı” kavramını ve nasıl bir ilke haline dönüştüğünü açıklamadan önce ulusal ve uluslararası hukukta “çocuk” kavramının ne ifade ettiği konusundaki yasal düzenlemelere değinelim.

Uluslararası sözleşmelerde ve Türk hukuk sisteminde çocuk, on sekiz yaşını henüz tamamlamamış kişi olarak belirtilmektedir. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, 5271

Sayıli Ceza Muhakemesi Kanunu ve 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda çocuk kavramı bu şekilde tanımlanmaktadır.¹⁹² Uluslararası sözleşmelerde ise on sekiz yaşın altında olan küçükler çocuk olarak kabul edilmektedir. BMÇHS m.1'de on sekiz yaşından önce ergin olunması durumu dışında herkesin on sekiz yaşına kadar çocuk sayılacağı düzenlenmiştir.¹⁹³

Anayasa'da çocuklara yönelik alınan tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmayacağı hususunun belirtildiği “*Kanun önünde eşitlik*” başlıklı m.10, “*Ailenin korunması ve çocuk hakları*” başlıklı m.41 ve “*Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler*” başlıklı m.61 hükümlerinde çocuğun tanımı yapılmamış; çocuğun korunması gerektiği, yüksek yararı, topluma kazandırılması gibi hususlar düzenlenmiştir. Ulusal mevzuatta bireylerin hak ve yükümlülüklerine en geniş şekilde yer veren TMK'da da çocuğun tanımı açıkça yapılmayıp çocuğun hak ehliyeti (m.8), fiil ehliyeti (m.10) gibi hak ve yükümlülükleri ele alınmıştır. Yine aynı Kanun kapsamında kişinin on sekiz yaşını doldurmasıyla ergin olacağı (m.11), kişiliğinin ise sağ ve tam doğması ile başlayacağı (m.28) düzenlemelerine yer verilmiştir.

Ergin olma yaşı noktasında gerek BMÇHS gerek iç hukukumuz açısından bir farklılık olmadığı görülmektedir. Yalnız burada on sekiz yaşını henüz doldurmadan reşit olan kişilerin halen çocuk statüsünde olup olmadıkları hususu tartışmalıdır. Bu hususta TCK m.6/1-b “*Çocuk deyiminden; henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi anlaşılır.*” şeklinde bir düzenleme mevcuttur. Bu kapsamda TCK, TMK'ya göre daha erken yaşta reşit olanları da çocuk olarak kabul etmektedir. ÇKK'da on sekiz yaşını henüz tamamlamamış olan kişiler çocuk kabul edildiğinden on sekiz yaşın altında reşit olan kişiler yönünden ayrı bir düzenleme yapılmamıştır.¹⁹⁴ BMÇHS'de ise daha erken yaşta reşit olma durumunu hariç tutarak bir çocuğun tanımını yapmıştır.¹⁹⁵ Daha erken yaşta

¹⁹² Çalık, Tacettin; “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:24, S:1, 2016, s.111., Özbek, Veli Özer; İnfaz Hukuku, 17. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2023, s. 306. , Zorlu, Süleyman Emre; “Günümüz ve İslam hukukunda çocuk hakları karşılaştırmalı bir inceleme”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:21, S:2, 2013, s.129-130.

¹⁹³ Sözleşme için Bkz. <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> , (Erişim Tarihi: 30.10.2024), Serozan, Ahmet Rona; Çocuk Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2005, s.11.

¹⁹⁴ “*Türk Ceza Kanunu, Çocuk Koruma Kanunu ve Türk Medeni Kanunu'ndaki hükümler birlikte değerlendirildiğinde, aksi görüşler olsa da gerek evlilik vasıtasıyla gerekse mahkeme onayı ile ergin kılınanlar açısından, bu kimseler her ne kadar hukuki işlem ehliyetlerini kullanmakta tam ehliyete sahip olsalar da Çocuk Koruma Kanunu ve Türk Ceza Kanunu nazarında halen çocuk sayılırlar.*”

Akarca, Mehmet; “Çocukların Ceza Hukukundaki Yeri ve Çocukların Korunması”, İnsan Hakları Bilgi Bankası, 2010, s.2., <https://anayasa.gov.tr/media/3626/akarca.pdf> , (Erişim Tarihi: 03.04.2025)

¹⁹⁵ “*Madde 1*

reşit olma durumuna evlenme veya mahkeme kararı örnek verilebilir. Böyle bir durumda kişi, ÇKK kapsamında ayrı bir düzenleme mevcut olmadığı için çocuk sayılacak; BMÇHS kapsamında ise ayrı bir düzenleme mevcut olduğu için ergin olarak kabul edilecektir.

Uluslararası bir sözleşmedeki hüküm ile ulusal mevzuatımızdaki bir hüküm arasında farklı sonuçların doğması durumunun önüne geçebilmek için bu sözleşmelerin iç hukuka uyarlama zorunluluğu olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁶ Ayrıca bu konuda Anayasa’da usulüne göre yürürlüğe konulan uluslararası antlaşmaların kanun hükmünde olduğu ve temel hak ve özgürlüklere dair aynı konuda uluslararası antlaşma metni ile iç hukuktaki kanunlar arasında çatışma çıktığında uluslararası antlaşma hükümlerinin geçerli olduğunun düzenlendiğini belirtmeliyiz (m.90)¹⁹⁷.

2.4.1.2. Çocuğun yüksek yararı kavramı

Çocuğun yüksek yararı, BMÇHS’de bir ilke olarak benimsenmiş ve bu durum tüm hukuk düzenine etki etmiştir. Sözleşme bu ilkeyi sadece aile hukuku kapsamında değerlendirmemiş aynı zamanda kamu hukuku dahil her türlü hukuk düzenini kapsayacak şekilde kabul etmiştir. İlkenin gelişimi halen devam etmektedir. BMÇHS m.3/1. fıkrasında “*Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir.*” denilerek çocuğun yararı kavramı ele alınmaktadır. İlke burada soyut bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözleşme’nin Türkçe karşılığında “yüksek yarar” “yarar” olarak; “öncelikli düşünce” “temel düşünce” olarak

Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.”

¹⁹⁶ Topaloğlu, Mahir; Türk Hukukunda Çocuklara Özgü Güvenlik Tedbirleri, Legal Yayınevi, İstanbul, 2010, s.43.

¹⁹⁷ “D. Milletlerarası antlaşmaları uygun bulma

Madde 90 – Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak antlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

...
Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. **(Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 md.)** Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır.”, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

ifade edilmiştir. Sözleşme'nin Fransızca karşılığında ise “çocuğun yüksek yararı” ifadesi kullanılmıştır.¹⁹⁸

Yüksek sıfatının çocuğun yararı ilkesini vurgulayarak daha önemli bir hale mi getirdiği yoksa diğer yararlardan üstün olduğunu mu ifade ettiği konusunda bir muğlaklık oluşmuştur. İlke kapsamında asıl önemli olan husus yüksek sıfatının ilkeye ne kattığı değil; bu ilkenin diğer yararlar karşısında bir önceliği, bağlayıcı olup olmadığı hususudur. Sözleşme'nin yazım sürecinde çalışmalara katılan devlet temsilcilerinin çoğunluğu “üstün” kelimesini değil ‘öncelikli’ kelimesini tercih etmiştir.¹⁹⁹ “Üstün düşünce” şeklinde bir ifadenin kesin üstünlük anlamına geleceğini onun yerine ‘öncelikli düşünce’ ifadesinin diğer hususlardan önce ilk düşünülmesi gereken şeklindeki ifadenin daha uygun olacağı belirtilmiştir.²⁰⁰

Süreç içerisinde “öncelikli düşünce” ifadesi “öncelikli bir düşünce” ifadesine dönüşmüştür. Çoğunluk görüşü burada “öncelikli düşünce” den yana olarak bu ifadenin çocuğun yararı kavramını daha önemli hale getirip anlam yükleyeceğini belirtmiştir.²⁰¹ Sonuç olarak Sözleşme'nin Fransızca şeklinde “öncelikli bir düşünce” ifadesine yer verilirken Türkçe şeklinde “temel düşünce” ifadesine yer verilmiştir. Türkçe halinde gerek yüksek kelimesinin kullanılmaması gerek ‘temel düşünce’ olarak ifade edilmesi çocuğun yüksek yararını diğer yararlardan üstün gören kategoriye daha çok uygun olduğu ifadesi belirtilmiştir.²⁰² Fakat buradaki söz konusu üstünlük diğer yararlardan kesin olarak bir üstünlüğü ifade etmemekte, önemini vurgulamak amacıyla bu şekilde belirtilmektedir.

BMÇHS'nin 3. maddesi “şemsiye hak” olarak kabul edilmektedir.²⁰³ Sözleşme kapsamında mevcut olan diğer haklar bu madde kapsamındaki haklarla ilişkilendirilmelidir. Çocuğun yüksek yararı da şemsiye haklardan biridir. Bu hakkın temelini, çocuğun eğitim hakkı, düşüncesini ifade etme hakkı, özel hayatına saygı duyulması, tehlikeli bir işte çalışmaması, istismara maruz kalmaması gibi esaslar oluşturmaktadır. Özellikle çocuk açısından önemli kararlar alınırken olaya ve karara ilişkin gerekli analiz çalışmaları yapıp sistematik bir şekilde çalışma yapılması

¹⁹⁸ Şirin, Memduh Cemil; “Çocuğun Yararı Gözüyle Çocuğun Yüksek Yararı İlkesine Bakış”, Çocuk ve Medeniyet Dergisi, C:4, S:8, 2019, s.3.

¹⁹⁹ Şirin; Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi, s.3.

²⁰⁰ Şirin; Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi, s.3.

²⁰¹ Şirin; Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi, s.4.

²⁰² Şirin; Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi, s.4.

²⁰³ Ayrım gözetmeme, çocuğun yüksek yararı, yaşama, gelişme ve hayatta kalma hakkı, çocuğun katılımı ve devletin kaynak ve uygulama yükümlülüğü., <https://www.ichildforchild.org/> , (Erişim Tarihi: 07.10.2024)

gerekmekte ve her durumda çocuğun yüksek yararını sağlamak amacıyla bu arayışların devam etmesinin gerekliliği önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰⁴

Çocuğun yararı belirlenirken yapılması gereken en önemli esas çocuğun dinlenmesinin gerekliliğidir. BMÇHS m.12’ de belirli bir olgunluğa erişmiş çocuğun yaşı ve olgunluk seviyesi oranında düşüncelerini serbestçe ifade etmesi ve dinlenilmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır.²⁰⁵ Tabi burada çocuğa verilen sorumluluk derecesi çocuğun yaşı ve olgunluk seviyesi ile orantılı olarak çocukla karşılıklı danışma halinde onun üstün yararına uygun olacak şekilde bir kararın alınması amaçlanmaktadır.²⁰⁶ Bir çocuğun yararı ile başka bir çocuğun ya da çocukların yararlarının çatışması durumunda Sözleşme kapsamında hiçbir şekilde ayrımcılık yapılmaksızın her çocuğun durumuna göre özel bir şekilde değerlendirme yapılarak bir denge kurulması gerekmektedir.²⁰⁷ Son olarak çocuklara ilişkin bir karar verileceği zaman her şart altında çocuğun yüksek yararı gözetilerek karar verilmesi gerekmektedir.

2.4.2. Çocuğun eğitim, öğrenim hakkı ve bu hakkın temel esasları

Eğitim hakkı çocuğun diğer tüm haklarının kullanılmasında etkin bir role sahiptir. Bu nedenle önemli bir hak olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuğun beden ve ruhen gelişimi kendisine tanınan ve güvence altına alınmış olan eğitim hakkı ile sağlanmaktadır. Çocuklar yetişkinlere oranla daha tecrübesiz, kırılgan, korunmaya ihtiyacı olan bireylerdir. İnsani olarak sağlık, barınma, beslenme gibi ihtiyaçlarının yanı sıra eğitim hakkı da bu temel hakların içerisinde yer almaktadır.²⁰⁸ Eğitim ve öğrenim hakkı kavramının 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra kurumsallaşmaya başlamasıyla beraber

²⁰⁴ “Çocuk Adalet Sisteminde Çocuğun Yüksek Yararı Politika Belgesi”, Ankara, Mart 2012, s.5. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/cocuk-adalet-sisteminde-cocugun-yuksek-yarari-politika-belgesi.pdf> , (Erişim Tarihi: 29.10.2024)

²⁰⁵ ÇHS m. 12: “*Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.*”, <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> , (Erişim Tarihi: 20.12.2024)

²⁰⁶ Bkz. Politika Belgesi, s.5., <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/cocuk-adalet-sisteminde-cocugun-yuksek-yarari-politika-belgesi.pdf> , (Erişim Tarihi: 29.10.2024)

²⁰⁷ Bkz. Politika Belgesi, s.5., <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/cocuk-adalet-sisteminde-cocugun-yuksek-yarari-politika-belgesi.pdf> , (Erişim Tarihi: 29.10.2024)

²⁰⁸ Zeyrek (Günaydın); s. 127.

bir anayasal güvenceye alınması bu hakkın son derece önemli olduğunun bir göstergesidir.

Eğitim ve öğrenim hakkı, hiçbir ayırım yapılmaksızın tüm bireylere tanınması gereken bir hak olup; bu hakkın sağlanması hususu devletin yükümlülüğü altındadır. Eğitim hakkının, bireylerin kişiliğinin oluşmasında, beceri kazanımlarında, toplumsal yaşam içerisinde kendilerini ifade etmede gerek kendi hakları gerek başkalarının haklarına riayet edilmesi hususunda, beden ve ruhen sağlıklı bir kişilik yapısına sahip olmalarında oldukça etkili bir faktör olduğunu belirtebiliriz.²⁰⁹ Eğitim her ne kadar bir hak olarak ele alınsa da çocukların eğitim hakkı zorunlu eğitimin söz konusu olduğu belirli bir dönem için bir hak olduğu kadar devlet ve ebeveynlerine yüklenen bir yükümlülüktür. Her çocuk eğitim hakkından eşit düzeyde, eşit imkanlar dahilinde faydalanmalı ve bu hakka erişimi mümkün olmalıdır.²¹⁰

Eğitim hakkı uluslararası ve ulusal metinlerde bireylerin sahip olduğu hak ve özgürlükler çerçevesinde koruma altına alınmış bir haktır. Bu metinler belge, sözleşme, tavsiye kararları niteliğinde birçok şekilde karşımıza çıkmaktadır. Eğitim hakkının düzenlendiği belli başlı uluslararası ve ulusal yasal düzenlemeler ve içerikleri çalışmamızın 2.2. Eğitim ve Öğrenim Hakkının Uluslararası Hukuk başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Bu düzenlemelerin yalnızca çocuklara yönelik olan kısımlarına aşağıda kısaca değinilecektir:

- **Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi:** Ebeveynlere ve bazı durumlarda yasal temsilcilere belli asgari standartlara uyması halinde başka okullarda çocuklarına kendi inanç ve düşünceleri doğrultusunda eğitim verme imkânı tanıyarak eğitim özgürlüğüne yer vermiştir (m.13/3).
- **Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi:** Ebeveynlere ve bazı durumlarda yasal temsilcilere çocuklarını kendi inanç ve düşünceleri doğrultusunda eğitim verme özgürlüklerinin bulunduğunu hüküm altına almıştır²¹¹ (m.18/4).

²⁰⁹ Altunya; Eğitim ve Öğrenim Hakkı, s.93.

²¹⁰ Erdoğan, Oktay, Çocuk Hakları, 1. Baskı, Acar Basım, İstanbul, 2011, s.295.

²¹¹ Bkz. Siyasi ve Medeni Haklar Sözleşmesi Uluslararası Sözleşme m.18., <https://www.ihd.org.tr/sasve-medenihaklar-uluslararasi-slees/>, (Erişim Tarihi: 23.10.2024)

- **Çocuk Hakları Bildirgesi ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi:** Çocuk Hakları Sözleşmesi oluşum temeli 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile 1959 BM Çocuk Hakları Bildirgesi'ne dayanmaktadır. Çocuğun eğitim hakkı düzenlenmiş, Sözleşmeye taraf devletler zorunlu eğitimin parasız şekilde olmasını sağlamak, çocukların beceri ve yeteneklerine önem vermek, meslek seçiminde rehberlik etmek gibi hususlarla yükümlü tutulmuşlardır (BMÇHS m.28).
- Çocukların kişisel, bedensel, zihinsel yeteneklerinin geliştirilmesi; insan haklarına kişilik haklarına saygılı, onurlu, özgür düşünceli, hoşgörülü bireyler olacak şekilde eğitilmeleri amaçlanmıştır (BMÇHS m.29).
- **Çocuk Hakları ve Refahı Konusunda Afrika Şartı:** Eğitim hakkına yer verilmiş ve her çocuğun eğitim almaya hakkı olduğu hüküm altına alınmıştır. Parasız ve zorunlu eğitim, çocukların kapasitelerine yetenekleri, çocuğun onuru, ebeveynlere seçme hakkı verilmesi gibi hususlara burada da yer verildiğini belirtebiliriz²¹² (m.11).
- **5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'ndaki Mevcut Düzenlemeler:** Bir çocuğun eğitim hakkı en önemli haklarından biridir. ÇKK kapsamında korunmak zorunda olan çocuk için gerekli koruma tedbirlerinin alınması gerekmektedir. Söz konusu Kanun'da sağlık, barınma, danışmanlık, bakım tedbirleri yanında 'eğitim' tedbirine de yer vererek bu hususun önemini vurgulamıştır. (m.5) ÇKK 5/b maddesinde düzenlenen eğitim tedbiri korunmaya muhtaç çocuğun eğitimine devam etmesi açısından oldukça yerinde bir düzenlemedir.
- **1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'ndaki Düzenlemeler:** Kanun kapsamında Türk milli eğitim sisteminin esas ve ilkeleri, okul, bina, eğitim araç ve gereçleri, Devletin sorumluluğu gibi hususlar hüküm altına alınarak düzenlenmiştir.²¹³ Çalışma konumuzla ilgili diğer maddelerde ise: Ayrımcılık yapılmaksızın herkese eşit eğitim imkanlarının sağlandığı (m.4.), eğitim sisteminin ihtiyaçlara göre düzenlendiği (m.5), ilköğretimin zorunlu olduğu,

²¹² Terzioğlu; s. 68–69.

²¹³ Bkz. Milli Eğitim Temel Kanunu m.1., <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739-20140206.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.10.2024)

başarılı öğrencilere burs, kredi gibi yardımların sağlanacağı (m.7, m.8), eğitimde sürekliliğin esas alındığı (m.9), farklı eğitim metotları, ders programları ile ders araç ve gereçlerinin bilimsel ve teknolojik yenilikler dahilinde ihtiyaca göre geliştirildiği m.13), sosyal ve kültürel kalkınma hedeflerine uygun olarak mesleki ve teknik eğitimin planlandığı (m.14), cinsiyet ayrımı yapılmaksızın karma eğitimin mevcudiyeti (m.15), sadece resmi ve özel eğitim kurumlarında değil, ev, iş yeri vs. her yerde eğitimin hedef alındığı (m.17) gibi hususlar düzenlenmiştir.²¹⁴

Bireylerin bedenlen ve ruhen gelişimleri üzerinde eğitilmeleri oldukça önem taşımaktadır. Nitekim sosyal çevrelerinde toplum içerisinde kendi benliklerini oluşturup var olmaları da yine eğitimleri ile ilgilidir. Bu nedenle çocukların kişiliklerinin oluşması, karşılarına çıkan problemleri analiz etme, toplum içerisinde diğer bireyler ile iletişimlerinin kuvvetli olması gibi durumların mevcudiyeti için eğitim haklarından faydalanmaları gerekmektedir. Bu noktada eğitim hakkının:

- ✓ Eğitim hakkının sağlanabilmesi için devletin yeterli donanımına sahip eğitim kurumu/okullar açması,
- ✓ Eğitim kurumlarının içerisinde yeterli bilgi birikimine sahip öğretmen ve diğer personelin mevcudiyeti,
- ✓ Eğitim hizmeti verilirken bu hakkın ayırım yapılmaksızın herkese verilmesi ve herkesin bu hakka ulaşabilmesinin mümkünlüğü,
- ✓ Eğitim kurumlarında verilen eğitimin çocuğun benliğini geliştirmesi ve insan haklarının bilinci çerçevesinde verilmesi,
- ✓ Eğitimin yapıldığı yerin nasıl ki yeterli donanımına sahip olması gerekiyor ise bulunduğu sosyal çevrenin, konumun da eğitim görmeye elverişli güvenli bir mekân içerisinde olması gerekir.
- ✓ Ebeveynlerin çocuklarının eğitimi üzerinde hak ve yükümlülükleri mevcuttur ve alacakları eğitimi seçme serbestisine sahip olmalarının yanında bu konuda çocuğun görüşünün de alınması ve bu seçme hakkının çocuğun eğitimine zarar verecek mahiyette olmaması gerekir.

²¹⁴ Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739-20140206.pdf> , (Erişim Tarihi: 29.10.2024)

- ✓ Toplum içerisinde herkesin eğitime erişme hakkına sahip olduğu ve bu erişimin herkes açısından kolaylıkla olması gerektiği ifade edilmişti. Fakat bazı özel durumlarda belli gruplar açısından eğitime erişim her zaman aynı kolaylıkta ve şekilde olmayabilmekte ve bu durumda devlet tarafından gerekli önlemler alınarak çözüm oluşturulması gerekmektedir.²¹⁵

Eğitim hakkının temel esasları çerçevesinde, ebeveynlerin çocuklarının eğitimi üzerinde hak ve yükümlülükleri mevcuttur ve alacakları eğitimi seçme serbestisine sahip olmalarının yanında bu konuda çocuğun görüşünün de alınması gerekir. Bu seçme hakkının çocuğun eğitimine zarar verecek mahiyette olmaması ve bu seçimi yaparken çocuğun yüksek yararı gözetilerek BMÇHS'nin 12. maddesi de göz önünde bulundurulması gerekir. Söz konusu madde kapsamında çocuğun yaşına ve olgunluk derecesine göre görüşünün alınarak dinlenilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

2.4.3. Engelli, özel eğitime ihtiyacı olan çocukların eğitim hakkı

Özel eğitime ihtiyacı olan çocuklar, bedensel, zihinsel, duygusal olarak birtakım farklılıkları nedeniyle sosyal yaşantılarında veya eğitim hayatlarında özel gereksinimleri bulunan kişilerdir.²¹⁶ Henüz hayatın başında olan bu çocukların diğer kimselere karşı dezavantajlarını ortadan kaldırmak amacıyla haklarında farklı birtakım yaklaşım ve düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.²¹⁷ Anayasa'da eğitim ve öğrenim hakkına ilişkin mevcut düzenlemede devletin özel eğitime ihtiyacı olan bireyleri topluma kazandırmak adına gerekli tedbirleri alacağı düzenlenmiştir (m.42/7). Söz konusu hüküm, bireyin önceliğinin toplum değil kendisi olması gerektiği düşüncesi ile eleştirilerek özel eğitimin normal eğitimle birlikte verilmesi ve sonrasında bu bireylerin toplumla uyumlu hale getirilmesi gerektiği belirtilmiştir.²¹⁸

²¹⁵ Adıgüzel, Selminaz; Uluslararası hukukta ve Türkiye'de eğitim hakkı, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi., İstanbul, 2016, s.67.

²¹⁶ Akyüz, Emine; Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2000, s.420.

²¹⁷ Şirin, Memduh Cemil; "Engelli Çocukların Eğitim Hakkı: İdarenin Görevlerine Dair Hukuki Bir Değerlendirme", Çocuk ve Medeniyet Dergisi, S:2, 2019, s.132 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1335775> , (Erişim Tarihi: 06.04.2025)

²¹⁸ Özer, Atilla; Gerekçeli ve 1961 Anayasası ile Mukayeseli 1982 Anayasası, Bilim Yayınları, Ankara b, 1984, s. 192.

12.10.1983 kabul tarihli, 2916 sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu ile özel eğitime ihtiyacı olan çocukların eğitilmeleri, meslek sahibi olmaları, toplumla uyumlu hale getirilebilmeleri amaçlanmıştır.²¹⁹ Kanun kapsamında özel eğitime muhtaç çocukların ve özel eğitimin tanımı yapılmıştır.²²⁰ Sonradan 30.05.1997 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından kararlaştırılan 573 sayılı KHK çıkartılmıştır. Söz konusu KHK 2916 sayılı Kanun'u yürürlükten kaldırarak özel eğitime ihtiyacı olan kişilerin özel eğitim esaslarını düzenlemiştir.

KHK'nın 4. maddesinde özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin istek, ilgi, becerileri gözetilerek hizmetten faydalanabilecekleri, eğitime erken başlamalarının gerektiği, bireyleri sosyal çevreden uzaklaştırmadan bu özel eğitimin kontrollü bir şekilde sağlanması gerektiği, yine bireylerin performanslarına göre diğer bireylerle eğitilmelerine öncelik verilmesi, rehabilitasyonları için gerekli kurum ve kuruluşlar ile işbirliği yapılması, her bireye özgü ayrı bir eğitim programının düzenlenerek özel eğitimin verilmesi, bu süreçte bireylerin ailelerinin de aktif bir rol üstlenmeleri gerektiği gibi özel eğitimin temel ilkelerinden bahsedilmiştir.²²¹

573 sayılı KHK'da erken çocukluk (m.6), okul öncesi (m.7), ilköğretim (m.8), ortaöğretim (m.9), yükseköğretim (m.11), yaygın eğitim (m.12) başlıkları detaylı olarak ele alınmıştır. Dikkat çeken bir diğer düzenleme ise özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin kendilerine ait bireysel programlarla yaşatılarının eğitim aldığı okul veya kurumlarda uygun metotlar ile kaynaştırılmasının sağlanmaya çalışılması olduğunu belirtmeliyiz.²²²

Engel, bedensel veya zihinsel engel olarak ortaya çıkabilmektedir. Bedensel engelin söz konusu olduğu durumlarda ayrı bir eğitim kurumuna ihtiyaç duyulabileceği gibi bazı önlemler almakla da yetinilebilmektedir. Zihinsel engelin söz konusu olduğu durumlarda ise bazı bireylere eğitimleri mümkün olmadığı durumda bir klinik bakım sağlandığı, bazı bireylerin birtakım yaşamsal beceriler öğretilebilecek düzeyde olduğu,

²¹⁹ ÖMÇK m.1 için Bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18192.pdf> , (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

²²⁰ “**Madde 3**

Bu Kanunda geçen;

a) «Özel eğitime muhtaç çocuklar; beden, zihin, ruh, duygu, sosyal ve sağlık özellikleri ve durumlarındaki olağan dışı ayrılıkları sebebiyle normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayan 4 -18 yaş grubundaki çocukları,

b) «Özel eğitim»; Özel eğitime muhtaç çocukların eğitimleri için özel olarak yetiştirilmiş personel ve geliştirilmiş eğitim programları ile bu çocukların özür ve özelliklerine uygun ortamda sürdürülen eğitim”, <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18192.pdf> , (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

²²¹ 573 sayılı KHK m.4 için Bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23011_1.pdf , (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

²²² 573 sayılı KHK m.12 için Bkz. https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23011_1.pdf , (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

bazılarına ise birtakım yaşamsal beceriler dışında mesleki beceriler kazanabilmeleri için diğer bireyler gibi normal eğitimden faydalanmaları sağlanmakta olduğu ifade edilmiştir.²²³

Engelli çocukların hakkı BMÇHS'nin 23. maddesinde düzenlenmiştir.²²⁴ Söz konusu maddenin birinci fıkrasında, Sözleşme' ye taraf devletlerin engelli çocukların saygınlıklarını koruyarak, özgüvenlerini geliştirecek şekilde toplumsal yaşama etkin bir şekilde katılımlarını sağlamakla yükümlü oldukları belirtilmiştir. İkinci fıkrada, taraf devletlerin engelli çocukların özel bakıma ihtiyaçları olduğu için imkanlar dahilinde çocuğun bakımından sorumlu kişilere yardım yapılmasını teşvik etmesi gerektiği ve yükümlü olduğu belirtilmiştir. Üçüncü fıkrada, ikinci fıkrada belirtilen yardımın olanaklar dahilinde ücretsiz sağlanacağı ve bu yardımın engelli çocuğun eksiksiz bir şekilde bireysel gelişimi, toplumla bütünleşmesinin sağlanması amacıyla her türlü yardımı kapsadığı belirtilmiştir.²²⁵ Dördüncü fıkrada ise, taraf devletlerin engelli çocukların her türlü bakımının sağlanması amacıyla uluslararası işbirliği ile bilgi alışverişi yapması gerektiği ve bu süreçte özellikle gelişmekte olan ülkelerin gözetilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Yine BMÇHS'nin 28. maddesinin birinci fıkrasında eğitim hakkının temelinde fırsat eşitliği ilkesinin olması gerektiği düzenlenmiştir.²²⁶ Bu kapsamda özel eğitime ihtiyacı olan çocukların diğer çocuklar ile eşit imkanlar dahilinde eğitim hakkından faydalanmaları gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır.²²⁷

Engelli haklarına yönelik duyarlılığın artması ile 30.03.2007 tarihinde New York'ta imzalanan Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ni Türkiye 03.12.2008 kabul tarihli 5825 sayılı Kanun ile uygun bularak taraf olmuştur.²²⁸ Söz konusu Sözleşme'nin 7. maddesinde engelli çocuklarında diğer çocuklar gibi temel hak ve özgürlüklerden eşit bir şekilde yararlanmaları için gerekli tüm tedbirlerin alınması

²²³ Öz (Akar); s.93.

²²⁴ BMÇHS m.23 için Bkz.

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf , (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

²²⁵ “... Bu yardım; özürli çocuğun eğitimi, meslek eğitimi, tıbbi bakım hizmetleri, rehabilitasyon hizmetleri, bir işte çalışabilecek duruma getirme hazırlık programları ve dinlenme/eglenme olanaklarından etkin olarak yararlanmasını sağlamak üzere düzenlenir ve çocuğun en eksiksiz biçimde toplumla bütünleşmesi yanında, kültürel ve ruhsal yönü dahil bireysel gelişmesini gerçekleştirme amacını güder.”, https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf , (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

²²⁶ BMÇHS m.28/1: “Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle (...)”.

²²⁷ Şirin; s.132.

²²⁸ <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/12/20081218-4.htm> , (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

gerektiği gibi hususlar düzenlenmiştir.²²⁹ Yine aynı Sözleşme'nin "Eğitim" başlıklı 24. maddesinde engelli çocukların eğitim hakkının fırsat eşitliği ve ayrımcılık yapılmaksızın ömür boyu öğrenim imkânı sağlanması, çocukların iyi bir eğitim alabilmeleri için en uygun iletişim biçimlerinin sağlanması gerektiği gibi hususlar düzenlenmiştir.²³⁰ Görüldüğü üzere gerek BMÇHS gerek BM Engelli Hakları Sözleşmesi'ni Türkiye imzalayarak onayladığı için Sözleşmeler kapsamında engelli çocukların eğitimine yönelik belirtilen ilkeler Any. m.90 gereği iç hukuk kuralına dönüşerek engelli çocukların engelsiz bir şekilde yararlanmasına yön vermektedir.²³¹ Uluslararası düzenlemelerden sonra Türkiye'nin iç hukukunda engelli çocukların eğitim hakkına yönelik diğer düzenlemeler ele alınacak olursa:

Özel eğitim gereksinimi bulunan bireylerin eğitimi için Anayasa'nın 42. maddesinde bu konuda gerekli tedbirlerin alınması gerektiğine dair düzenleme yer almaktadır.²³² Yine Anayasa'nın 50. maddesinde bedeni ve ruhi yönden yetersizliği bulunan bireyler için özel çalışma şartlarının oluşturulması gerektiği, 61. maddesinde ise

²²⁹ "Madde 7- Engelli Çocuklar Taraf Devletler;

1- Engelli çocukların diğer çocuklarla aynı haklara sahip olmasını sağlayacaktır.

2- Çocuklarla ilgili herhangi bir şey yaparken çocuğun yüksek yararı gözetilecektir.

3-Engelli çocukların düşüncelerini açıklama hakkını ve görüşlerini göz önünde bulunduracak, düşüncelerini ifade edebilmeleri için ihtiyaç duydukları yardımı almalarını garanti edeceklerdir."

<https://engellilerkonfederasyonu.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/0-6-Birle%C5%9Fmi%C5%9F-Milletler-Engelli-Haklar%C4%B1-S%C3%B6zle%C5%9Fmesi-min.pdf> , (Erişim Tarihi: 06.04.2025)

²³⁰ "Madde 24- Eğitim

1- Devletler her engelli bireyin eğitim hakkı olduğunu kabul eder. Eğitim sisteminin tüm seviyelerine engellilerin dahil edilmesini ve; • Kişinin potansiyelini ve kendine değer verme duygusunu geliştiren, insan haklarına, özgürlüklere ve farklılıklara saygı gösteren bir eğitim sistemi, • İnsanların kişiliklerini ve yeteneklerini geliştirecekleri ortamlar, • Engelli kişilerin toplumla bütünleşmelerine yardımcı olacak fırsatlar, sağlamayı kabul ederler.

2- Bunu yapabilmek için; • Engellilerin engelleri nedeniyle eğitimden dışlanmamalarını ve engelli çocukların engelleri nedeniyle bedelsiz ve zorunlu ilk ve ortaöğrenimin dışında tutulmamalarını, • Engelleri olan tüm insanların kapsayıcı, erişilebilir ve kendi yakın çevrelerinde bir eğitim alabilmelerini, 46 • Engelli kişilerin eğitimden en iyi şekilde yararlanması için makul değişikliklerin yapılmasını, • Engellilerin eğitimden en iyi şekilde yararlanması için yardım almalarını, • Engelli öğrenciler için verilen yardımın bireysel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde olmasını, sağlayacaklardır.

3- Devletler, okula devam edebilmeleri ve toplum içerisinde var olabilmeleri için engellilerin sosyal beceriler ve yaşam becerileri edinmesini mümkün kılacaklardır. Bunu şu şekilde yapacaklardır: • Engelli öğrencilerin Braille veya başka türde iletişim yollarını öğrenmelerini, akran desteği ve danışmanlığı almalarını düzenleyerek; • İşaret dili öğretmek; • Özellikle kör, sağır veya dilsiz olan çocukların eğitimden en iyi şekilde faydalanmaları için en uygun iletişim biçimlerinin sağlanmasını temin ederek.

4- Bu hakların uygulanmasını sağlamaya yardımcı olmak için Devletler engelli öğretmenler, Braille ve işaret dilinde kalifiye öğretmenler görevlendirecek, öğretmenleri ve personeli eğitimin her seviyesinde engelli kişilere nasıl kaliteli bir eğitim verilebileceği konusunda eğitecektir.

5- Devletler engellilere mesleki eğitim ve üniversite eğitimi almaları konusunda eşit fırsatlar yaratacak, bunun için gerekli düzenlemeleri yapacaktır."

²³¹ Şirin; İdarenin Görevleri, s.133.

²³² Any. m.42 için Bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

devletin engelli kişilerin korunması ve toplumla uyumlu hale getirilebilmeleri için gerekli tedbirleri alması gerektiği düzenlenmiştir.²³³

Engelli çocuklara dair yine ulusal mevzuatta Medeni Kanun'un 340. maddesinde ana ve babanın çocuklarını imkanları dahilinde eğitmeleri, çocuğun fiziksel, ruhsal, ahlaki gelişimi gibi her türlü gelişimini sağlayıp korumakla yükümlü oldukları düzenlenmiştir. Maddenin devamında ise özellikle özel eğitime ihtiyacı olan (fiziksel ve zihinsel engeli bulunan) çocuğun yeteneğine göre uygun bir eğitim sağlamakla da yükümlü oldukları belirtilmiştir.²³⁴

Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 4. maddesinde eğitim kurumlarının ayırım yapmaksızın herkese açık olduğu ifade edilmiştir.²³⁵ Söz konusu maddede “engellilik” ifadesinin yer aldığını ve 2014 yılından önce böyle bir ifadeye yer verilmediğini belirtmeliyiz.²³⁶ Yine Kanun'un 8. maddesinde eğitimde fırsat ve imkân eşitliğine yer verilerek özel eğitim ve korunmaya muhtaç çocuklar hakkında gerekli tedbirlerin alınacağı düzenlenmiştir.²³⁷ 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'da da eğitim ve öğretime dair birtakım düzenlemelere yer verilmiştir. Söz konusu Kanun'un 15. maddesinde engellilerin eğitiminin hiçbir şekilde engellenemeyeceği, engelsiz bireylerle eşit eğitim imkanlarının sağlanacağı, işitme, görme engelliler içinde çeşitli çözüm yollarıyla eğitimlerinin sağlanacağı gibi hususlar ele alınmıştır.²³⁸ Ayrıca 25.04.2013

²³³ Any. m.50 ve m.61 için Bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

²³⁴ TMK. m.340 için Bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4721&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

²³⁵ “**Madde 4** – Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.”

²³⁶ 6/2/2014 tarihli ve 6518 sayılı Kanunun 11 inci maddesiyle, “cinsiyet” ibaresinden sonra gelmek üzere “engellilik” ibaresi eklenmiştir.

²³⁷ “**Madde 8** – Eğitimde kadın, erkek herkese fırsat ve imkân eşitliği sağlanır. Maddi imkanlardan yoksun başarılı öğrencilerin en yüksek eğitim kademelerine kadar öğrenim görmelerini sağlamak amacıyla parasız yatılılık, burs, kredi ve başka yollarla gerekli yardımlar yapılır. Özel eğitime ve korunmaya muhtaç çocukları yetiştirmek için özel tedbirler alınır.”

²³⁸ “**Madde 15**- Hiçbir gerekçeyle engellilerin eğitim alması engellenemez. Engelli çocuklara, gençlere ve yetişkinlere, özel durumları ve farklılıkları dikkate alınarak, bütünleştirilmiş ortamlarda ve engelli olmayanlarla eşit eğitim imkânı sağlanır.

...
İşitme engellilerin eğitim ve iletişimlerinin sağlanması amacıyla Türk Dil Kurumu Başkanlığı tarafından Türk işaret dili sistemi oluşturulur. Bu sistemin oluşturulmasına ve uygulanmasına yönelik çalışmaların esas ve usulleri Türk Dil Kurumu Başkanlığı koordinatörlüğünde, Millî Eğitim Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca müştereken çıkarılacak yönetmelikle belirlenir. Engellilerin, her türlü eğitim ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak üzere kabartma, sesli, elektronik kitap; alt yazılı film ve benzeri materyal üretilmesini teminen gerekli işlemler, Millî Eğitim Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığınca müştereken yürütülür”

tarıhli 6462 sayılı Kanun öncesinde maddede yer alan “engelli” ifadesinin “zrl” olarak kullanıldığını belirtmeliyiz.²³⁹

Mevcut düzenlemelere bakıldığında engelli çocukların eēitim hakkının diēer çocuklara göre daha az güvenceli bir anlayışla dzenlendiēi ifade edilmiştir.²⁴⁰ Bu düşüncenin ortaya çıkmasına örnek olarak Any. m. 42’de devletin özel eēitime ihtiyaı olan kişiler hakkında topluma yararlı kılacak tedbirleri alacaēı hususu belirtilmesi gösterilebilir. Nitekim burada amacın topluma yararlı kılma ile sınırlı kalarak örgün eēitim imkanlarının tamamından yararlanma anlamına gelmeyeceēi yönünde dar yorumlanabileceēi ifade edilmiştir.²⁴¹ Yine Milli Eēitim Temel Kanunu m.8’de özel eēitime ve korunmaya muhtaç çocukların yetiştirilmesi hususuna yer verilirken eēitim-ēretim hakkına vurgu yapılmaması eksiklik olarak deēerlendirilmiřtir.²⁴² Engellilerin eēitim hakkının topluma yararlı kılma ve yetiştirilmelerine yönelik düzenlemelerin BM Sözleşmeleri’nde eēitim hakkı ile ilgili yer verilen ilkelerle birlikte deēerlendirilerek sınırlandırıcı yorumların önüne geilebileceēi ifade edilmiştir.²⁴³

Bir diēer husus ise bazı özel durumlarda belli gruplar açısından eēitime erişim, her zaman aynı kolaylıkta ve şekilde olamayabilmektedir. Bu durumda devlet tarafından gerekli önlemler alınarak çözüm oluşturulması gerekmektedir. Bu duruma tezimizin esasını teşkil eden “ocuk Tutuklu ve Hükümlülerin Eēitim ve ērenim Hakkı” rnek olarak verilebilir. Nitekim burada çocuklarımız eēitimlerini “ocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumu” ve “ocuk Eēitimevleri” imkanları dahilinde almaya çalışmakta ve bulundukları yerde diēer yaşıtları ile aynı seviyede eēitim alabilmeleri için gerekli önlemler alınmaya çalışılmaktadır. Bu kurumların ne olduēu, ieriēi ve işleyişinin nasıl olduēuna dair ayrıntılı bilgilere çalışmamızın nc Bölümünde yer verilmiştir.

²³⁹ 25/4/2013 tarihli ve 6462 sayılı Kanunun 1 inci maddesiyle, bu maddede yer alan “zrllerin”, “zrl”, “zrl”, “zrllere”, “zrller”, “zrller İdaresi Bařkanlıēınca”, “, Sosyal Hizmetler ve ocuk Esirgeme Kurumu Genel Mdrlē ve zrller İdaresi Bařkanlıēınca” ve “zrllerin” ibareleri sırasıyla “engellilerin”, “Engelli”, “engelli”, “engellilere”, “Engelliler”, “Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlıēınca”, “ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlıēınca” ve “Engellilerin” şeklinde deēiřtirilmiřtir.

²⁴⁰ şirin; İdarenin Görevleri, s.136.

²⁴¹ şirin; İdarenin Görevleri, s.136.

²⁴² aēlar, S. (2009), *Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eēitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri*, [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı, Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul], Yksekēretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No:231705)., s.338.

²⁴³ şirin; İdarenin Görevleri, s.136.

3. ULUSLARARASI VE ULUSAL HUKUKTA ÇOCUK TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN EĞİTİM VE ÖĞRENİM HAKKI

3.1. Çocuk Ceza Adalet Sistemi İçerisinde Suça Sürüklenen Çocuk

Çocuk, kimi zaman kendisi suç işleyebileceği gibi kimi zaman da davranışlarını yönlendirme, iyiyi kötüden ayırma yeteneği henüz gelişmediği için diğer kimselere göre kandırılmaya daha müsait bir yapıya sahiptir.²⁴⁴ Daha önce de belirttiğimiz gibi uluslararası sözleşmelerde ve Türk hukuk sisteminde çocuk, on sekiz yaşını henüz tamamlamamış kişi olarak belirtilmektedir. 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve 5395 Sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda da çocuk kavramı belirtilen şekilde tanımlanmaktadır.²⁴⁵ Uluslararası sözleşmelerde ise on sekiz yaşın altında olan küçükler çocuk olarak kabul edilmektedir. BMÇHS m.1'de on sekiz yaşından önce ergin olunması durumu dışında herkesin on sekiz yaşına kadar çocuk sayılacağı düzenlenmiştir.²⁴⁶

Türkiye'de mevcut olarak kullanılan “*çocuk suçluluğu*” kavramı batı literatüründe “*juvenile delinquency*” olarak adlandırılmakta ve “*reşit olmayanın suçluluğu*” olarak çevrilmektedir.²⁴⁷ Ceza kanunlarında suç vasfını haiz bir fiilin reşit olmayan kişi / çocuk tarafından işlenmesi durumunda çocuk suçluluğu kavramı sübut bulmaktadır. ÇKK m.3/1-a,2. kısmında suça sürüklenen çocuk: “*Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk*” olarak tanımlanmıştır.²⁴⁸ Söz konusu Kanun'da çocuk suçluluğu kapsamında çocuk; masumiyeti, temyiz kudretinin gelişmemesi nedeniyle fail olarak değil suça sürüklenen çocuk olarak tanımlanmıştır.²⁴⁹

²⁴⁴ Ceza Sorumluluğunun Değerlendirilmesi Rehberi, 2010, s. 8., https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_basvuru/cezasorumluluk , (Erişim Tarihi: 04.04.2024)

²⁴⁵ Özbek; s.306., Zorlu; 2013, s. 129.

²⁴⁶ Bkz. <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> , (Erişim Tarihi: 30.10.2024).

²⁴⁷ Karataş, Zeki/Mavili, Aliye; “Çocuk Adalet Sisteminde Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Uygulamalarda Karşılaşılan Sorunlar”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, S:45, Ekim- Aralık 2019, s.1016.

²⁴⁸ ÇKK m. 3/1-a,2: “*Suça sürüklenen çocuk: Kanunlarda suç olarak tanımlanan bir fiili işlediği iddiası ile hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiilden dolayı hakkında güvenlik tedbirine karar verilen çocuk.*”, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf> , (Erişim Tarihi: 31.10.2024)

²⁴⁹ Zorlu; 2024, s.10.

Bu tanımlamanın çocuk hakları ve suç işleyen çocukların ıslahı açısından yerinde bir düzenleme olduğu ifade edilmiştir.²⁵⁰

2010 Anayasa değişikliği sonrasında çocuklara yönelik pozitif ayrımcılık içeren düzenlemeler yapılmıştır. Çocuk lehine yapılan bu düzenlemeler Anayasa'nın eşitlik ilkesine aykırılık oluşturmamaktadır.²⁵¹ Bu düzenlemelerden biri TCK'da yer almaktadır. Her ne kadar işlenen fiillerin suç sayılması durumunda bu fiillere karşılık gelen yaptırımlar açısından yetişkin veya çocuk ayrımı yapılmaksızın aynı yaptırımlar geçerli olsa da TCK'nın yaş küçüklüğü başlıklı 31. maddesinde çocukların fiili işlediği sıradaki yaşlarına göre, 12 yaş altı, 12-15 yaş arası, 15-18 yaş arası ve sağır ve dilsizler için özel bir düzenleme ile 18-21 yaş arası olarak ele alınan yaş grupları için hiç ceza verilmemesi, güvenlik tedbiri uygulanması veya cezada indirim yapılması gibi hususlar ayrıntıları ile düzenlenmektedir.²⁵²

Çocuk, temelde bir yetişkin kadar olgunlaşma süreci yaşamadığından, tam olarak gelişme sürecini tamamlamadığından çocukların suça sürüklenmesi durumu sadece hukuki açıdan değil aynı zaman da psikolojik açıdan da ele alınmalıdır. Çocuğun doğmuş olduğu ailenin yapısı, okul-arkadaş-sosyal çevresi gibi faktörler yetişmesi ve gelişimi açısından önem taşımaktadır. Ceza hukuku anlamında küçüğün, doğruyu yanlıştan, iyiyi kötünden ayırt etme gücü denilen temyiz kudreti ya hiç oluşmamıştır ya da yeterince gelişmemiştir. Çocuk lehine yapılan bir diğer düzenleme ise Anayasa'nın 38. maddesidir.²⁵³ Ceza hukukunun temel ilkelerini ele alan maddeye göre bir cezanın varlığından bahsedilmek için ortada bir kusur da olmalıdır. Yaş küçüklüğü de kusurluluğu etkileyen faktörler arasında yer aldığından temyiz kudreti ve algılama gücünü içerisinde barındıran kusur yeteneği ile yaş küçüklüğü arasında bir bağ olduğu ifade edilmektedir.²⁵⁴ Yine aynı maddede azmettirilen kişinin çocuk olması durumunda suçun failine verilen

²⁵⁰ Karataş, Sevcin; "Suça Sürüklenen Çocuklar ve Suç Mağduru Çocuklara Yönelik Bir Değerlendirme", Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi, C:12, S:4, 2020, s.577., Çağlar; s.338, Göker, H. ve Sarp S.K. ve Kandil S.; "KTÜ Tıp Fakültesi Çocuk-Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniğine son iki yılda başvuran adli olguların değerlendirilmesi", Adli Tıp Dergisi, C:20, S:3, 2020, s.s.1-5.

²⁵¹ Zorlu; 2024, s.14.

²⁵² TCK m.31 için Bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 31.10.2024)

²⁵³ Any. m.38 için Bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 21.03.2025)

²⁵⁴ Artuk, M. Emin/ Gökçen, Ahmet/ Yenidünya A. Caner; Ceza Hukuku Genel Hükümler, 7. Baskı, Ankara, 2013, s.492 vd.

cezanın artırılacağı belirtilmiştir.²⁵⁵ Çocuğun işlediği fiilin suç oluşturması sonucunda pozitif ayrımcılık ile cezasında indirim sağlanması durumundan diğer kimselerin kötü niyetle faydalanmaya çalışması ve çocukların suçu üstlenmesinin önüne geçebilmek için çocuğun azmettirilmesi ağırlaştırıcı sebep olarak düzenlenmiştir.²⁵⁶

Yaş küçüklüğünün kusur yeteneği açısından oluşturduğu etkinin on sekiz yaşına kadar mümkün olduğu, on sekiz yaşın doldurulması halinde ise yaşın kusur yeteneğini etkilemediği ifade edilmiştir.²⁵⁷ Fakat burada 18-21 yaş arasındaki sağır ve dilsizler hakkında mevcut olan özel düzenlemenin unutulmaması gerektiğini belirtmeliyiz. Yukarıda TCK m.31’ de on sekiz yaş altı çocukların yaş gruplarına göre ceza sorumluluklarına dair düzenleme açıklanmıştı. Burada on iki yaş altı çocukların cezai sorumlulukları olmadığı için haklarında kovuşturma yapılamayacağı, soruşturmalarının ise sadece görevli Cumhuriyet Savcısı tarafından yapılacağı ve gereken durumlarda savcılık tarafından uygun tedbir kararı alınabileceği belirtilmiştir.²⁵⁸

Çocukların bir suçta kullanılmaları veya bir suç işlemek suretiyle suça sürüklenen çocuk sıfatını alarak ceza adalet sistemine dahil olmalarının hiçbir şekilde istenilen bir durum olmadığını belirtmeliyiz.²⁵⁹ Her ne kadar istenilen bir durum olmasa da çocuk ceza adalet sistemi içerisinde “suça sürüklenen çocuk” kavramının ne olduğu ve gerekli düzenlemeleri çalışma konumuz kapsamında izah etme zorunluluğu doğmuştur.

“Suça sürüklenen çocuk” kavramı bize çocukların bir şekilde suç işlemeye sürüklendiğinin altını çizmektedir. Nitekim çocukların yaşadıkları çevre, yetiştikleri aile yapısı, ne şartlarda hangi ortamlarda nasıl muamele gördükleri gibi hususlar her çocuk açısından farklılık taşımaktadır. Kimi çocuklar hayatında karşısına çıkan sorunları kimseye zarar vermeden çözmeye çalışırken kimi çocuklar da maalesef bir şekilde farklı şartlar dahilinde kendilerini kontrol edemeyerek ve tercihlerini yanlış istikamette kullanmak suretiyle suç işlemeye sürüklenmektedirler.

Aslında çocukların doğuştan var olan karakter yapısı, kişilik özellikleri içine doğduğu aile, toplum ile etkileşerek anlam kazanmaktadır. Birçok araştırma sonucunda

²⁵⁵ “Azmettirme aklında hiç suç işleme düşüncesi yokken bu düşüncayı çocuğun aklına sokarak onun suç işlemesini sağlama hâlidir.” Zorlu; 2024, s.14.

²⁵⁶ Zorlu, 2013, s. 140-141.

²⁵⁷ Koca, Mahmut/ Üzülmaz, İlhan; Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s.315.

²⁵⁸ Hakeri, Hakan; Ceza Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi, 15. Baskı, Ankara, 2013, s.325.

²⁵⁹ Yıldız, Ö. (2018), *Ceza İnfaz Kurumlarında Çocukların Eğitim Hakkı ve Islahı: Maltepe Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği*, [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 524286), s.241.

çocuğu suç işlemeye sürükleyen belirli zihinsel yetersizliklerin gerek fiziksel gerek psikolojik etkenlerin olumsuz sonuçlarının ancak uygun niteliğe sahip toplumsal çevre ile düzgün bir hale dönüşmesi ile suç işlemekten korunulabileceği ifade edilmektedir.²⁶⁰ Ulusal ve uluslararası alanda yapılan araştırmalarda suça sürüklenen çocuğun neden suç işlediği, suçun işleniş şekli vs. ile aynı zamanda bu çocukların yaşı, eğitim durumu, yaşadığı çevre, ailesi, ekonomik durumu gibi faktörlerin her biri araştırmaya değer görülerek incelenmiştir.²⁶¹

Suça sürüklenen çocuk, çocuk ceza adalet sistemi içerisinde yetişkinlerden ayrı bir şekilde değerlendirildiği için birtakım ek haklara da sahiptir. Çocuğa her türlü durumda zorunlu müdafî ataması yapılması, dosyalarının, duruşmalarının gizlilik kapsamında yer alması, psikolojik olarak destek verilmeye çalışılması bu ek haklardan bazılarıdır. Yine çocuğun yargılaması yapılırken ayrı bir mahkeme olan çocuk mahkemelerinde yargılanmaları ‘çocuk’ olmalarının gereği olarak bir pozitif ayrımcılık taşımaktadır. Bu konuda İsviçre’nin iki ayrı şehirde çocuklara özgü bir soruşturma birimi oluşturduğu; Belçika, Lüksemburg, İtalya, Brezilya, Yeni Zelanda’da ayrı bir savcılık kurumu oluşturulmasa da savcılarının uzmanlaşması yoluna gidildiği ifade edilmiştir.²⁶²

Ulusal hukuk açısından ilk çocuk mahkemesinin 1987 yılında Ankara’da kurulduğu ve 2005 yılında ÇKK’nın çıkartılması ile çocukların yargılamalarının çocuk mahkemeleri veya çocuk ağır ceza mahkemelerinde gerçekleşeceği belirtilmiştir.²⁶³ Dikkat çeken bir diğer düzenleme ise ÇKK’da hüküm bulunmayan hallerde Ceza Muhakemesi Kanunu hükümlerinin uygulanacağı meselesidir (m.42). Nitekim çocukların yetişkinlerden ayrı bir düzenlemeye tabi tutulduğu noktada hüküm bulunmaması halinde herkesi kapsayan düzenlemeler yer alan başka bir kanunun uygulanmasına fırsat verilmesinin çocuğun yararına aykırılık oluşturabileceği yönünde endişelere yol açmaktadır.²⁶⁴

Çocukların suça sürüklenmelerindeki önemli etkenlerden biri aslında yeterli eğitimin sağlanmamasıdır. Bununla birlikte sosyo-ekonomik durumunda olmayışı veya

²⁶⁰ Karataş/Mavili; s. 1016.

²⁶¹ Karataş/Mavili; s. 1017.

²⁶² Balo, S. Yusuf; Çocuk Ceza Hukuku, Adalet Yayınları, Ankara, Adalet Yayınları, 2005, s.27.

²⁶³ Yıldız; s.26.

²⁶⁴ Akyüz, Emine; Çocuk Hukuku, Pegem Akademi, Ankara, 2012, s.548.,

Atılğan, Aydın/ Atılğan, Ü. Eylem; Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hâkim Olan İlkeler Açısından Türkiye’deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi, Ankara, İnsan Hakları Ortak Platformu, 2009, s.5.

yetersiz olması da çocuğun suça sürüklenmesine etki edebilir.²⁶⁵ Ceza adalet sisteminde önceden suç işleyen kişilere yaptırım olarak acı vererek intikam alma yoluna gidilmekte ise de sonradan suçluların eğitilerek iyileştirilmesi ve topluma yeniden kazandırılması amacıyla hareket edilmiştir.²⁶⁶

Ceza adalet sisteminde önceden var olan intikam alma olgusunun sağlıklı birey ve toplumun oluşuma engel olması nedeniyle eleştirildiği ifade edilmektedir.²⁶⁷ Bu yöntemin kullanılmasının sebebi olarak bireylerin kendi hür iradeleriyle bir suç işlediği ve bu nedenle tekrar bu suçun hem suçu işleyen hem de diğer bireyler tarafından işlenmemesi için caydırıcı yaptırımın uygulandığı belirtilmiştir.²⁶⁸ Yöntem her ne kadar katı olsa da suçu işleme şekillerini ayrıntıları ile bilen, öğrenen yetkin kişilerin tahliye olmalarının önüne geçilememiş ve yaşadıkları ağır cezaların oluşturduğu travma ile psikolojileri bozuk olduğundan dışarıdaki hayata yeniden adapte olamadıkları görülmüştür.²⁶⁹

Cezalandırıcı adalet sistemine alternatif yöntem olarak bir süre sonra onarıcı adalet anlayışı ortaya çıkmıştır.²⁷⁰ Bu adalet anlayışına göre mağdur ve toplumun zararını onarma hedef alınmıştır; mağduru ön planda tutarak öncelikle ona destek verilmesini sağlayıp sonradan suç işleyen kişiye yardım edilmesi gerekir.²⁷¹ Savunulan bir diğer ceza adalet sistemi ise suç işleyen bireylerin iyileştirilmesi adına onları ıslah ederek tekrar suç işlemelerinin önüne geçilip kişinin eğitim politikaları ile topluma yeniden kazandırılmasının sağlanması amaçlanmıştır. Fakat ıslah yönteminin suçun mağduru olan kişiler açısından herhangi bir düzenleme getirmemesi nedeniyle eksik bulunduğu ifade edilmiştir.²⁷²

Çocuk ceza adalet sisteminin amacı suça sürüklenen çocuğun suça yöneldiği çevreden alınarak yeniden suç işlemesinin önüne geçmesini sağlamaktır. Bu yönüyle onarıcı adalet sisteminin ilkelerine uygun düştüğünü savunanlara göre çocuğun suçtan korunması ve iyileştirilmesi amaçlanmaktadır. Çocuğun yargılaması yapılırken suçun

²⁶⁵ Erdoğan, S. Oktay; Çocuk Hakları, 1. Baskı, Acar Basım, İstanbul, 2011, s.96.

²⁶⁶ Yıldız; s.28.

²⁶⁷ Doğan, Hümeýra; “, Suç ve Cezaların Dönüşümü Ekseninde Türkiye’de Denetimli Serbestlik Sistemi”, Suçun Sosyolojisi ve Cezanın Felsefesi, Güncel Önkak, Özgür Sarı (Ed.), Nobel Yayınları, Ankara, 2013, s.304.

²⁶⁸ Uludağ, Şener; “Onarıcı ve Cezalandırıcı Adalet: Paradigma Değişikliğini Tetikleyen Şartlar,” Polis Bilimleri Dergisi, C:13, S:2, 2011, ss.127-151.

²⁶⁹ Uludağ; s.142.

²⁷⁰ Uludağ; s.129.

²⁷¹ Yıldız; s.30.

²⁷² Doğan; s.305.

mağduru olan kişinin zararının giderilmesini sağlamak onarıcı adalet sisteminin bir göstergesidir. Öncelik bu olmakla birlikte akabinde suçun failinin hatasını anlaması ve son olarak fail ile suçun mağduru arasında bir uzlaşma niyetinin varlığı da onarıcı adalet sisteminin diğer göstergeleridir.²⁷³ Son aşamada uzlaşma niyetinin varlığının söz konusu adalet sisteminin eleştirilen yönü olduğu ifade edilmektedir.²⁷⁴

Ulusal mevzuatımızda uzlaşma ve sulh yollarının mevcut olması, suça sürüklenen çocukların kimlik bilgilerinin yargılama sürecinde ve haklarında işlem yapılırken üçüncü şahıslar bakımından öğrenilmemesi adına önlemlerin alınması gibi hususlar çocuk ceza adalet sistemi açısından oldukça önemlidir. Bu kapsamda onarıcı ceza adalet anlayışının geliştiğini söyleyebiliriz.²⁷⁵

3.2. Çocuk Ceza Adalet Sistemi İçerisinde Çocuğun Yüksek Yararı

Çocukların bir şekilde suç ile karşı karşıya gelmeleri durumunda farkında olunması gereken en önemli husus “*çocuk*” olmalarıdır. Çocuk hakları bağlamında bütün çocuklara tanınan haklardan, korumalardan çocuk suçluluğu ile karşı karşıya gelen çocukların da faydalanması gerekmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi’nde çocukların ayrı bir adalet sistemi içerisinde değerlendirilmeleri hususlarında birtakım mesaj ve kılavuz ilkeler benimsenmiş, suçlu sayılmalarının önüne geçilmesi, her durumda yüksek yararlarının hedef alınması merkeze alınarak çocuk ceza adalet sistemi içerisinde değişiklik/yenilikler yapılması tavsiye edilmiştir.

BMÇHS kapsamında çocuk suçluların ölüm cezası ve ömür boyu hapis cezası gibi bir yaptırımla karşılaşmalarının önüne geçilmiştir. Bu durumda çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakılarak hapis cezasına mahkûm edilmesi yoluna en son çare olarak başvurulmalı ve bu mahkûmiyetin mümkün olduğunca en kısa süreyi kapsamaları sağlanmalıdır.²⁷⁶ Yine Avrupa Çocuk Ombudsmanları Ağı (ENOC) 2003 yılında bir durum değerlendirmesi ile çocuk ceza adalet sisteminin yeniden düzenlenmesi gerektiğini vurgulamış ve toplantıda uzmanlar bu sistemin Birleşmiş Milletler ve Avrupa İnsan

²⁷³ Erdoğan, Oktay; Çocuk Ceza Hukuku, Bilge Yayınevi, Ankara, 2012, s.113.

²⁷⁴ Uludağ; s.130.

²⁷⁵ Uludağ; s.146.

²⁷⁶ Demirbaş, Timur; İnfaz Hukuku, 2. Baskı, Ankara, 2008, s.44.

Hakları Belgeleri kapsamında gözden geçirilerek yeniden değerlendirilmesi adına devletlere çağrı yapmıştır.²⁷⁷

2010 Anayasa değişiklikleri öncesinde “*çocuğun yüksek yararı*” kavramı soyut bir halde iken değişiklik sonrasında öncelikle Anayasa’nın 41. maddesinde düzenlenerek somut bir hale getirilmiş ve açıkça “*yüksek yarar*” kavramı belirtilmiştir.²⁷⁸ Akabinde ÇKK²⁷⁹, Türk Medeni Kanunu²⁸⁰,’n da ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Çocukların ceza ehliyet yaşlarına yönelik belirli bir asgari yaş sınırı bulunmamakla her devlette farklılık gösterebilmektedir. Fakat, Avrupa Sosyal Şartı çerçevesinde bu yaşın mümkün olabilecek en uygun düzeyde yükseltilmesi tavsiye edilmiştir.²⁸¹ Türk Hukuk Sistemi içerisinde on iki yaş asgari yaş sınırı sayılmakta ve on iki yaş altındaki çocukların cezai ehliyetleri bulunmamaktadır. 12-18 arası yaş gruplarının cezai yönden sorumluluklarının düzenlenmesi 5237 Sayılı Türk Ceza Kanunu m. 31 kapsamında yapılmıştır.²⁸²

Ceza sorumluluğunun başlangıcına yönelik karşılaştırmalı hukukta uluslararası bir asgari yaş sınırı bulunmadığı ifade edilmişti. BMÇHS’de taraf devletlerin ceza sorumluluğu yönünden asgari yaş sınırı belirlemeleri gerektiği ve o yaş sınırının altında kalan çocuklara cezai yönden sorumluluk yüklenemeyeceği düzenlenmiştir. (m.40/3-a)

Görüldüğü üzere madde kapsamında herhangi bir yaş sınırı öngörülmemiş, bu yükümlülük taraf devletlerin iç hukuk düzenlemelerine bırakılmıştır. Pekin Kuralları²⁸³ m.4/1’de ceza sorumluluğu yaşının tarih ve kültüre göre değişebileceği, yaş sınırı belirlenirken asgari sınırın çok küçük bir yaş olmaması, çocuğun anlama ve isteme

²⁷⁷ Bkz. <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/cocuk-adalet-sisteminde-cocugun-yuksek-yarari-politika-belgesi.pdf> , (Erişim Tarihi: 07.11.2024)

²⁷⁸ “I. Ailenin korunması ve çocuk hakları

Madde 41 – Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır.

Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/4 md.) Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.

(Ek fıkra: 7/5/2010-5982/4 md.) Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır.” <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> ,

(Erişim Tarihi: 07.11.2024)

²⁷⁹ ÇKK m.4 için Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf> , (Erişim Tarihi: 07.11.2024)

²⁸⁰ TMK m.346 için Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> , (Erişim Tarihi: 07.11.2024)

²⁸¹ Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi ve diğer anlaşma kurulları tarafından.

²⁸² Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 07.11.2024)

²⁸³ Çocuk Adaletinin İcrasına Dair Birleşmiş Milletler Minimum Standart Kuralları

yeteneğinin (temyiz kudretinin) göz önünde bulundurulması gerektiği ve uluslararası düzeyde uygulanabilecek makul bir yaş sınırının belirlenmesi hususu düzenlenmiştir.²⁸⁴

Fransız Ceza Hukuku'nda ceza sorumluluk yaşı 13 olarak belirlenmiştir. 10-12 aralığındaki çocukların ise sadece risk altında olup güvenlik tedbiri amacıyla hâkim önüne gelebilecekleri düzenlenmiştir.²⁸⁵ 10 yaşını dolduran fakat henüz 17 yaşını doldurmamış olan çocuklar hakkında sadece “*eğitici güvenlik tedbiri*” uygulanacağı belirtilmiştir.²⁸⁶

Ceza sorumluluk yaşı *Sudan, Ürdün, Pakistan'da* yedi, *Belçika, Panama, Peru'da* 18, *İngiltere'de* 10-13 yaş aralığındaki çocuklar yönünden fiillerinin hukuka aykırı olduklarını bilebilecek durumda iseler ceza sorumluluğunun varlığı kabul edilmektedir. *Almanya'da* ise 14 yaş asgari sınır olarak kabul edilmektedir.²⁸⁷

Kanuni düzenlemelerle suç vasfını taşıyan bir fiilin işlenmesi halinde elbette bir ceza sorumluluğu ortaya çıkacaktır. Fakat bu fiili işleyen kişinin çocuk olması durumunda her durumda gözetilmesi gereken yüksek yararı çerçevesinde çocuğun yaşı ve diğer kriterler göz önünde bulundurularak hareket edilmelidir. Aynı zamanda çocuğa “suçlu” damgası vurulmaması ve öncelikle yararı kapsamında gerekli tedbirlerin alınarak çocuk adalet sistemine uygun şekilde, durumun gerektirdiği ölçüde hareket edilmesi gerekmektedir.

Çocukların özgürlüklerinden yoksun bırakılarak gözaltına alınmaları, tutuklanmaları ÇKK ve BMÇHS hükümleri göz önünde bulundurularak son çare olarak düşünülmeli ve mümkün olduğunca kısa süreliğine uygulanmalıdır. Tutuklama bir ceza değil; koruma tedbiridir. Cezalandırma amacı ile özellikle çocuk suçluluğu kapsamında suça sürüklenen çocukların gözaltı-tutuklama tedbirlerine maruz kalması yüksek yararlarına aykırıdır. Bir şekilde suça sürüklenmiş çocuklara daha önce de belirtilen şekilde “suçlu” damgası vurulmaması, ıslahlarının sağlanması, iyileştirme politikaları ve ilgili kurumlarla iş birliği ile topluma yeniden kazandırılmaları temel gaye olmalıdır. Yeniden topluma kazandırma ile aynı anlamı taşıyan tretman/iyileştirme terimlerini tezimiz içerisinde sıklıkla kullanacağımızı belirtmeliyiz.

²⁸⁴ <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/198201915572615.pdf> , (Erişim Tarihi: 21.03.2025)

²⁸⁵ Unicef Innocenti Digest 3, Juvenile Justice, 1998, s. 4.,
<https://digitallibrary.un.org/record/507299?v=pdf> , (Erişim Tarihi: 21.03.2025)

²⁸⁶ https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_basvuru/mukayeseli hukukta.pdf , (Erişim Tarihi: 21.03.2025)

²⁸⁷ https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_basvuru/mukayeseli hukukta.pdf , (Erişim Tarihi: 21.03.2025)

Suça sürüklenen çocuklar söz konusu olduğu zaman her zaman yüksek yararları gözetilerek çocuğu suça sürükleyen sebeplerin neler olduğu araştırılmalı, değerlendirilmeli ve sonucunda çocuğun davranışının farkına varması sağlanmalıdır. Suç işlenmesinin önüne geçilmesi veya yeni bir suçun işlenmemesi adına çocuk açısından gerekli önleyici tedbirlerin alınması gerekmektedir. Çocukların hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün haklar yönünden saygı duyularak çocuk adalet sistemi içerisinde yetişkinlerden ayrı usuller ile yargılamalarının yapılması gerekmektedir.

Çocukların gözaltı ve tutuklama gibi özgürlüklerinden yoksun bırakılacakları tedbirlerle karşı karşıya gelmemeleri adına somut olaya göre ayrıntılı bir şekilde gerekli inceleme yapılarak adım atılmalıdır. Tutuklama ve gözaltına alma gibi tedbirler başkaca bir tedbir uygulandığında telafisi imkânsız bir zarar ortaya çıkacak ise ancak bu durumda istisnai olarak başvurulması gereken tedbirlerdir. Kaldı ki özgürlüğünden yoksun bırakılacak şekilde tedbirlere başvurulması durumunda bu tedbirlerin de insani şartlara uygun bir usul ve ortamda uygulanması gerekliliği yönüne vurgu yapılmalıdır. Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğun yüksek yararı çerçevesinde rehabilite edilebilmesi adına; sağlık, psikoloji, eğitim vs. diğer alanlarda gelişiminin devamı, topluma yeniden kazandırılması amaçları dahilinde çocuğun kendisinin de söz sahibi olduğu bir iş birliği içerisinde sistemli bir şekilde hareket edilmesi önem taşımaktadır.²⁸⁸

Çocuk ceza adalet sistemi içerisinde sadece uzmanlar veya sadece hakimler, avukatlar vs. gibi bir ayırım yapılmaksızın bu sistemi sağlamanın ancak bir ekip işi olduğu bilinci ile hareket edilerek; polisi, jandarması, adli destek görevlisi ile, hâkim, savcı, avukatı, uzmanı vs. diğer görevli personeli ile açıklanan hususlar, ilkeler yönünden doğru, vicdanlı ve adaletli bir şekilde uygulandığı takdirde çocukların yüksek yararı tam anlamıyla sağlanmış olacaktır.

3.3. Çocuk Tutuklu ve Hükümlülerin Eğitim ve Öğrenim Hakkının Uluslararası ve Ulusal Hukuk Boyutu

Eğitim ve öğrenim hakkının çocuklar için önemi, uluslararası ve ulusal hukukta nerelerde ne çerçevede düzenlendiği hususları çalışmanın önceki bölümlerinde ele alınmıştır. Söz konusu bölümde ise öncelikle suça sürüklenen çocuk kavramı ve çocuk adalet sistemi içerisinde çocuğun yüksek yararı ele alınmış akabinde bölüm alt başlığı

²⁸⁸ Politika Belgesi, s.8 için Bkz., <https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/cocuk-adalet-sisteminde-cocugun-yuksek-yarari-politika-belgesi.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.11.2024)

altında sırasıyla: Çocuk ceza adalet sistemine ilişkin uluslararası ilkeler/kurallar, çocuk tutuklu ve hükümlülere ilişkin eğitim kurumlarının incelenmesinin ardından çocuk tutuklu ve hükümlülerin eğitim ve öğrenim haklarını kullanmalarının sağlanmasına yönelik yasal düzenlemeler ve çalışmalar ele alınmıştır.

3.3.1. Çocuk ceza adalet sistemine ilişkin uluslararası ilkeler/kurallar

Çocuk Adalet Sistemi'nde amaç, çocukların özel durumları göz önünde bulundurularak her zaman ve her durumda yüksek yararlarına uygun düşecek ölçüde korunmalarını sağlamak, cezalandırılmaları değil ıslah edilmeleri, iyileştirilmeleri yönünde politikalar uygulamak olmalıdır. Bu çerçevede atılan adımlardan uluslararası kararlar niteliğinde sübut bulan “Pekin Kuralları”, “Riyad İlkeleri”, “Havana Kuralları” ve “Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Çocuk Suçluluğuna Karşı Toplumsal Tepkiler Hakkındaki Tavsiye Kararı” ele alınacaktır.

3.3.1.1. Pekin kuralları

“BM Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar” olarak da ifade edilen Beijing (Pekin) Kuralları 29 Kasım 1985 tarihinde kabul edilmiştir. Bu Kurallar ile gençlere yönelik hakların geliştirilmesi, paylaşılması amaçlanmıştır.²⁸⁹ Önsöz, altı bölüm ve otuz maddeden oluşmaktadır.²⁹⁰ Uluslararası çerçevede düzenlenen bu kurallar ile çocukların yaşları gereği henüz gelişimlerini tamamlayıp yeterli olgunluğa erişemedikleri için yanlış yola sürüklenmelerinin daha kolay olabileceği nedeni ile içinde bulundukları koşulları iyileştirerek onları suçtan uzak tutmaya çalışmak, olay hukuki boyuta gelmeden önce gerekli tedbirleri almak, hukuka aykırı bir durumun oluşması durumunda ise onlara insancıl bir şekilde yaklaşılmasını sağlamak amaçlanmaktadır.

Burada bir diğer amaç ise çocukların refah düzeyinin mümkün olan en üst düzeyde artırılmasını sağlamaktır.²⁹¹ Pekin Kuralları, Genel Prensipler Bölümü'nde

²⁸⁹ Tarımeri, Nihat; Çocuk Koruma Kanunu, SABEV (Sosyal Hizmetler Araştırma Belgeleme Eğitim Vakfı) Yayını, Ankara, 2007, s.113.

²⁹⁰ Pekin Kuralları için Bkz.

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/cocukadaletsistemininuygulanmasi.pdf, (Erişim Tarihi: 01.11.2024)

²⁹¹ Güdek, İ. (2021). *Türkiye'de çocuk eğitimevleri / ceza infaz kurumlarında sunulan eğitim hizmetlerinin tutuklu ve hükümlü çocuklar ile kurum öğretmenleri açısından değerlendirilmesi*, [Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Trabzon, s.94.], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 702467)

sosyal politikalar üretip tedbirler alınarak çocukların suç işlemesinin önüne geçilebileceği düzenlenmiştir.²⁹² Yine çocuk ceza adaleti sisteminin personel ve hizmet yönünden geliştirilmesi temel görüşler arasında yer almıştır.

Pekin Kuralları çerçevesinde çocuk ceza adalet sistemini personel ve hizmetler yönünden geliştirmek temel görüşler arasında yer almış, çocukların yargılaması sürecinde yer alan kişi ve kurumlara da sorumluluk yüklenmiştir.²⁹³ *Sir Peter LYOD*²⁹⁴, kurumların ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve denetlenmesi yönünde talimat vermiştir. Talimat dikkate alınarak kurulan inceleme ve denetleme kurullarının ceza adalet sistemi içerisinde etkin bir rol alması gerektiği belirtilmiştir.²⁹⁵ Aynı zamanda bir çocuğun suça sürüklenmesi durumunda yetişkinlerle aynı muameleye tabi tutulmaması, korunması ve çocuğa yapılan muamelenin suç ile orantılı olması gerektiği ifade edilmiştir.²⁹⁶

Suçta sürüklenen çocuğun cezaevi alt kültüründen etkilenmesini en aza indirmek amacıyla cezaevine gönderilmesine son çare olarak bakılıp önceliğin çocuğu topluma yeniden kazandırmak ve eğitiminin devamının sağlanması için gündüz eğitim merkezlerine gidebileceği eğitim yuvalarının ortaya çıktığı ifade edilmiştir.²⁹⁷

CLEMMER, kişinin cezaevindeki alt kültür ile az veya çok bir bağ kurması sonucu kişide oluşan olumlu veya olumsuz değişimin ölçülebilirlik durumunu “*cezaevilileşme*” olarak tanımlamıştır. Bu durumun, çocukların yetişkinlere nazaran daha hassas, etkilenebilir bir yapıya sahip olmaları gereği çocuklarda daha fazla görülerek onları sert, güvensiz bir hale getirdiği belirtilmiştir.²⁹⁸

Pekin Kuralları’nın konumuz ile ilgili bazı düzenlemelerine aşağıda yer verilecektir²⁹⁹:

Çocuklara yönelik yapıcı bir şekilde uygulanan sosyal politikanın suç işlenmesinin önlenmesini sağlama konusundaki önemi, çocuk adalet sisteminin önemi, bu sistemin iyileştirme politikaları ile sürekli bir devinim halinde olması gerektiği, çocukların gelişimi için sosyal politikaların uygulanması ve personel hizmetlerinin geliştirilmesi hususları belirtilmiştir (m.1).

²⁹² Balo; s.715.

²⁹³ Yıldız; s.45.

²⁹⁴ İngiltere’nin cezaevlerinden sorumlu bakanı.

²⁹⁵ Demirbaş, Timur; İnfaz Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013, s.462.

²⁹⁶ Solak, Adem; “Türkiye’de Çocuk Suçluluğu ve Mağduriyeti,” I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, Yetişkin Bildirileri Kitabı, İstanbul, 2011, s.71 vd.

²⁹⁷ Balo; s.731.

²⁹⁸ Demirbaş, 2013; s.205 vd.

²⁹⁹ https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/cocukadaletsistemininuygulanmasi.pdf, (Erişim Tarihi: 01.11.2024)

Hiçbir ayırım gözetmeksizin bu kuralların tüm çocuk suçlulara uygulanacağı, yetişkinlerden ayrı bir şekilde muamele görmeleri gerektiği, ülkelerin hukuk sistemleri birbirinden farklı olsa da bu durumun asgari standart kuralların uygulanmasını bertaraf edecek nitelikte olmadığı, bu kurallara yönelik her devletin kendi içerisinde uygun bir düzenlemeye gitmesi, milli kanununu çıkarmasının gerekliliği belirtilmiştir (m.2).

Çocuğun iyileştirme politikası ile topluma geri kazandırılması amacıyla hareket edilmesi, işlenen suç ile verilen ceza arasında bir oran olması ve yine yaptırıma karar verirken her çocuğun kişisel durumu, aile ortamı vs. dikkate alınması gerektiği, çocuğun korunmasına ilişkin gerekli tedbirler alınırken bu tedbirlerin çocuğun temel haklarının sınırını aşmayacak şekilde alınması gerektiği gibi hususlar ele alınmıştır.³⁰⁰ Çocuğun cezai sorumluluk yaşı (makul bir yaş sınırının belirlenmesi), özel hayatının gizliliğinin korunması (kişisel verilerinin, kimlik bilgilerinin açık bir şekilde belirtilmemesi) gibi hususlar da ayrı ayrı maddeler halinde düzenlenmiştir (m.5).

Çocuğun bir suç işlediği iddiası ile gözaltına alındığı aşamada derhal anne-baba, yasal temsilci, vasisinin aranıp bilgi verilmesi, durumun bildirilmesi gerektiği, çocukla ilk temasa geçen ilgililerin daha çok dikkat ederek onlara karşı sert tavır, rencide edecek şekilde kötü sözler, fiziksel veya psikolojik şiddet vs. gibi davranışları sergilemekten imtina ederek çocuğun zarar görmesinin önüne geçmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Çocuğu topluma geri kazandırmak temel amaç olmalı ve çocukta devlet veya topluma karşı bir önyargı oluşmasına fırsat ve imkân vermemek gerekmektedir (m.10).

Tutuklama konusunda düzenlemelere yer verilmiştir. Şöyle ki, tutuklama bir koruma tedbiridir, ceza verme amaçlı başvurulması gereken bir yol değildir. Bu nedenle özellikle çocukların söz konusu olduğu olaylarda tutuklu yargılamaya en son çare olarak başvurulması ve mümkün olduğunca kısa sürmesi gerekmektedir. Fakat öncelik tutuklama yerine gözetim altına alma, eğitim kurumuna yerleştirme gibi alternatif çözüm yollarına başvurulması olmalıdır. Tutuklamanın söz konusu olduğu durumlarda çocukların yetişkinlerden ayrı bir yerde tutulması gerekir ve tutuklu kaldıkları süre boyunca da kendi yaş grupları ve kişisel özellikleri dahilinde sosyal, eğitim, sağlık, psikolojik her türlü yardımdan faydalanmaları sağlanmalıdır (m.13).

İfade edildiği üzere Pekin Kuralları, yargılamanın her aşamasında bir şekilde suça sürüklenen çocukları topluma geri kazandırabilmek amacı ile devlet ve diğer gönüllülerin

³⁰⁰ m.5 için Bkz.

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/cocukadaletsistemininuygulanmasi.pdf, (Erişim Tarihi: 01.11.2024)

bir araya gelip iyileştirme politikaları ile gerekli çabanın gösterilmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır.³⁰¹ Tretman (iyileştirme) faaliyetleri ile suça sürüklenen çocuklar gerek kişisel olarak kendi benliklerinin farkında olma gerek topluma geri kazandırılmaları çabası karşısında sorumluluk bilinci ile hareket etme hususunda gelişim gösterebilecektir. Yine bu Kurallar çerçevesinde çocukların yaşlarının küçük olduğu, savunmasız korunmaya muhtaç oldukları, suça sürüklenmiş olsalar dahi aynı zaman da mağdur oldukları düşüncesi ile hareket edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.³⁰²

Suçta sürüklenen çocukların özellikle eğitimleri oldukça önem taşımaktadır. Bu çerçevede devletin ve bu konuda devletle iş birliği içerisinde olan kurum ve gönüllü birliklerin çocukların suça sürüklenmesinin önlenmesi veya bir şekilde suça sürüklenmiş olan çocukların ıslahı ve topluma geri kazandırılmaları için hakları gözetilerek bütün temel haklarla beraber eğitimi konusunda da oldukça hassas davranarak gerekli iyileştirme politikalarının uygulanması gerekmektedir.

Pekin Kuralları hukuki niteliği itibariyle uluslararası bir sözleşme değildir. BM Genel Kurulu tarafından karar verilen Kurallar bütünüdür. Genel Kurul kararları tavsiye niteliğinde olup doğrudan bağlayıcı etkisi bulunmamaktadır.³⁰³ Anayasa'nın 90. maddesi onay sürecinden geçmeyen tavsiye kararlarını kapsamadığı için bu Kuralların da ilk aşamada bağlayıcı olmadığı belirtilmiştir.³⁰⁴ Fakat BMÇHS'nin önsözünde Pekin Kuralları'ndan bahsedilmesi bu Kuralları'nda Sözleşme içerisinde yer aldığı ve taraf devletleri de bağladığının göstergesidir.³⁰⁵ Bu kapsamda söz konusu Kurallar'ın tavsiye niteliğinde olmayıp uluslararası Sözleşme'nin bir parçası halini aldığını belirtebiliriz.

3.3.1.2. Riyad ilkeleri

“Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Birleşmiş Milletler Yönlendirici İlkeleri” olarak da ifade edilen Riyad İlkeleri 14 Aralık 1990 tarihinde kabul edilmiştir. Önsöz, yedi bölüm ve altmış altı maddeden oluşmaktadır.³⁰⁶ Temel ilkeler kapsamında

³⁰¹ Aslan, Beşir; Ceza Hukukunda Yaş Küçüklüğü, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012, s. 39-40.

³⁰² Solak; s.71 vd.

³⁰³ Şahin, Ş. (2019), *BM Pekin Kuralları Ekseninde Çocuk Yargılaması ve Çocuğun Üstün Yararı İlkesi*, [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İzmir], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 626707)., s.32.

³⁰⁴ Kalabalık, s.311.

³⁰⁵ Tarımeri, s.114.

³⁰⁶ Riyad İlkeleri için Bkz.

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/cocuksuclulugununonlenmesi.pdf, (Erişim Tarihi: 04.11.2024)

öncelikli olarak çocuk suçluluğunun önlenmesi amaçlanmıştır. Yasalar çerçevesinde farklı etkinlikler, uğraşlar ile suç işleme ortamının oluşmaması adına çaba gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir (m.1). Yine çocuk suçluluğunun önlenmesi amacı ile toplum tarafından çocukların erken yaştan itibaren karakter yapıları da göz önüne alınarak desteklenmeleri ve hoşgörü ile muamele edilmesinin gerekliliği belirtilmiştir (m.2). Gençlik dönemine gelmiş çocukların toplum içerisinde etkin bir role sahip olduğu düşüncesi ile gelişimlerinin sağlanması ve onları pasif bir şekilde geride tutmamak gerektiği vurgulanmıştır (m.3),

Çocuk suçluluğunu önlemeye ilişkin yeni politikalar ile özellikle eğitim konusunda sosyal risk grubu altında bulunan korunmaya muhtaç çocukların kişisel gelişimlerinin sağlanmasına yönelik destek gruplarının gerekliliği, çocukları suça sürükleyen faktörleri en aza indirmeyi, her durumda çocuğun yararı gözetilerek adaletli bir şekilde müdahale edilmesi gerektiği gibi hususlara yer verilmiştir (m.5).

“Sosyalleşme Süreçleri” başlığı altında öncelikle ailenin önemine vurgu yapılmıştır. Çocuğun toplumdaki önce yer aldığı ilk yer ailedir ve toplum içerisinde ne kadar sosyal olacağı, nasıl davranacağı, olumsuz davranışlar sergilemekten yanlış adımlar atmaktan nasıl imtina etmesi gerektiği gibi noktalar bir nevi ailenin sorumluluğu altındadır. Mühim olan burada aile birliğinin sürdürülmesidir. Toplumun bu aile birliğinin devamı ve çocukların gerek korunması gerek zihinsel gelişimleri açısından bir güvence oluşturarak yardımda bulunulması, devletin de çocukların huzurlu bir aile ortamında gelişimlerinin tamamlanması için gerekli önlemleri alması, aile içerisinde huzur ve istikrarın bozulacak durumda olması halinde ise gerekli sosyal yardımların yapılarak durumun düzeltilmesinin gerekliliği düzenlenmiştir.³⁰⁷

Çocukların sosyalleştirme ve bütünleştirme faaliyetleri ile suça sürüklenmelerinin önüne geçmek adına öncelikle aile birliği ile birlikte eğitimi (m.20-31), yerel toplum desteği (m.32-39), kitle iletişim araçları (m.40-44) maddeler halinde düzenlenmiştir. Eğitim başlığı altında:

- Çocuklara kendi kişisel değerlerine, yaşadığı ülkenin, toplumun kültürel değerlerine, başka kültürel değerlere sahip olanlara saygı duymasını sağlama,

³⁰⁷ Güdek; s.95, Yelken, Ramazan; “Çocuk Suçluluğunun Önlenmesinde Merkezi Kurum Aile: Çocuklara Dair Uluslararası Sözleşmelerin Analizi”, Suça Sürüklenen ve Mağdur Çocuklar, Süleyman Hançerli vd. (Ed.), 1. Baskı, Sabew Yayınları, Ankara, 2011, s.36.

- Çocukların, gençlerin kendi kişisel özellikleri ve becerileri göz önünde bulundurularak kimlik duygularını da geliştirecek şekilde eğitilmelerinin sağlanması,
- Aldıkları eğitim süresince aktif bir şekilde rol almalarını sağlama,
- İş hayatları, meslekler konusunda bilgi, verilmesini sağlama,
- Psikolojilerini düzgün tutmaya çalışarak kötü muamele içerikli fiziksel temaslardan kaçınılması,
- Ebeveyn ve gençlerle belirli yerel topluluk ve kurumların iş birliği içinde olmasının sağlanması,
- Kötü alışkanlar edinilmesinin engellenmeye çalışılması ve bu tür konularda gerekli bilgilendirme yapılması,
- Okulun; kötü muamele, ihmal, istismara uğrayan gençler için bir danışma, haberleşme ve uygulama merkezi niteliğinde olması,
- Okul programına düzenli bir şekilde uyum sağlayamayan veya devam edemeyenlere yardımcı olunması,
- Yetkili kişiler tarafından didaktik ve pedagojik programlarının düzenlenmesi,
- Adil ve eşitliğe dayanan politikalar geliştirilerek öğrencilerin karar alma mekanizmalarında temsil edilmesinin sağlanması hususları düzenlenmiştir.

Eğitim alanı, çocukların suça sürüklenmesinin engellenmesi adına oldukça önemlidir. Nitekim çocukların okul öncesi dönemde ailede aldıkları ilk eğitimle okul hayatlarındaki eğitimin birleşmesi sonucunda kişiliklerinin oluştuğu ve eğitimden sağlanan amacın gerçekleşmesi neticesinde ise doğruyu yanlış ayırt edebilecek konuma gelebilecekleri kanaatindeyiz. Kaldı ki eğitim hakkı bir pozitif statü hakkıdır. Bu kapsamda birey, devletten olumlu bir davranışta bulunmasını, yükümlülüğünü yerine getirmesini bekler. *WAHLBERG*, hükümlülerin birçok hakkı olduğunu ve bu nedenle devletle aralarında karşılıklı hak ve yükümlülüklerin mevcut olduğunu ifade etmiştir.³⁰⁸

Yerel toplum başlığı altında gerek gençlere gerek ailelere ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda yerel toplum tarafından bilgilendirme ve danışma hizmetlerinin destek niteliğinde ortaya çıkartılması veya var olan desteklerin güçlendirilmesi, bir şekilde suça sürüklenmiş veya sosyal risk altındaki çocuklara özgü

³⁰⁸ Yıldız; s.53.

özel hizmet, rehabilitasyon merkezleri sağlama, barınma, iş bulma ve diğer yardımları sağlama hedef alınarak düzenlemeler yapılmıştır.

Kitle iletişim araçları başlığı altında; gençlerin ulusal ve uluslararası kaynaklara erişiminin sağlanması, istismar, şiddet, uyuşturucu madde, pornografi gibi olumsuz öğeler içeren durumların çocuklardan uzak tutulması, eşitliğe dayanan örneklerin gösterilmesi, bu araçlar ile tarafsız ve tutarlı mesajlar verilerek uyuşturucu ve alkolün olumsuzlukları, yakın ve uzak vadede yapabileceği tahribat ve yıkımın belirtilerek toplum nezdinde duyarlılık kazandırılması hedef alınarak düzenlemeler yapılmıştır.

Riyad İlkeleri çocuk adalet sistemi içerisinde çocuk suçluluğu kapsamında:

- Her çocuğun, gencin haklarının korunması,
- Kötü muamele, istismar, suç işlemeye teşvik edilip bu yönde kullanılmasını engelleyecek caydırıcı yasal düzenlemelerin mevcudiyeti,
- Evde, okulda, hiçbir yerde çocukların aşağılayıcı bir muameleye maruz kalarak ceza ve ıslahının yapılmaması,
- Her türlü silaha ulaşmalarının engellenmesi,
- Bir yetişkin tarafından işlenen bir fiilin suç vasfını haiz olmadığı davranışın bir genç tarafından işlenmesi durumunda da bir müeyyidesi olmayarak ileri yaşamında suça sürüklenmesinin önüne geçilmesi,
- Çocuğun yararı gözetilerek haklarının tam anlamıyla korunması için bir memur veya organın görevlendirilerek suça sürüklenen, özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklara yönelik Riyad İlkeleri ve Pekin Kuralları'na riayet edilip edilmediği konusunda denetleme yapılması hedef alınmıştır.

Çocuk suçluluğunun önlenmesi amacı ile eğitim, yargı, sağlık vs. kuruluşları ile diğer kurumlar arasında iş birliği çalışmaları yapılması, yargı sistemi içerisinde gerekli projelerin, etkinliklerin yapılması; çocuk adalet sistemi açısından ulusal ve uluslararası düzeyde iş birliğinin sağlanması, çocuklara formasyon kazandırıcı etkinliklerin düzenlenmesi, pilot projeler ile bütün devletler açısından BM ve destek olacak nitelikteki diğer kuruluşlardan yardım alınması, bu konuda işbirliği ile ortak bilimsel araştırma çalışmalarının yapılıp herkesin bilinçlenmesi adına sonuçlarının yayınlanmasının sağlanması hedeflenmiştir.³⁰⁹

³⁰⁹ Şahin; s.34.

3.3.1.3. Havana kuralları

“Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Kuralları” olarak da ifade edilen Havana (ÖYB) Kuralları 14 Aralık 1990 tarihinde kabul edilmiştir. BM Genel Kurulu’nun tüm dünyada özgürlüklerinden yoksun bırakılmış çocukların koşullarından endişe duyulması, istismara ve hak ihlallerine karşı savunmasız olmaları, birçoğunun yetişkinlerle aynı cezaevi ve kurumlarda tutulması gerekçeleri ile söz konusu Havana Kuralları’nı benimsediğini ifade etmeliyiz.³¹⁰ Önsöz, beş bölüm ve seksen yedi maddeden oluşmaktadır.³¹¹ Kuralların BMÇHS gibi bağlayıcılığı olmamasına rağmen, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların yüksek yararlarının korunmasında önemli bir etken olduğu ifade edilmiştir.³¹² İlk bölüm Temel Perspektifler başlığı altında:

- Çocuk adalet sistemi içerisinde çocukların beden ve ruh sağlıklarının sağlanması,
- Bir çocuğun ancak istisnai ve kısa süreliğine özgürlüğünden yoksun bırakılabileceği ve hapsedilmesinin başvurulacak en son tedbir olması,
- Çocukların ancak Pekin Kuralları çerçevesinde özgürlüğünden yoksun bırakılabilecekleri,
- Kuralların cinsiyet, ırk, etnik köken, yaş, dil vs. sebeplerle hiçbir ayırım yapılmaksızın insan hakları ve özgürlüklerine uygun olarak çocuğun yararına olacak şekilde uygulanması ve çocuğun topluma geri kazandırılmasının amaçlanması,
- Diğer bölümlerdeki bazı hükümlerle bu bölümde yer alan hükümlerin çelişmesi durumunda bu bölümdeki hükümlere öncelik verileceği gibi düzenlemelere yer verilmiştir (m.1-10).

İkinci bölüm kapsamında, özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların, insani haklara saygı duyulan bir ortamda olmalarının sağlanması, bir şekilde suça sürüklenen çocukların ıslahevinde sağlıklı, özverili bir şekilde sorumluluk bilinci ile gelişimlerinin sağlanması ve topluma yeniden kazandırma çabası ile hareket edilmesinin gerekliliği,

³¹⁰ Şahin; s.35.

³¹¹ Havana Kuralları için Bkz.

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/ozgurlugundenyoksunbirakilmis.pdf , (Erişim Tarihi: 05.07.2024)

³¹² Tomanbay, İlhan; Sosyal Çalışma Sözlüğü: Toplumbilim, Ruhbilim, Eğitbilim, Yöntembilim, Nüfusbilim, Hukuk ve Ekonomi Boyutlarıyla, Selvi Yayınevi, Ankara, 2011, s.29.

çocukların ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler çerçevesinde edindiği mevcut haklardan mahrum bırakılamayacağı gibi hususlar düzenlenmiştir. Kurallar kapsamında I., II., IV. ve V. Bölümler çocukların tutuklu bulunduğu bütün kurumsal yerler açısından uygulama alanı bulurken; III. Bölümün sadece gözaltı veya tutuklu bulunan suça sürüklenmiş çocuklar için uygulama alanı bulduğu belirtilmiştir (m.15).

Üçüncü bölüm kapsamında, henüz gözaltı-tutuklama aşamasında bulunan çocukların masum sayıldıkları, tutuklama tedbirinin sınırlı hallerde istisnai şekilde ve mümkün olduğunca kısa süreli yapılması, çocukların yararı açısından yargılamanın ivedilikle yapılması, tutuklu çocukların, hükmü verilmiş suça sürüklenen çocuklar ile aynı ortamda tutulmaması gerektiği düzenlenmiştir. Akabinde masumiyet karinesi çerçevesinde tutuklu çocuğun bir avukatının olma hakkına sahip olduğunun ve şartları oluşması halinde adli yardımdan ücretsiz bir şekilde yararlanabileceğinin, çocuğun avukatı ile yaptığı görüşmenin mahremiyet ve gizlilik kısıtlarına dikkat edilerek yapılması gerektiği belirtilmiştir.

Aynı bölüm kapsamında; çocukların gerek kendi benliklerine olan güvenleri, beden ve ruh sağlıkları açısından da kendilerini iyi hissetmeleri ve toplum içerisinde de dışlanmadan bu süreyi geçirebilmeleri adına duruma göre ücret alabilecekleri bir işte çalıştırılmaları yönünde imkan tanınmasının, özellikle bu süreçte eğitim-öğretimlerine devam etmelerinin gerekliliği fakat bunlar için çocukların zorlanamayacağı, çocuk adalet sistemi içerisinde yararlarına uygun olacak şekilde gerek dinlenme gerek eğlenceli faaliyetler içerisinde olmaları hususlarının önemine vurgu yapılarak düzenlenmiştir (m.17,18).

Dördüncü bölüm kapsamında, çocuğa ait tüm belgelerin sadece yetkili kişi tarafından ulaşılabileceği gizli bir şekilde saklanması gerektiği, çocuğun kendi dosyasındaki beyanlara her zaman düzeltilmesini isteme ve itiraz hakkının bulunduğu, çocuğun salıverilmesinden sonra dosyanın mühürlenmesi ve uygun zamanda iptalinin gerektiği, çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılarak tutulması için kararın ancak bir yargı organı, idari bir birim veya kamu kurumu tarafından geçerli bir karar verilmiş olması gerektiği, çocuğa ait bilgilerin yönünden ayrıntılı bir şekilde kayıt tutulduğu, çocuğun tutulduğuna dair bilginin derhal ebeveyn, yasal temsilci, vasi gibi yakınları ile paylaşılması gerektiği belirtilmiştir.

Aynı bölüm kapsamında; çocuk hakkında ayrıntılı bir rapor düzenlenerek idari kuruma sunulması gerektiği, çocuğa kurum hakkında bilgi verilmesi gerektiği, her çocukla birebir görüşme yapılarak çocuğun psikolojisi, karakter yapısı, yaşadıkları, neye

ihtiyaç duyduğu gibi hususlar göz önünde bulundurularak çocuğa uygun bir plan hazırlanması, yetişkinlerden ayrı bir yerde tutulmaları gerektiği, açık tutma kurumlarının kurulması, fiziksel çevre ve kaldıkları yerlere ilişkin düzenlemelere yer verilerek önemi vurgulanmıştır (m.19-37).

Yine dördüncü bölüm kapsamında, çocukların eğitimlerine ilişkin:

- Her çocuğun zorunlu eğitim dahilinde kendi ilgi, ihtiyaç, kabiliyet ve becerisine uygun düşen bir eğitim almaya hakkı olduğu ve bu eğitimi mümkün olduğunca ıslahevi dışında bir kurumda alması gerektiği,
- Bu eğitimin, salıverilme sürecinden sonra çocuğun geri kalmaması adına ülke genelinde verilen eğitimle eş zamanlı ve aynı düzeyde verilmesinin gerekliliği,
- Zorunlu eğitim dışında okul çağında olup da eğitimine devam etmek isteyenlere gerekli imkânın verilerek teşvik edilmeleri,
- Diploma veya diğer eğitim-öğretim belgelerinde tutuklu olarak kurumda kaldıklarına dair ima edici bir bilginin dahi yer almaması,
- Kaldıkları kurumlarda muhakkak bir kütüphane olması ve çocukların kitap okuması, eğitimi, eğlenmeleri için her durumda bu kütüphaneye ulaşma imkânı olması,
- İlerideki hayatları için mesleki öğrenim görme haklarının gözetilmesi,
- Bulundukları kurum açısından seçilebilecek meslekler için çocuklara çalışmak istedikleri mesleği seçme hakkının verilmesi,
- Ulusal ve uluslararası ölçekte genel olarak çalışan çocuk ve genç işçilere yönelik mevcut olan koruyucu politikaların, özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocuklar açısından da işlemesi,
- Çocuğa meslek edinmesi adına iş imkânı tanınması ve bu iş imkanının çocuğun salıverildikten sonra toplum içerisindeki meslek yaşamına hazırlanması için kurum dışı bir ortamda sağlanması,
- Çalışan her çocuğun adil bir ücret alması gerektiği, başkalarına kâr sağlamak amacı ile çalıştırılmayacakları, çocuğun kurumda bulunduğu süre dahilinde çalışarak kazandığı ücretin bir kısmının kurumdan salıverilme sonrasında kullanması için biriktirilmesi, birikim dışında geriye kalan ücreti ise gerek kendisi gerek işlediği fiilden dolayı karşı tarafın zararı var ise bu zararı gidermede gerek

ailesine veya kurum dışındaki diğer kişilere göndermeye hakkı olduğu gibi hususlar düzenlenmiştir (m.38-46).

Bölüm devamında kurum içerisinde eğlenme, din, fiziksel ve ruhsal açıdan tıbbi yardım, disiplin, denetim, şikâyet, zor kullanmanın sınırları, kurum dışındakilerle olan ilişkiler, hastalık, yaralanma, ölüm, kurumdan çıktıktan sonra topluma dönüşü gibi hususlar maddeler halinde düzenlenmiştir (m.47-80). Son bölüm olan beşinci bölümde ise personele ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir (m.81-87).

Görüldüğü üzere çocuk adalet sistemi içerisinde Pekin Kuralları, Riyad İlkeleri ve Havana Kuralları, çocuk suçluluğunun önlenmesi, çocukların suç işlemesinin önüne geçilmesi ya da bir şekilde özgürlüğünden yoksun bırakılmış suça sürüklenen çocukların yüksek yararlarının gözetilerek topluma tekrar kazandırılmasını amaçlamıştır. Burada devletin gerek diğer kurumlar ve gönüllü topluluklar ile iş birliği içinde olarak ve gerekse iyileştirme politikaları geliştirerek en önemlisi de çocuğun yüksek yararı çerçevesinde adımlar atması ve bu süreçte her daim eğitimlerinden ödün vermeyerek bu koordinasyonu sağlamanın gerekliliği vurgulanmaktadır.

Çocuk ceza adalet sisteminde hapis cezasının başvurulacak son çare olması gerektiği belirtilmiştir (Havana Kuralları m.1). Fakat ceza infaz hukuku açısından yapılan çalışmalarda en son çare diye belirtilen hapis cezasına başvurulması infaz kurumlarında cezaevi alt kültürünün oluşarak bireyin yeniden suç işlemesinin önüne geçilemediği fark edilmiştir. Bu durumun önüne geçebilmenin çağdaş sistemle mümkün olacağı, sistem dahilinde bireyin gündüz vaktinde eğitimi, meslek kazanım için normal hayatına devam ederek toplumdan dışlanmayacak bir seviyede kalması hedeflenir.³¹³

Kişinin suç işlemesi sonucu karşılaştığı yaptırım o suçun tekrar aynı kişi tarafından işlenmemesi hususunda caydırıcı olmaya yetmemektedir. Nitekim bu hususta mükerrer suç işleyen kişilere bakıldığında daha önce aynı suçtan ceza almalarına rağmen tekrar aynı suçu işleyebildikleri görülmüştür. Öyle ise mükerrer suç işleyen kişilerin sadece yaptırımla karşılaştıkları sürede bu suçu işlemedikleri devamında ise fırsat bulduklarında yine toplumda bir tehdit unsuru olarak var olduklarını söyleyebiliriz. Bu noktada mükerrer suç işleyenlerin, toplumsal sebeplerin vs. ayrı bir araştırma konusu olarak incelenmesi gerektiği ifade edilmektedir.³¹⁴

³¹³Dönmezer, Sulhi / Erman, Sahir; Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, 1. Baskı, Beta Yayınları, 1997, İstanbul s.630-631.

³¹⁴Topses, M. Devrim; “Mükerrer Suçluların Sosyo -Kültürel Özellikleri: Çanakkale E Tipi Kapalı Ceza

Yerel yönetimlerin, çocuk suçluluğu kapsamında işbirliği ve faaliyetler açısından kimi zaman yetersiz kaldığı düşünülerek eleştirilmiştir.³¹⁵ Fakat çocukların suça sürüklenmesini engelleyici, eğitimlerine önem veren yaptığı başarılı pilot çalışmalarının da olduğu görülmektedir.³¹⁶ Bu noktada gerekli kurum ve kuruluşlarla işbirliklerinin suça sürüklenen çocukların eğitimi ve iyileştirilmeleri açısından önemini belirtmeliyiz.

3.3.1.4. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Çocuk Suçluluğuna Karşı Toplumsal Tepkiler Hakkındaki Tavsiye Kararı

Avrupa Konseyi içerisinde ceza hukuku, özgürlüğü bağlayıcı cezalara yönelik seçenek yaptırımlar, infaz hukukunda yaşanan problemlerle mücadele için “*Ceza Hukuku Problemleri Avrupa Komitesi*” kurulmuştur. Çocuk suçluluğu Komite’nin çalışmaları arasında önemli bir yer tutmaktadır. 1980’li yılların sonlarına doğru BM kuralları gözetilerek önemli adımlar atıldığını ifade etmeliyiz.³¹⁷ Çocuk ceza adalet sistemi içerisinde alınan en önemli tavsiye kararlarından biri de R (87) 20 Sayılı Tavsiye Kararı’dır. Bakanlar komitesi tarafından Avrupa Konseyi Sözleşmesi kapsamında üye devletlere Çocuk Suçluluğuna Karşı Toplumsal Tepkiler Hakkında Tavsiye Kararı verilmiştir.³¹⁸

Çocukların/gençlerin henüz bir yetişkin kadar gelişimlerini tamamlamamadıkları için haklarında alınan tedbirlerin her daim eğitici olması, suça sürüklenen çocuklara/çocuk suçluluğuna karşı toplumsal tepkilerin her çocuğun kişiliği ve ihtiyaçları göz önüne alınarak gerektiğinde uzman ve BMÇHS ilkeleri kapsamında iyileştirilmeleri, cezanın amacının eğitim ve iyileştirme olması, alınan tedbirlerin çocukların kendi

İnfaz Kurumu Örneği”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S:18, 2013, s.259.

³¹⁵Zengin Eyüp/Kesgin Mücahit; “Yerel Yönetimlerin Çocuk Suçluluğunun Önlenmesinde İlgili Kurumlarla Etkileşimi”, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:37, 2013, s.21.

³¹⁶ Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Bursa’ da Risk Takip Kurulu oluşturulmuştur. Risk Değerlendirme Formu ile çocukların hangi çevrelerde risk altında olduğu saptanmaya çalışılmıştır. Bu form dahilinde çocuklardan okula düzenli gelmemeye başlayan, derse olan ilgisi azalan, okula bakımsız devam eden ve okulda agresif davranışlarının yaygınlaşması gibi maddeler oluşturulmuştur. İdari yönetime de bu çocukların bu form niteliğinde gözlenmesi istenmiştir. Erken fark edilmesi ile çocuğa gerekli eğitimin ve psikolojik desteğin verilmesi, gerektiği halde aileye maddi yardımın sağlanması amaçlanmıştır., Kızmaz, Zahir /Bilgin, Rifat; “Sokakta çalışan/yaşayan çocuklar ve suç: Diyarbakır örneği”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi C:9, S:32, 2010, s.269-311., <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6146/82515> , (Erişim Tarihi: 21.03.2025)

³¹⁷ Akyüz, Emine, “Suça İtilen Çocuklara İlişkin Avrupa Konseyi Politikaları”, III. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu “Bakım, Gözetme ve Eğitim”, Yorum Matbaacılık, Ankara, 2005, ss.201-217, s.201.

³¹⁸ R (87) 20 Sayılı Tavsiye Kararı için Bkz.

<https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/19820191557597.pdf> , (Erişim Tarihi: 01.09.2024)

çevrelerindeki toplumun desteği ile uygulanması, çocuk adalet sistemi içerisinde yer alan “Pekin Kuralları” hususlarını göz önünde bulundurularak belirli amaçlar dâhilinde üye devletlerin mevzuat ve uygulamalarını yeniden gözden geçirmeleri konusunda tavsiye verilmiştir. Tavsiye kararı içerisindeki amaçlar dâhilinde şu hususlara dikkat çekilmiştir:

- Çocuk suçluluğunun önlenmesi için; gençlerin toplumla bütünleşmesini sağlayacak politikalar belirlenmesi, bütünleşmede sıkıntı yaşayan gençlerin gençlik ve spor faaliyetleri ile bütünleşmesine yardımcı olunması, suç işlemeye dair karşılarına çıkan olumsuz durumlar için gerekli tedbirlerin alınması,
- Çocukların çocuk ceza adalet sistemi içerisinde suç ile karşı karşıya kaldıkları ilk aşama olan polis, savcılık gibi aşamalarda çocuğun sonuçlardan olumsuz etkilenmemesinin sağlanması, uzlaşma ve vazgeçme yollarının geliştirilerek daha yaygın hale gelmesi ve uygulanması, vazgeçmenin şarta bağlı olması halinde küçüğün rızasının alınması gerektiği,
- Çocukların yargılamalarının hızlı ve yetişkinlerden ayrı bir mahkeme olan çocuk mahkemelerinde yapılması gerektiği,
- Küçüklerin mümkün olduğunca nezarethanelerde tutulmaması,
- Tutuklamanın bir ceza değil koruma tedbiri olduğu gerçeğinin kabulü ile en son çare olarak uygulanması gerektiği, gereken durumda ise tutukluluk süresinin kısa tutulması, çocukların yetişkinlerden ayrı bir yerde tutulması,
- Çocuğa; masumiyet karinesi, bir avukatın yardımından faydalanma, ebeveyn veya yasal temsilciyi hazır bulundurma, konuşma ve görüş bildirme, tedbir kararına itiraz etme, özel hayatına saygı duyulmasını isteme haklarının verilmesi,
- Çocuğun kişisel verilerinin gizli kalması, sadece yetkili birimler ile paylaşılması,
- Çocuk suçluluğu konusunda görevli olan kişilerin hukuki açıdan özel bir eğitim almaları,
- Çocuk suçluluğuna karşı müdahale edilirken çocuğun kişisel gelişimi ve eğitim hakkına saygı gösterilmesi,
- Çocuğun özgürlüğünden yoksun bırakılmasının istisna; diğer tedbirlerin uygulanmasının genel kural olarak görülmesi ve çocuğun yaşı, kişisel özellikleri, geçmişi gibi hususların dikkate alınması,
- Özellikle aile birliğinin önemi dâhilinde çocuğun kurumsal eğitime ilişkin her durumda ailesi ile bağının kuvvetlendirilmeye çalışılması, tutuklama tedbirinin

uygulanması durumunda çocuğun tutulduğu yerin ailesinden çok uzakta olmaması,

- Çocuğa eğitim ve meslek eğitimi ile topluma yeniden kazandırılması, bütünleşmesi adına imkân tanınması,
- Çocuğun eğitim ve tretman/iyileştirme faaliyetleri ile yeniden suç işleminin önüne geçilmesi,
- Çocuğa özgürlüğüne kavuşması ve erken tahliyesi konusunda yetişkinlerden daha geniş haklar tanınması,
- Tretman faaliyetleri kapsamında çocuklarla yetişkinlerin bir arada bulunmaları gerektiği durumlarda çocuğun yüksek yararı gereği korunmasının sağlanması,
- Asıl amacın cezalandırma değil çocuğun eğitimi ve iyileştirilmesi ile topluma yeniden kazandırılması olduğu ve bu çerçevede mahkemeler tarafından eğitsel nitelikte ceza verilmesi,
- Çocuk suçluluğu konusunda mukayeseli araştırmaların yapılması, geliştirilmesi,
- Çocukların yaş gruplarına göre yeniden eğitim ve topluma kazandırılması için tedbirler alınması,
- Toplumun çocuk suçluluğa yönelik alınan tedbirlere destek vermesi,
- Çocuk/gençler ile polis arasında iletişim kurulmasının sağlanması hususları işbu tavsiye kararı çerçevesinde amaçlanmıştır.

İlgili Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı'ndan anlaşılacağı üzere çocuk ceza adalet sistemi içerisinde çocuk suçluluğu ile mücadele edilmesi, çocukların korunmaya muhtaç küçükler olduğu, çalışma konumuz kapsamında özellikle eğitimle ilgili gerekli tedbirlerin alınması ve eğitsel nitelikte ceza verilmesi gerektiği hususları suça sürüklenen çocuklar açısından son derece önemlidir. Kanımızca söz konusu Tavsiye Kararı'nın BMÇHS ve Pekin Kuralları ilkelerinin gözetilerek alınması hususu da bizlere önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

3.3.2. Çocuk tutuklu ve hükümlülere ilişkin eğitim kurumları

Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Çocuk Koruma Kanunu çocuk adalet sisteminin oluşum ve gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. ÇKK m.5 kapsamında, koruyucu ve destekleyici tedbirler başlığı altında yer alan danışmanlık, bakım, eğitim, sağlık, barınma tedbirlerinden hangilerinin hangi kurum tarafından yerine getirileceği

düzenlenmiştir. Çalışma konusu dahilinde olan ‘eğitim’ tedbirinin Millî Eğitim Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yerine getirileceği düzenlenmiştir.³¹⁹ 45. madde kapsamında yine belirtilen tedbirleri yerine getirmede kurumlar arası koordinasyonun Adalet Bakanlığı tarafından sağlanacağı belirtilmiştir.³²⁰ 2011 yılında bu koordinasyon Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına verilmiş, 2021 yılında ise isim değişikliği ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı adını almıştır.

Çocuk adalet sisteminin bir parçası da çocuk mahkemeleridir. Süreç içerisinde çocuk mahkemelerinin sayısında artış meydana gelmesi ve adli destek sosyal çalışma görevlilerinin mahkemelerde görev alması ile adalet sistemi korunmaya çalışılmıştır. ÇKK’nun yanlış uygulanması sonucunda suça sürüklenen çocukların haklarının korunamadığı ve bu nedenle “önleyicilik”, “yeniden eğitim”, “izleme çalışmaları” olmak üzere tedavi yöntemi geliştirildiği ifade edilmektedir.³²¹ Bu tedavi yöntemleri arasında yeniden eğitimin de yer alması araştırma konusunun temelini oluşturan eğitimin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Bir yetişkinin suç işlemesi bir çocuğun suça sürüklenmesinden ayrı bir kategoride değerlendirilmelidir.

Çocuk adalet sistemi bu noktada çocukların suça sürüklenmesinin sebeplerini belirleyerek bu sebeplerin ortaya çıkmasını ve çocukların suça sürüklenmesini önleyici ve koruyucu politikalar ile sağlayarak onları topluma kazandırma gayesi ile hareket etmelidir. Yeniden eğitim ile ifade edilmek istenenin sadece hukuk bazında düşünerek değil aynı zaman da çocuk psikolojisini de kapsayacak şekilde çocukları suç işlemeye iten kötü çevresel faktörleri ortadan kaldırarak çocuk ve toplum arasında bir uyum oluşturmayı sağlamak amacı olduğu ifade edilmektedir.³²² Çocuk ceza adalet sistemi içerisinde belirtilen tüm bu amaçların gerçekleştirilebilmesi adına salt çocuklara ait olarak düzenlenmiş ve kurulmuş olan çocuk kapalı ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimevleri aşağıda alt başlıklar halinde detaylı olarak incelenecektir.

Çocukların kaldıkları kurumların iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Çünkü bu kurumların şartlarının ağır olması, çocukların yaşam alanlarının iyileştirilmemesi psikolojilerinin bozulmasına yol açabileceği gibi şiddet, firar, isyan gibi

³¹⁹ ÇKK m.45/1-b için Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf> , (Erişim Tarihi: 08.11.2024)

³²⁰ ÇKK m.45/3 için Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf> , (Erişim Tarihi: 08.11.2024)

³²¹ Yavuzer, Haluk; Çocuk ve Suç, 18. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018, s.244.

³²² Yavuzer; s. 243-244, 249.

olaylara karışmaları sonucunu da doğurabilecektir.³²³ Bu kapsamda temel amaç , çocuk ceza adalet sistemi içerisinde suça sürüklenen çocukların eğitimlerinin sağlanması ve yetişkinlerden ayrı bölümlerde barınmalarının sağlanarak pozitif ayrımcılık ile çocuklara özgü muamelelere tabi tutularak onları topluma yeniden kazandırma olmalıdır.

3.3.2.1. Çocuk kapalı ceza infaz kurumları

Çocuk kapalı ceza infaz kurumları 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun'un 11. maddesinde düzenlenmiştir. Madde toplam dört fıkradan oluşmaktadır. Birinci fıkra: “*Çocuk tutukluların ya da çocuk eğitimevlerinden disiplin veya diğer nedenlerle kapalı ceza infaz kurumlarına nakillerine karar verilen çocukların barındırıldıkları ve firara karşı engelleri olan iç ve dış güvenlik görevlileri bulunan, eğitim ve öğretime dayalı kurumlardır.*” şeklinde çocuk kapalı ceza infaz kurumlarının tanımı yapılmıştır. İkinci fıkra, asgari ceza ehliyet yaşı olan on iki ve çocukluk döneminin bittiği on sekiz yaşına kadar olan 12-18 yaş grubu arasındaki çocukların cinsiyet ve fiziksel gelişimlerine göre kurum içerisinde ayrı bölümlerde barındırılmaları düzenlenmiştir. Söz konusu düzenleme ile farklı yaş grupları arasında oluşabilecek olası istismar ve kötü muamelelerin engellenmeye çalışıldığı ifade edilmektedir.³²⁴

Üçüncü fıkra, çocuk hükümlülerin bulundukları yerde çocuk kapalı ceza infaz kurumlarının bulunmadığı durumlarda ise diğer kapalı ceza infaz kurumlarında çocuklara ayrılan özel bölümlerde barındırılacakları; özel olarak ayrılan bölüm bulunmadığı durumlarda ise kız çocuklarının kadın kapalı ceza infaz kurumlarının ayrı bir bölümünde veya diğer kapalı ceza infaz kurumlarının kendilerine ayrılan ayrı bir bölümünde barındırılacakları düzenlenmiştir. Son fıkra ise söz konusu kurumda çocuklara eğitim-öğretim ilkelerine uyularak tam bir eğitimin verilmesi gerektiği hususu düzenlenmiştir.³²⁵

Suçta sürüklenmiş çocukların eğitim alarak kişisel yetenekleri doğrultusunda sorumluluk alıp belli beceriler kazanması, çocuk adalet sistemi içerisinde cezalandırılmalarından ziyade ıslah edilmeleri ve topluma geri kazandırılmaları amacına ulaşılmasında büyük önem taşımaktadır. Çocuk kapalı ceza infaz kurumlarında çocuk

³²³ Sofuoğlu, Ebubekir; “Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri”, Hapishane Kitabı, Emine G. Naskali, Hilal O. Altun (Ed), İstanbul, 2010, s.167.

³²⁴ Özbek; s.306.

³²⁵ 5275 Sayılı CGTİHK m.11 için Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5275.pdf> , (Erişim Tarihi: 09.11.2024)

mahkemeleri tarafından tutuklanan ve yargılaması devam eden çocuklar ve çocuk eğitimevlerinden disiplin veya diğer nedenlerle kapalı ceza infaz kurumlarına nakillerine karar verilen çocuklar barındırılmaktadır. Kurumda bulunan çocukların açık öğretim sistemi ile eğitimlerine devam ettikleri, sınavların takibinde kurum ve kurum müdürünün sorumluluğu olduğu, mesleki ve teknik ortaöğretimde okuyan çocuklara ise gerekli sınav koşullarının kurum tarafından yerine getirildiği belirtilmiştir.³²⁶ Kurumda tutuklu olarak bulunan çocukların tutukluluk sürelerinin ne kadar olacağı ve kurumda ne kadar kalacağı bilinemediği için kimi zaman başladıkları eğitim programı yarıda kalabilmektedir. Bu nedenle çocuğun özel anlamda eğitimi konusunda mağdur olmaması genel anlamda ise yararı gözetilerek tutukluluk sürelerinin mümkün olduğunca en aza indirgenmesi gerekmektedir.³²⁷

Adalet Bakanlığı güncel verilerine göre ülkemizde Ankara (Sincan), Diyarbakır, Hatay, İstanbul (Maltepe), İzmir, Kayseri, Mersin (Tarsus), Samsun (Kavak) ve Tekirdağ (Karatepe)' de olmak üzere toplam dokuz adet çocuk ve gençlik kapalı ceza infaz kurumu mevcuttur.³²⁸ Çocuk kapalı ceza infaz kurumları; kalorifer, kütüphane, çamaşırhane, terapi salonları gibi imkanları mevcut olan kurumlardır.³²⁹ Çocuk kapalı ceza infaz kurumlarının daha iyi anlaşılabilmesi adına “*Sincan Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu*” kapsamında çalışma konumuzu ilgilendiren kısımları ile ele alındığında:

- Kurumda dersliklerin, spor salonu, kütüphane, kapalı görüş, aile görüşme ve avukat görüşme odaları, revir, SEGBİS, mescit, hobi bahçesi vs. imkanların bulunduğu,
- Öğretmen, psikolog ve sosyal çalışmacının bulunduğu,
- 12-18 yaş arası suça sürüklenen çocuklarla on sekiz-yirmi bir yaş aralığındaki iş yurtlarında çalışan gençlerin olduğu,
- Manevi rehberlik biriminin bulunduğu,
- Kuruma yeni gelen çocukların eğitim durumlarının tespitinin yapıldığı,
- Okuma-yazmada eksiği/ihtiyacı olan çocuklar için I. Kademe ve II. Kademe Okuma-Yazma Kursları açıldığı,
- Açıköğretim ortaokul-lise öğrencilerinin gerekli işlemlerinin yapıldığı,

³²⁶ Yalçın,Alper; Türkiye’de Çocuk Mahpus Olmak, İncekara, İstanbul, 2016, s.52.

³²⁷ Yıldız; s.92.

³²⁸ Bkz. <https://cte.adalet.gov.tr/home/haritaliste> , (Erişim Tarihi: 10.11.2024)

³²⁹ Özbek; s.340.

- Eğitim-öğretim bazında gerek duyulan kitapların tedarikinin iş birliği ile sağlandığı³³⁰,
- Çocukların kurum kütüphanesindeki kitaplardan yararlanabileceği ve kitap taleplerinin idare tarafından dikkate alınarak temin edilmeye çalışıldığı,
- Çocukların kurumdaki faaliyetlerden memnun kaldıkları; öğretmenlerin ise daha fazla faaliyet yapmak istedikleri ancak usta öğretici bulmakta sıkıntı yaşandığı,
- Çocuklarla yapılan görüşmelerde kurumda avukat görüş odaları olmasına rağmen çocukların genelinin avukatların baro avukatı olması halinde görüşme sağlayamadıkları, durumları hakkında bilgi edinemediklerini; özel avukatı olanların ise görüşme sağlayabildikleri gibi hususlar belirtilmiştir.³³¹ Bu durum çocukların eğitimleri ile ilgili bir sorun olduğunda kaldıkları kurumda belli haklardan yoksun oldukları için en rahat ulaşım görüşebileceği kişinin avukatları olması nedeniyle olumsuz bir durumun ortaya çıkmasına sebep olabilecek nitelikte olduğundan çocuğun avukatı ile ara ara iletişim sağlamanın önem arz ettiğini belirtmeliyiz.

Çalışma konusu kapsamında 2018 yılında Maltepe Çocuk ve Gençlik Ceza İnfaz Kurumu'nda yapılan bir araştırma sonucunda ulaşılan kurumun eğitim ve iyileştirme faaliyetlerine dair birtakım tespitlere yer verilecek olunursa:

Eğitim faaliyetleri olarak okuma yazma kurslarının mevcut olduğu ve kontenjanın 20 kişi ile sınırlı olduğu, çocukların çocuğunun yeteri düzeyde okuma yazması olmadığı ve yapılan anket çalışmasına katılım sağlamak istemedikleri, yeteri düzeyde okuma yazması olmayan ve aynı zamanda okula da devam etmeyen çocuklara yönelik bir çalışmanın mevcut olmadığı, okuma yazma kursunun zorunlu olmasına rağmen bu konunun gönüllülük esası ile çocukların tercihine bırakıldığı ifade edilmiştir.³³² Yine kurumda bulunan çocukların çoğunun kuruma gelmeden önce eğitimlerini bırakan çocuklar olduğu, örgün eğitime devam eden çocukların ise tutuklu bulundukları süreçte

³³⁰ Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü ve Sincan Halk Eğitim Merkezi tarafından.

³³¹ TİHEK; Sincan Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, 13.09.2023 tarih ve 2023/621 sayılı kararı., https://ankarabarosu.org.tr/serve/file/318a867c-7275-11ee-9879-000c29c9dfce/Dokuman169500_20231024.pdf , (Erişim Tarihi: 07.10.2024)

³³² Yıldız; s.145.

eğitimlerine devam edemedikleri ve çocuğunun devamsızlıktan kaldıkları belirtilmiştir.³³³

Yapılan tespitlerden bir diğeri ise açık öğretime devam etmek isteyen çocukların takibinin ailelerin bilinçsiz olması nedeniyle yapılamaması hususudur. Ailelerin açık öğretim kayıtları için kayıt öncesi yeterince bilgilendirilmemeleri sebebi ile bu eksikliğin olduğu ifade edilmiştir. Nitekim kurum aracılığı ile (cezaevi eğitim servisi) çocuğa dair gerekli belgelerin okulundan istenip temin edilmesinin bu karmaşıklığın çözümlenmesini sağlayacağı belirtilmiştir.³³⁴ Açık öğretimin ücretli olması nedeni ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında maddi gücü yeterli olmayan çocuklar için işbirliği protokolü ile eğitim masraflarının karşılanması kararlaştırılmıştır.³³⁵

Kurum içerisinde meslek edinme kurslarının mevcut olduğu ve bu kursların çocukların işledikleri suç ve eğitim seviyelerine göre düzenlendiği, kurs saati ve çocuğun hangi kursa gideceğinin eğitim kurulu tarafından belirlendiği ifade edilmiştir.³³⁶ Eğitimle ilgili bir diğer önemli husus ise kurum içerisinde donanımlı bir kütüphanenin mevcut olup olmadığıdır. Yapılan araştırma sonucuna göre çalışmaya katılan çocukların çoğunluğu yeterli kitap imkânı sağlandığını belirtmiştir. Fakat her ne kadar donanımlı bir kütüphane olsa da kurumda kütüphaneye hiç gitmemiş çocukların var olduğu da tespit edilmiştir.³³⁷

Söz konusu araştırma sonucunda tespit edilen hususlara ilişkin eğitimle ilgili düzenlemelerin mevcut olduğu, gerekli kurumlarla işbirliği yapıldığı görülmektedir. Fakat her ne kadar durum böyle olsa da okuma yazma kursunun zorunlu olmasına rağmen çocukların gönüllerine bırakılması, donanımlı kütüphanenin varlığına rağmen hiç kütüphaneye gitmeyen çocukların olması, halen okuma yazma bilmeyen çocukların varlığı gibi hususların yapılan çalışma gereği uygulamada eksik kalan yönler olduğunu belirtmeliyiz. Bu kapsamda çocukları eğitime daha çok teşvik edici aktiviteler yapılması, kurumda görevli eğitmen sayısının artırılarak çocuklarla daha sık bir şekilde birebir ilgilenilmesi ve bilinçlendirilmelerinin sağlanması gerektiği kanaatindeyiz.

³³³ Yıldız; s.145.

³³⁴ Yıldız; s.146.

³³⁵ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Adalet Bakanlığı arasında imzalanan “Yoksul Tutuklu ve Hükümlülerin Sınav ve Kayıt Giderlerinin Karşlanması Kapsamında Yapılacak İşbirliği Protokolü” ile maddiyatı yeterli olmayan çocukların eğitim masraflarının Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığıyla karşılanması hususu kararlaştırılmıştır.

³³⁶ Yıldız; s. 147.

³³⁷ Bkz. Yıldız; s. 148, Tablo 4.15.

3.3.2.2. Çocuk eğitimevleri

Çocuk eğitimevleri 5275 sayılı CGTİHK'nun 15. maddesinde düzenlenmiştir. Madde metni üç fıkra şeklinde ele alınmıştır. Birinci fıkra: “Çocuk eğitimevleri; çocuk hükümlüler hakkında verilen cezaların, hükümlülerin eğitilmeleri, meslek edinmeleri ve yeniden toplumla bütünleştirilmeleri amaçları güdülerek yerine getirildiği tesislerdir.” şeklinde çocuk eğitimevlerinin tanımı yapılmıştır. Fıkranın devamında ise kurumda firara karşı engel bulunmadığı, güvenliğin kurum içindeki güvenlik görevlileri ile sağlandığı düzenlenmiştir. İkinci fıkra eğitim bazında oldukça önemli bir düzenleme olup; kurum içi veya dışarısında bir eğitim-öğretim programına devam eden çocukların on sekiz yaşını doldurmuş olmaları durumunda yirmi bir yaşına kadar eğitimini tamamlamaları açısından kurumda barınmalarına müsaade edileceği ifade edilmiştir. Son fıkra ise; haklarında tutuklama kararı olanlar ile aynı Kanun'un 11. maddesinde çocuk kapalı ceza infaz kurumu kapsamında olanlar hariç, çocuk eğitimevlerinde bulunan çocuk hükümlülerin kapalı ceza infaz kurumlarına gönderilmeyeceği düzenlenmiştir.³³⁸

Madde metninden de anlaşılacağı üzere çocukeğitimevleri çocuk hükümlülerin barındırılması, eğitimlerine devam etmeleri, meslek edinmelerinin sağlanması, ıslahı, topluma yeniden kazandırılması amacıyla kurulmuştur. Türkiye’de ilk çocukeğitimevi ise 1937 yılında Edirne’de kurulmuştur. O dönemlerde çocukeğitimevi olarak değil; ıslahevi adı altında faaliyet göstermektedir. Kurum daha sonra Ankara’ya taşınmıştır. Sonraki dönemlerde ise İzmir ve Elâzığ illerinde de ıslahevleri açılarak faaliyet göstermiştir.³³⁹ Ceza yargılaması sonucunda aldıkları hapis cezası kesinleşen on iki-on sekiz yaş grubu arasındaki çocuk hükümlüler bu kurumda barındırılmaktadır. Adalet Bakanlığı güncel verilerine göre ülkemizde 01.11.2024 tarihi itibarıyla Ankara, Elâzığ, İstanbul ve İzmir (Urla)’da olmak üzere dört adet çocuk eğitimevi mevcuttur.³⁴⁰

Çocuk eğitimevlerinin kapasitesi 100 ila 250 kişi arasında değişmekte olup; kalorifer, sinema, yemekhane, kütüphane, revir, iş atölyeleri gibi imkanları mevcuttur.³⁴¹ Çocuk eğitimevlerinin daha iyi anlaşabilmesi adına çalışma konumuz kapsamında kalan Ankara Çocuk Eğitimevi resmî sitesindeki veriler ele alındığında³⁴²:

³³⁸ 5275 Sayılı CGTİHK m. 15 için Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5275.pdf> , (Erişim Tarihi: 09.11.2024)

³³⁹ Atıcı, Ayтуğ; “Cezaevinde Çocuk Olmak”, <https://www.sosyalpediatri.org.tr/uploads/aytugatici.pdf> , (Erişim Tarihi: 10.11.2024); Yavuzer, s.256.

³⁴⁰ Bkz. <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-genel-bilgi> , (Erişim Tarihi: 10.11.2024)

³⁴¹ Özbek; s.341.

³⁴² Ankara Çocuk Eğitimevi, <https://ankarace.adalet.gov.tr/hakkimizda> , (Erişim Tarihi: 08.10.2024)

- 12-18 yaş grubu arasındaki hüküm giymiş çocukların eğitim ve iyileştirme politikaları ile yeniden suç işleminin önüne geçip onları topluma yeniden kazandırmak amacı güdüldüğü,
- On sekiz yaşını doldurmuş olanların eğitimlerine devam edebilmeleri adına yirmi bir yaşına kadar eğitimevinde kalabilecekleri,
- Çocuğun yüksek yararı ilkesi gözetilerek suça sürüklenmiş çocuklara çağdaş bir eğitim ile sorumluluk bilincine sahip üretken bireyler yetiştirmenin hedef alındığı,
- Eğitim, sağlık, fiziksel ve ruhsal rehabilitasyonlarına yönelik önleyici programların uygulandığı,
- Görüşme odası, etüt salonu, hobi odası, kütüphane, açık spor sahaları, derslik, mesleki eğitim atölyeleri gibi imkanların olduğu,
- Örgün, yaygın, uzaktan, mesleki eğitim türlerinin mevcut olduğu,
- Uzaktan eğitimin; ortaokulu, açıköğretim lisesi, fakültesi ve örgün üniversiteye giden öğrencileri kapsadığı vs. hususların düzenlendiği görülmektedir.

Çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlü çocukların üç ayda bir ailelerini ziyaret etme haklarının olduğu, istedikleri zaman kurum içerisinde bulunan telefonlardan kartlı arama yapabildikleri fakat çocuk kapalı ceza infaz kurumunda bulunan çocukların ailelerini ziyaret etme haklarının olmadığı, haftada on dakika süre dahilinde arama yapabildikleri ifade edilmiştir.³⁴³ Çocuk kapalı ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimevlerinde tutuklu ve hükümlü her çocuğun kendine ait bireysel bir odası ve oda içerisinde ayrı lavabo, banyosu bulunmaktadır.

Eğitim konusunu düzenleyen 5275 sayılı CGTİHK'un "Öğretimden yararlanma" başlıklı 76. maddesinde 14.11.2024 tarihli ve 7532 sayılı Kanun'la değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik 27.11.2024 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.³⁴⁴

Değişiklik öncesinde; 5275 sayılı CGTİHK m.76'da çocuk eğitimevlerinde bulunan özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların örgün ve yaygın eğitimden³⁴⁵

³⁴³ Şekerci, Cansu; "Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 30. Yılında Türkiye'de Çocuk Mahpus Olmak", Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği, Ankara, 2019, s.11.

³⁴⁴ 14.11.2024 tarihli 7532 sayılı Kanun değişikliği için Bkz.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/11/20241127-5.htm> , (Erişim Tarihi: 16.12.2024)

³⁴⁵ Örgün eğitim yanında veya dışında düzenlenen tüm eğitim faaliyetlerinin hayat boyu öğrenme yaklaşımı kapsamında bireyin bilgi, beceri ve yetkinliklerini geliştirmek amacıyla örgün eğitimin dışında hayatı boyunca katıldığı her türlü öğrenme etkinliklerinin kurslar ve benzeri eğitici faaliyetlerle yürütülmesidir. Bkz. <https://ankarace.adalet.gov.tr/yaygin-egitim> , (Erişim Tarihi: 16.12.2024)

faaydalanma imkanına sahip oldukları; çocuk kapalı ceza infaz kurumlarında bulunan özgürlüğünden yoksun bırakılan çocukların ise sadece yaygın eğitim hakkına sahip oldukları hususu yer almaktaydı. 14.11.2024 tarihli ve 7532 sayılı Kanun ile yapılan değışiklik sonrasında ise açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin öğretim türlerinin tümünden faydalanabilecekleri; diğer ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin ise kurum içerisinde mevcut olan yaygın, dışardan ve açık öğretim programlarından faydalanabilecekleri hüküm altına alınmıştır.³⁴⁶ Söz konusu madde metni oldukça genişletilmiş ve ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Bu nedenle maddenin ayrıntılı olarak çalışmamızın 3.3.3.1. “5275 sayılı ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazı hakkında kanun kapsamında iyileştirme ve eğitim düzenlemeleri” başlığı altında ele alınacaktır.

Çocuk kapalı ceza infaz kurumunda eğitim ve iyileştirmeye yönelik yapılan politikalar çocuk eğitimevlerindeki çocuklar içinde uygulanabilmektedir. Eğitimevi açık bir kurum olması nedeni ile eğitimevlerindeki çocuklar toplumdaki diğer çocuklar ile aynı eğitim öğretimden yararlanabilecek durumdadırlar. Çocukların yetişkinlere göre iyileştirme faaliyetlerine daha çok olumlu yönde cevap verdikleri ifade edilmektedir.³⁴⁷

Çocuk ceza adalet sistemi çocuğa sorumluluk bilinci kazandırarak belli beceriler elde etmesini, toplumla bütünleşmesini sağlamayı hedefler. Bu nedenle özgürlüğünü engelleyecek yaptırımların kısa süreli tutulmasına dikkat edilerek çocuğu suça sürükleyen nedenlerin araştırılması, nasıl bir eğitimle ceza adalet sisteminin hedefine ulaşılabilceğı yönünde beyin fırtınaları yapılması gerekmektedir.³⁴⁸

17.06.2005 tarihli 25848 sayılı Hükümlülerin Açık Ceza İnfaz Kurumlarına Ayrılmaları Hakkında Yönetmelik’ in 7. maddesinde çocuk eğitimevinde cezasının infazı sırasında eğitime devam etmeyen çocukların on sekiz yaşını doldurdıklarında; eğitimine devam eden çocukların ise yirmi bir yaşını bitirdiklerinde açık kuruma gönderilecekleri belirtilmiştir.³⁴⁹ Eğitimin ve eğitim hakkının uluslararası ve ulusal kaynaklarda

³⁴⁶ Öğretimden yararlanma Madde 76- (Değişik:14/11/2024-7532/18 md.) “(1) Açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin tüm öğretim türlerinden; diğer ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin ise kurum içinde verilebilen yaygın, dışarıdan ve açık öğretim programlarından yararlanmaları sağlanır.”, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5275.pdf> , (Erişim Tarihi: 16.12.2024)

³⁴⁷ Yavuzer; s.244.

³⁴⁸ Akyüz (2012); s.540-541.

³⁴⁹“Çocuk eğitimevinden açık kuruma ayrılacak hükümlüler **MADDE 7 –**

(1) Çocuk eğitimevinde cezası infaz edildiğı sırada eğitime devam etmeyenler on sekiz yaşını bitirdiklerinde, eğitime devam edenler ise yirmi bir yaşını bitirdiklerinde suç türüne bakılmaksızın açık kuruma gönderilir. (Ek cümle: RG-22/8/2015-29453) Açık kuruma gönderilenlerin on sekiz yaşını doldurmadan önce işlediğı diğer suçların cezaları da açık kurumlarda infaz edilir.”

ilköğretimin zorunlu olarak düzenlendiği birçok mevzuat olmasına rağmen TBMM araştırma komisyonu tarafından 4-5 Şubat 2010 tarihinde yapılan bir incelemede Buca’da bulunan eğitimevinde bazı çocukların ilkokul mezunu olmadığı bazılarının kendi istekleri ile ilköğretime devam etmedikleri, kurumun ise çocukları meslek edinme kurslarına yönlendirdiği tespit edilmiştir.³⁵⁰

Yine yapılan bir araştırma neticesinde hükümlü çocukların çocuk eğitimevinde eğitimlerine devam ettikleri ve çoğunun açık liseye gittiği bununla birlikte üniversite eğitime devam eden çocuklarında mevcut olduğu tespit edilmiştir.³⁵¹ Çocuk eğitimevinde hükümlü çocuklarla yapılan bir diğer çalışma neticesinde çocukların birçoğunun tutuklanmadan önce eğitimlerini yarıda bıraktıkları sonucuna ulaşılmıştır.³⁵² Söz konusu çocukların tekrar suç işlemelerinin önüne geçebilmek adına eğitimlerine devam etmelerini sağlamaya yönelik teşvik edici çalışmalar yapılarak meslek kursları ile de kendilerini geliştirmelerini keyifli hale getirmek amaçlanmalıdır.

Çocuk eğitimlerindeki çocuklar yönünden çözüme kavuşmamış bir diğer sorun ise çocukların kurumlararası yapılan değişiklikten olumsuz yönde etkilenmeleri hususudur. Şöyle ki çocuk eğitimevlerinde olması gereken hükümlü çocukların disiplin cezası olarak kapalı ceza infaz kurumlarına gönderildikleri, belli bir süre orada kaldıktan tekrar eğitimevine gönderilmesi durumu çocuğun yararını zedeleyecek niteliktedir. Çünkü çocuk eğitimevi ve kapalı ceza infaz kurumları mahiyeti farklı iki kurumdur. Örneğin, kapalı ceza infaz kurumunda firara karşı engeller mevcut iken eğitimevlerinde firara karşı engel konulması söz konusu değildir. Çocuk bu durumda eğitimevine döndüğünde firar etme düşüncesine girebilir veya deneyebilir. Kaldı ki bu durum bir ihtimaldir. Fakat çocuğun disiplin cezası adı altında bulunduğu kurumdaki daha ağır şartları olan bir kuruma gönderilmesinin çocuğun yüksek yararını zedelediği ve geçici bir çözüm olduğu gerçektir.³⁵³

<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=16564&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5> , (Erişim Tarihi: 22.03.2025)

³⁵⁰ Türkiye Büyük Millet Meclisi, Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumları ve Eğitim Evleri İnceleme Raporu, 05.11.2009, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara.

³⁵¹ Bulgurcuoğlu, Ebru/ Çamur Duyan, Sultan; “Hükümlü Çocuklar: İstanbul ve Ankara Çocuk Eğitimevi Örneği”, Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Derneği Dergisi, S:30, 2019, s.185.

³⁵² Çoban, Sevgi; “Türkiye’de Çocuk Adalet Sistemi ve Eğitimevlerindeki Çocuklar”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, C:22, 2015, s. 108.

³⁵³ Yalçın; s.92., Acar, B. Yüksel; “Türkiye’de Kanunla İhtilaf Halindeki Çocuklar: Multi Disipliner Yaklaşımın Önemi”, Kanunla ihtilaf Halinde Çocukla, Şener Uludağ, Cemil Doğutaş, Osman Dolu, Hasan Bükür (Ed.), Kanunla ihtilaf Halinde Çocuklar, TBMM Basımevi, Ankara ,2009, s.307.

Sonuç olarak her iki kurumun da amacı çocukların tekrar suç işlemesinin önüne geçmek, onları topluma yeniden kazandırmak, kurumda kaldıkları süre içerisinde eğitim öğrenim haklarından faydalanmaları ve öğretimlerinden geri kalmamaları, sorumluluk bilinci oluşturacak meslek eğitim kursları, sosyal aktiviteler, beyin fırtınası yaptırarak kişisel yetilerini ortaya çıkartıp üretici bireyler olmalarını sağlamaktır. Bu gayelerin gerçekleşebilmesi için dikkat edilmesi gereken en önemli husus çocuk tutuklu ve hükümlülerin eğitimidir. Ancak eğitimleri ve her durumda gözetilmesi gereken yüksek yararları gözetilerek çocuklarımızı iyileştirebileceğimizi; amacın ceza vermek değil onları iyileştirmek olduğunu unutmadan her durumda yararlarına uygun dikkatli adımlar atmak gerektiğini ifade etmeliyiz.

3.3.3. Çocuk tutuklu ve hükümlülerin eğitim ve öğrenim haklarını kullanmalarının sağlanmasına yönelik yasal düzenlemeler ve çalışmalar

Çocuk ceza adalet sistemi içerisinde bir şekilde suç ile karşı karşıya gelen çocukların iyileştirme politikaları ile ıslah edilerek topluma yeniden kazandırılmaları sağlanırken her koşulda yüksek yararlarının gözetilip korunmalarına özen gösterilmesi önemli bir husustur. Gerek ulusal gerek uluslararası kurallar çerçevesinde çocuk ceza adalet sisteminde “*çocuğun yüksek yararı*”nın temel alınarak gerekli düzenlemelerin yapıldığı çalışmanın daha önceki bölümlerinde birçok defa ifade edilmiştir.

İyileştirme faaliyetleri ile suça sürüklenen çocukların yeniden suç işlemesinin önüne geçilerek, sorumluluk bilinci ile toplumda yeniden var olabilmesi amaçlanmaktadır.³⁵⁴ Bu faaliyetler; terapi-danışma, eğitim-öğretim, meslek edindirme unsurlarını kapsamaktadır.³⁵⁵ Terapi-danışma unsuru çerçevesinde; ceza infaz kurumlarında psikolog ve sosyal hizmet uzmanlarının varlığı oldukça önemlidir. Psikolog ve sosyal hizmet uzmanları tarafından suça sürüklenen çocuğu suç işlemeye iten sebeplerin neler olduğu anlaşılmaya çalışılıp çocuğa olumlu bir kimlik kazandırma ve onu topluma yeniden kazandırma amaçları hedeflenmiştir.³⁵⁶

Eğitim-öğretim unsuru çerçevesinde; iyileştirme faaliyetlerinin öncelikle eğitimle başladığı ifade edilmektedir.³⁵⁷ Bu kapsamda eğitim faaliyetleri suça sürüklenen

³⁵⁴ Demirbaş; İnfaz Hukuku, s. 212.

³⁵⁵ Demirbaş; İnfaz Hukuku, s.213., İçli, Tülin Günşen/Öğün, Aslıhan; Türkiye’de Cezaevlerinde Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz, Ankara, 1999, s.51.

³⁵⁶ Demirbaş; İnfaz Hukuku, s.214.

³⁵⁷ Demirbaş; İnfaz Hukuku, s.214.

çocukları topluma yeniden kazandırma çalışmalarının büyük bir kısmını kapsamaktadır.³⁵⁸ Meslek kazandırma unsuru çerçevesinde ise; hükümlüye meslek eğitimi verilerek salıverildikten sonraki hayatında toplumda yeniden var olabilmesi için sosyal sorumluluk sahibi, üretici kişilikte bir birey olmasının sağlanması amaçlanmaktadır.³⁵⁹

Çocuk tutuklu ve hükümlülerin kapalı ceza infaz kurumu ve çocuk eğitimevlerinde kaldıkları süre boyunca yüksek yararları çerçevesinde kendilerine uygulanan birçok iyileştirme ve eğitim faaliyetlerine ilişkin yasal düzenleme ve çalışma mevcuttur. Bu bölüm başlığı altında kapalı ceza infaz kurumu ve çocuk eğitimevlerindeki çocuk tutuklu ve hükümlülerin iyileştirme/tretman ve eğitim faaliyetlerine ilişkin:

- CGTİHK kapsamında iyileştirme ve eğitim faaliyetlerine yönelik düzenlemeler,
- T.C. Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü resmî internet sayfasında mevcut olan ilgili genelge, yönetmelik, protokol, tavsiye kararı başlıkları altında çocuk tutuklu ve hükümlülerin eğitimi ile ilgili düzenlemeler,
- CTEGM'in İyileştirme ve Topluma Kazandırma Daire Başkanlığı birimi tarafından verilen hizmetler,
- Ceza infaz kurumlarında bulunan tutuklu ve hükümlülere ilişkin veri istatistik tabloları ele alınacaktır.

3.3.3.1. 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında

Kanun kapsamında iyileştirme ve eğitim düzenlemeleri

5275 Sayılı CGTİHK'nun 3,6,7,26,60,61,62,65,73,75,76,77,87,88 ve 89. maddeleri kapsamında tutuklu ve hükümlülerin iyileştirme ve eğitime dair düzenlemelere yer verilmiştir.³⁶⁰ Şöyle ki:

- İnfazın genel amacının hükümlünün yeniden suç işlemesinin önüne geçilmesinin sağlanarak topluma kazandırılması, sosyal, kurallara uyan sorumluluk sahibi bir birey olması ve bu amaçlar neticesinde aynı zamanda toplumun da suçtan korunmasının sağlanması olduğu hususları düzenlenmiştir (m.3).

³⁵⁸ Özbek; s.204.

³⁵⁹ Özbek; s.205, Yücel, Mustafa T. (Ed.); Avrupa Cezaevi Kuralları, Ankara, 1987, s.21 vd.

³⁶⁰ İlgili maddeler için Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5275-20140523.pdf> , (Erişim Tarihi: 11.11.2024)

Söz konusu madde ile ceza ve güvenlik tedbirlerinin infazı ile ulaşılmak istenen esas amacın failin yeniden suç işlemesini önleme ve onu topluma yeniden kazandırma olduğu³⁶¹ ve belirtilen bu iki amacında birbirinden üstün olmadığı, birlikte ele alınmaları gerektiği ifade edilmiştir.³⁶²

- Cezanın infazı sırasında hükümlünün iyileştirilmesi için mümkün olan araç ve imkanların kullanılması, yasal düzenlemeler ile kendisine verilen hakları kanunilik ve hukuka uygunluk ilkeleri çerçevesinde kullanmasının esas alınması; hükümlünün iyileştirilmesine gerek olmadığı durumlarda ise kişilikleri ile doğru orantılı bireysel programların hedef alınarak yönetmelik dahilinde düzenlenmesi hususlarına yer verilmiştir (m.6/1-c).
- Hükümlülerin iyileştirme programları sonucunda istenilen amaca ulaşmada ortaya çıkan başarılarının, onların bu faaliyetler ile kazanım sağladıkları beceri ve yetiler ile doğru orantılı olduğu, hükümlüleri sürekli teşvik ederek cezanın olumsuz etkisinin azaltılarak beden ve ruh sağlıklarının korunması, kendilerine olan saygılarını yitirmemeleri adına kanun ve usuller çerçevesinde hareket edilmesinin gerekliliği düzenlenmiştir (m.7).
- Ceza infaz kurumunda bulunan hükümlünün mevcut yaptırım olan hapis cezasını yerine getirme ve yine mevcut olan infaz rejimine, uygulanan iyileştirme faaliyetlerine uyum sağlayarak hareket etmesi gerektiği; madden ve manen kendi beden bütünlüğüne zarar verecek, tehlikeye atacak fiiller sergilemesinin ise bu yükümlülüklerin ihlali sayılacağı düzenlenmiştir (m.26).
- Hükümlülerin ifade yeteneklerini geliştirebilmek adına imkanlar dahilinde kültür sanat programları düzenlendiği, bu programların Adalet Bakanlığı tarafından belirlenen esaslara göre kurumun en üst amiri tarafından düzenlendiği gibi hususlar yer almaktadır (m.60).
- Ceza infaz kurumunun büyüklüğüne göre kitaplık veya kütüphane oluşturulduğu, kitaplar arasında ders kitaplarının bulunduğu ve mümkün olduğunca hükümlülerin kendilerini geliştirebilme, ufuklarını açma, boş vakitlerini değerlendirebilmeleri adına diğer türde kitapların da bulundurulduğu,

³⁶¹ Demirbaş, Timur; “Cezaevlerinde Yeniden Topluma Kazandırma (Tretman) Sorunları”, İnfaz Hukukunun Sorunları Sempozyumu, Ankara, 2000, s.146.

³⁶² Özbek; s.42-43.

hükümlülerin kitaplık veya kütüphaneden yararlanmalarının sağlanacağı ve bu faydalanmanın gerektiği durumda gezici kitaplıklarla da yerine getirebileceği düzenlenmiştir (m.61).

- Hükümlünün süreli ve süresiz yayın hakkında mahkeme tarafından yasaklanmamış olmak kaydıyla kimi zaman bedelini ödeyerek kimi zaman da kamu yararına çalışan dernekler tarafından çıkartılan gazete, kitap, basılı yayınlar vs.' den ücretsiz bir şekilde yararlanabileceği; eğitim öğretime devam eden hükümlülerin ders kitaplarının denetime tabi tutulamayacağı; kurum güvenliğini zarara uğratacak hiçbir yayının hükümlüye verilemeyeceği düzenlenmiştir (m.62).
- Hükümlüyü suça iten sebepler, kişilik özellikleri, geçmiş hayatı, yetenekleri, almış olduğu ceza süresi, kurumdan salıverildikten sonraki hayattan beklentisi dikkate alınarak onu toplumdan soyutlamayarak yeniden topluma kazandırmak amacıyla iyileştirme programlarının uygulanacağı; bu amaçla eğitim ve psikolojilerine yönelik gerekli hizmetlerin verileceği; son olarak iyileştirme faaliyetinin uygulanabileceği uygun kurum veya bölüme yerleştirileceği düzenlenmiştir (m.73).

Eğitim bölümü başlığı altında yer alan 75, 76 ve 77. maddeler tutuklu ve hükümlülerin eğitim ve gelişimleri açısından oldukça önemlidir. Şöyle ki:

- “*Eğitim programları*” başlığı altında, hükümlünün infaz kurumunda kaldığı süre boyunca kişiliğini, eğitimini geliştirmesi, yeni beceriler kazanması, yeniden suç işlemesinin önüne geçilmesi ve kurumdan dışarı çıktıktan sonraki hayatına hazırlayacak şekilde gerekli programların uygulandığı; eğitim programları uygulanırken hükümlünün yaşı, aldığı cezanın süresi, sosyo kültürel durumu, beceri ve yetilerinin göz önünde bulundurulduğu ve bu programların “...*temel eğitim, orta ve yüksek öğretim, meslek eğitimi, din eğitimi, beden eğitimi, kütüphane ve psiko-sosyal hizmet konularını*” kapsadığı düzenlenmiştir (m.75).

Cezaevlerinde din eğitimi üzerine yapılan bir araştırmanın bulgularına göre din eğitiminin yeterince kapsamlı olduğu fakat ders saatlerinin az olduğu belirtilmiştir. Kurum içerisinde görevli olan eğitmenler ve yöneticilerin birçoğuna göre mahkûmların din eğitimine ilgilerinin arttığı ve işledikleri suçlardan pişmanlık duyup davranışlarını

olumlu ölçüde değiştirdikleri ifade edilirken; başka bir araştırmanın bulgularına göre ise mahkûmlar din eğitimini yeterli görürken diğer eğitimleri kısmen yeterli görmüşlerdir.³⁶³

➤ “Öğretimden yararlanma” başlığı altında açık ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimevlerinde kalan hükümlülerin örgün ve yaygın öğretimden; kapalı ceza infaz kurumundaki hükümlülerin ise sadece yaygın öğretimden faydalanmalarının sağlandığına dair düzenlemede 14.11.2024 tarihli 7532 sayılı Kanun’la değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklik 27.11.2024 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.³⁶⁴ 14.11.2024 tarihli 7532 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonrasında açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin öğretim türlerinin tümünden faydalanabilecekleri; diğer ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin ise kurum içerisinde mevcut olan yaygın, dışarıdan ve açık öğretim programlarından faydalanabilecekleri hüküm altına alınmıştır. Söz konusu madde metni oldukça genişletilerek ayrıntılı olarak düzenlenmiş ve temel olarak aşağıdaki hususlara yer verilmiştir (m.76):

- ✓ Açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin öğretim türlerinin tümünden faydalanabilecekleri; diğer ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin ise kurum içerisinde mevcut olan yaygın, dışarıdan ve açık öğretim programlarından faydalanabilecekleri,
- ✓ Kapalı ceza infaz kurumundaki hükümlülerin imkanlar dahilinde kurum içerisindeki mevcut eğitim programlarına devam edebilecekleri,
- ✓ Ortaöğretim, ön lisans, lisans ve mesleki yeterlilik gibi sınavların çevrimiçi yapılmasına öncelik verilmesi aksi durumda gözetim altında yüz yüze yapılması gerektiği,
- ✓ Merkezi sınavlar ve açıköğretim kurumları sınavlarına kurumdan katılım sağlanabileceği,
- ✓ Çocuk eğitimevlerindeki hükümlülerin; başarısızlık, disiplin cezası, devamsızlık, öğretim programının ceza infaz kurumunun işleyişine yer ve

³⁶³ Karafazlı, Hazel/Tuna, Cem; “Türkiye’de Cezaevinde Uygulanan Eğitim Politikaları”, Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi, C:1, S:2, 2020, s.50.

³⁶⁴ 14.11.2024 tarihli 7532 sayılı Kanun değişikliği için Bkz.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/11/20241127-5.htm> , (Erişim Tarihi: 16.12.2024)

zaman itibariyle uygun olmaması gibi durumlar dışında eğitim öğretim faaliyetleri ve sınavlara katılımlarının engellenemeyeceği,

- ✓ Madde kapsamındaki usul ve esasların MEB ve YÖK'ün görüşü alınarak AB tarafından çıkarılan yönetmelikle belirleneceği hususları düzenlenmiştir.³⁶⁵

TBMM'de 28/3 dönem ve yasama yılı, 2/2616 esas numaralı, 18.10.2024 komisyona giriş ve 23.10.2024 karar tarihli kanunlaşan kanun teklif metni ele alındığında³⁶⁶; 5275 sayılı Kanun'un 76. maddesinde 7532 sayılı Kanun ile yapılan düzenleme ile açık ve kapalı ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimevlerindeki hükümlü ve tutukluların eğitim-öğretim faaliyetlerine yönelik örgün ve yaygın öğretimden yararlanma haklarının kapsamı genişletilmiştir.³⁶⁷ Madde gerekçesine bakıldığında ise; Anayasa Mahkemesi'nin 2017/17 E., 2021/59 K. sayılı ve 22.09.2021 tarihli kararında³⁶⁸

³⁶⁵ “Öğretimden yararlanma Madde 76- (Değişik:14/11/2024-7532/18 md.)

(1) Açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin tüm öğretim türlerinden; diğer ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin ise kurum içinde verilebilen yaygın, dışarıdan ve açık öğretim programlarından yararlanmaları sağlanır.

(2) Kapalı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlüler, kurum içinde açılan örgün öğretim programlarına kurum disiplin, düzen ve güvenliğini tehlikeye düşürmeyecek şekilde, kurumsal kapasite ve imkânların uygunluğu ölçüsünde devam edebilir. Yaş, eğitim düzeyi, engellilik durumu, sosyal ve ekonomik durum ile benzeri ölçütlere göre ihtiyacı olan hükümlülere öncelik verilir.

(3) Kayıtlı olduğu eğitim kurumlarının ilgili mevzuatına göre gerekli şartları taşıyan ve kapalı ceza infaz kurumunda bulunan hükümlülerin sınavları, kişi ve kurum güvenliği ile kurum disiplini ve düzeninin bozulmasını önleyici tedbirler alınarak aşağıda belirtilen usule göre ceza infaz kurumu içinde yapılır: a) Kayıtlı oldukları ortaöğretim, ön lisans, lisans ve benzeri öğretim programları kapsamındaki sınavlar ile mesleki yeterlilik gibi yazılı veya sözlü sınavlar, ilgili kurum ile koordinasyon sağlanarak öncelikle çevrim içi, bunun mümkün olmaması hâlinde ise ilgili eğitim kurumu görevlisinin gözetiminde yüz yüze yapılır. b) Hükümlüler, merkezî sınavlar ile açık öğretim kurumları sınavlarına, sınav merkezi olarak belirlenen ceza infaz kurumlarında katılır.

(4) Kurum ve kuruluşlar ile üniversiteler, sınavlara ilişkin olarak üçüncü fıkrafta belirtilen konularda gerekli düzenlemeleri yapmak ve tedbirleri almakla yükümlüdür.

(5) Açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin öğretimden yararlanması veya sınavlara katılması, hükümlünün; başarısız olması, devamsızlık göstermesi, eğitim ve sınav alanlarında bu Kanunda yazılı disiplin cezasını gerektiren eylemlerden birini gerçekleştirmesi veya öğretim programının ceza infaz kurumunun işleyişine yer ve zaman itibarıyla uygun olmaması hâlleri dışında engellenemez.

(6) Bu maddenin uygulanmasına ve sınavlara ilişkin usul ve esaslar Millî Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulunun görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca çıkarılan yönetmelikle belirlenir.”, Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5275.pdf> , (Erişim Tarihi:16.12.2024)

³⁶⁶ <https://www.tbmm.gov.tr/Yasama/KanunTeklifi/358b77ce-dbab-4283-9688-01929f97b116> , (Erişim Tarihi: 23.12.2024)

³⁶⁷ Bkz. <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y3/T2/WebOnergeMetni/3aca4b31-1380-4c71-8a85-658f4dd61a19.pdf> , s.7., (Erişim Tarihi: 23.12.2024)

³⁶⁸ **AYM; E. 2017/17, K.2021/59, T. 22.09.2021**, “... 49. Kanun'un 92. maddesinin (1) numaralı fıkrasının ikinci cümlesinde 9. maddenin (2) numaralı fıkrasında yazılı suçlardan hükümlü ve tutuklu olanların kurum dışına çıkmalarının kısıtlanabileceği hüküm altına alınmıştır. Dolayısıyla kısıtlama ancak hükümlü ve tutuklu statüsü devam ettiği sürece söz konusu olabilecektir.

5275 sayılı Kanun'un 92. maddesinin³⁶⁹ hükümlü ve tutukluların kurum dışına çıkmasına dair bölümünde Cumhuriyet başsavcılığına verilen sınırlama yetkisinin kapsamının belirsiz görülmesi sonucunda 5275 sayılı Kanun'un 76. maddesinde düzenlemeye gidildiği belirtilmiştir.³⁷⁰

- Kurumda kalan hükümlülere karşı yapılan iyileştirme programlarının başarıya ulaşabilmesi için dernek, vakıf, gönüllü birlikler ve diğer kuruluşlar ile iş birliği yapılabileceği; bu kamu kuruluşlarının gerektiği zaman iyileştirme amacına ulaşılması için yardım yapmakla yükümlü tutuldukları düzenlenmiştir (m.77).

50. Fıkranın birinci cümlesinde, yetkili makamca verilmiş yazılı bir emir olmadıkça kapalı kurum dışına çıkılamayacağı hüküm altına alınmıştır. Birinci cümlede gerekçesinde yazılı emrin mahkemeler veya Cumhuriyet başsavcılıkları ile Adalet Bakanlığı veya kurumun en üst amiri tarafından verileceği belirtilmiştir. Kısıtlama ancak kapalı ceza infaz kurumu ve tutukevlerinde barındırılan hükümlü ve tutuklular hakkında uygulanabilecektir.

51. Birinci cümlede; izin, hastaneye, Cumhuriyet başsavcılığına veya duruşmaya sevk, eğitim, öğretim, işyurdu, cezanın ertelenmesi, salıverilme, nakil, deprem, sel gibi doğal afet ve yangın hâlleri dışında kapalı kurum dışına çıkılamayacağı hüküm altına alınmıştır. Bu hâllere ilişkin ayrıntılı düzenlemeler Kanun'un değişik maddelerinde ve başka kanunlarda yapılmıştır."

52. 92. maddenin (1) numaralı fıkrasının birinci cümlesi "Hükümlüler..." ibaresi ile başlamakla hükümlülerin hangi hâllerde kurum dışına çıkabileceklerini düzenlemiş, cümlede tutuklulardan söz edilmemiştir. Ancak dava konusu bölümün de bulunduğu ikinci cümlede "9 uncu maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlardan hükümlü ve tutuklu olanlar" denilmek suretiyle sadece hükümlüler için değil tutuklular için de kurum dışına çıkmanın kısıtlanabileceği öngörülmüştür. Birinci cümlede yer almayan tutukluların hangi hâllerde ceza infaz kurumu dışına çıkabileceklerinin belirlenebilmesi için Kanun'un "Tutuklunun yükümlülükleri" başlıklı 116. maddesinin incelenmesi gerekmektedir. 116. maddede "Bu Kanunun; ...konularında 9, 16, 21, 22, 26 ilâ 28, 34 ilâ 53, 55 ilâ 62, 65 ilâ 76 ve 78 ilâ 88 inci maddelerinde düzenlenmiş hükümlerin tutukluluk hâliyle uzlaşır nitelikte olanları tutuklular hakkında da uygulanabilir." denilmek suretiyle diğer düzenlemelerin yanı sıra belirtilen maddelerden kurum dışına çıkartılmaya ilişkin düzenleme yapan maddelerin tutuklular hakkında da uygulanabileceği hüküm altına alınmıştır. Buna göre hükümlüler hakkındaki hapis cezasının infazının hastalık nedeni ile ertelenmesi (mad. 16), nakiller (mad. 53, 55, 56, 57), hükümlünün muayene ve tedavi isteği (mad. 71), öğretimden yararlanma (mad. 76) ve hastaneye sevk (mad. 80) ilişkin hükümler tutuklular hakkında da uygulanacaktır. Ayrıca mazeret izinleri olarak 116. maddenin (2) numaralı fıkrasında tutuklunun cenazeye katılma izni, (3) numaralı fıkrasında ise hasta ziyareti izni düzenlenmiştir. Tutukluların Cumhuriyet başsavcılığına ve duruşmaya sevkine ilişkin düzenlemeler 5271 sayılı Kanun'da yapılmış olup bu hâller de tutukluların kurum dışına çıkma hâlleri arasında

sayılabilecektir.", <https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2021-59-nrm.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.12.2024)

³⁶⁹Kapalı ceza infaz kurumu dışına çıkma hâlleri.

m.92 için Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5275.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.12.2024)

³⁷⁰ **Madde gerekçesi:** "MADDE 19- Maddeyle, 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanunun 76'ncı maddesi değiştirilmektedir. Anayasa Mahkemesi 22/9/2021 tarihli ve E: 2017/17; K: 2021/59 sayılı kararıyla, 5275 sayılı Kanunun 92'nci maddesinin birinci fıkrasının ikinci cümlesini iptal etmiştir. İptal edilen cümlede yer alan hükümlü ve tutukluların kurum dışına çıkmasına ilişkin Cumhuriyet başsavcılığına verilen sınırlama yetkisi, kapsam bakımından belirsiz görülmüştür. Değişiklikle, kapalı ve açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlü ve tutukluların öğretimden yararlanma hakkı yeniden düzenlenmekte ve bu hakkın kapsamı genişletilmektedir." <https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y3/T2/WebOnergeMetni/3aca4b31-1380-4c71-8a85-658f4dd61a19.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.12.2024)

- Hükümlünün ruh ve beden sağlığının korunması amacıyla beden eğitimi, spor faaliyetleri ve diğer etkinliklere katılımının sağlanmasına imkân elverdiğince olanak tanınması gerektiği; hiçbir şekilde dışarıya çıkamayan hükümlüye günde en az bir saat açık havaya çıkma imkânının verilmesi gerektiği; açık ceza infaz kurumu ve çocuk eğitimevlerindeki hükümlülerin kurum dışındaki etkinliklere katılım sağlayabilecekleri hususları düzenlenmiştir (m.87).
- Hükümlünün çalışma saatleri ve düzene uyarak kurum tarafından düzenlenen kurslara katılabileceği, özellikle gerek eğitimi açısından gerek boş vakitlerini değerlendirme amacıyla var olan kütüphane imkanından faydalanabileceği düzenlenmiştir (m.88).
- Hükümlünün koşullu salıverilebilmesi için belirli şartları yerine getirmesi ile aynı zamanda iyileştirme programlarına da kişisel olarak cevap vererek topluma yeniden dönmeye hazır olduğuna dair disiplin kurulunun görüşü alınarak idare ve gözlem kurulu tarafından tespit edilmesi gerektiği düzenlenmiştir (m.89).

5275 sayılı Kanun kapsamında yukarıda yer verilen maddeler asıl olarak hükümlülere uygulanacak düzenlemeleri içermektedir. Aynı Kanun'un 116. maddesinin tezimizin süjelerinden biri olan çocuk tutuklular açısından uygun düştüğü ölçüde önemli olduğunu ifade etmeliyiz. Şöyle ki:

- “*Tutukluların yükümlülükleri*” başlığı altında; iyileştirme programına uyma, çocuk hükümlüler hakkında uygulanabilecek disiplin tedbir ve cezaları, ödüllendirme, şikâyet, itiraz, kütüphaneden faydalanma, telefon ile haberleşme, avukatla görüşme hakkı, ziyaret ve görüş için usul ve esaslar, beden eğitimi, eğitim programları, öğretimden yararlanma, kurslardan yararlanma vs. konularında “9, 16, 21, 22, 26 ilâ 28, 34 ilâ 53, 55 ilâ 62, 65 ilâ 76 ve 78 ila 88 inci maddelerinde düzenlenmiş hükümlerin tutukluluk hâliyle uzlaşır nitelikte olanları tutuklular hakkında da uygulanabilir.” şeklinde düzenlemeye yer verilmiştir.³⁷¹ Çocuk tutukluların eğitim öğrenim hakkı kapsamında özellikle

³⁷¹ “*Tutukluların yükümlülükleri Madde 116- (1) Bu Kanunun; yüksek güvenlikli kapalı ceza infaz kurumları, hapis cezasının infazının hastalık nedeni ile ertelenmesi, kuruma alınma ve kayıt işlemleri, hükümlüler ile yakınları ve ilgililerin bilgilendirilmesi, cezayı çekme, güvenlik ve iyileştirme programına ve sağlığın korunması kurallarına uyma, bina ve eşyaların korunması, kapıların açılmaması ve temasın önlenmesi, oda ve eklentilerinde bulundurulabilecek kişisel eşyalar, arama, disiplin cezalarının niteliği ve uygulanma koşulları, kınama, bazı etkinliklere katılmaktan alıkoyma, ücret karşılığı çalışılan işten yoksun bırakma, haberleşme veya iletişim araçlarından yoksun bırakma veya kısıtlama, ziyaretçi kabulünden*

m.76'da 14.11.2024 tarihli 7532 sayılı Kanun ile yapılan değişiklikle öğretimden yararlanma konusunda yukarıda ayrıntılı olarak belirtilen hususların önemine dikkat çekmek gerekmektedir. Nitekim m.116 kapsamında bu hususların tutukluluk haliyle uzlaşan kısımlarının  ocuk tutuklular açısından da uygulama alanı bulacağı açıkça ifade edilmiştir (m.116/1).

Görüldüğü üzere 5275 sayılı CGT HK'un açıklanan maddelerinde hükümlü ve tutuklara ilişkin asıl amacın bireyin yeniden suç işlemesinin önüne geçilerek onu tekrar topluma kazandırmaya çalışmak olduğu, belirli sosyal aktiviteler yapılmasına imkân tanınmasının beden ve ruh sağlığının korunması açısından önemi, kurum dışına çıktıktan sonra hayatına yeniden başlaması için iyileştirme ve eğitim faaliyetlerinin ne derece önemli olduğu belirtilmiştir.

3.3.3.1.1. Ceza  nfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin  nfazı Hakkında Yönetmelik

Ceza  nfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin  nfazı Hakkında Yönetmelik 29.03.2020 tarihinde 31083 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanmıştır.³⁷² Yönetmelik 22 bölüm ve 148 maddeden oluşmaktadır.

Yönetmelik kapsamında çalışma konumuzun süjesi olan çocukların eğitimlerine dair hususlara genel olarak aşağıdaki şekilde yer verilmiřtir³⁷³:

yoksun bırakma, hücreye koyma,  ocuk hükümlüler hakkında uygulanabilecek disiplin tedbirleri ve cezaları, disiplin soruşturması, disiplin cezasını gerektiren eylemlerin tekrarı, disiplin cezalarının  nfazı ve kaldırılması, yönetim tarafından alınabilecek tedbirler, zorlayıcı araçların kullanılması, ödüllendirme, şikâyet ve itiraz, nakiller, disiplin nedeniyle nakil, zorunlu nedenlerle nakil, hastalık nedeniyle nakil, nakillerde alınacak tedbirler, avukat ve noterle görüşme hakkı, kültür ve sanat etkinliklerine katılma, ifade özgürlüğü, kütüphaneden yararlanma, süreli veya süresiz yayınlardan yararlanma hakkı, mektup, faks ve telgrafları alma ve gönderme hakkı, bu Kanunda sayılan günlerde dışarıdan gönderilen hediye kabul etme hakkı, din ve vicdan özgürlüğü, muayene ve tedavi istekleri, hükümlülerin beslenmesi, iyileştirme programlarının belirlenmesi, hükümlülerin sayısı ve uygulanacak güvenlik tedbirleri, eğitim programları, öğretimden yararlanma, muayene ve tedavileri, sağlık denetimi, hastaneye sevk,  nfazı engelleyecek hastalık h li, kendilerine verilen yiyecek ve içecekleri reddetmeleri, ziyaret, yabancı hükümlüleri ziyaret, ziyaret ve görüşlerde uygulanacak esaslar, beden eğitimi, kütüphane ve kurslardan yararlanma konularında 9, 16, 21, 22, 26 il  28, 34 il  53, 55 il  62, 65 il  76 ve 78 ila 88 inci maddelerinde düzenlenmiş hükümlerin tutukluluk hâliyle uzlaşır nitelikte olanları tutuklular hakkında da uygulanabilir." Bkz. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5275.pdf> , (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

³⁷² <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200329-9.pdf> , (Erişim Tarihi: 18.12.2024)

³⁷³ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.2324.pdf> , (Erişim Tarihi: 18/12/2024)

- Açık kapalı kurumlar ve çocuk eğitimevlerinde görsel ve işitsel eğitim araç gereçlerinin, eğitim ve iyileştirme faaliyetleri çerçevesinde kullanılabileceği belirtilmiştir. İnternette yararlanmanın da yine bu faaliyetlerin gerekli kıldığı zaman denetimle mümkün olabileceği ifade edilmiştir (m.75/3).
- Çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin gözetime tabi olmadan kurum dışı çalışmalarının mümkün olduğu belirtilmiştir (m.82/4).
- Çocuk hükümlülerin kendi yaşam alanları veya eğitsel amaç dışında çalıştırılmayacakları ifade edilmiştir (m.84/1).
- Kuruma giren hükümlülerin; iyileştirme, eğitim-öğretim faaliyetleri ile gerek beden gerek ruh sağlıklarının korunması, yeniden suç işlenmesinin önüne geçilmesi, kendilerini geliştirmelerinin sağlanması, topluma yeniden kazandırılması gibi hususlarının amaçlandığı ifade edilmiştir (m.86/1). Her bireyin kendine özgü olacak şekilde iyileştirme programlarının düzenleneceği ve bu programlar düzenlenirken hükümlünün geçmişi, kişiliği, beceri ve yetileri, mesleği, adli sicili gibi hususların dikkate alındığı belirtilmiştir (m.86/2). Maddenin devamındaki fıkralarda ise; hükümlünün iyileştirme amacına yönelik programların eğitim ve psiko-sosyal hizmet desteği ile uygulanmasının sağlandığı, yine bu amacın gerçekleştirilmesi için ilgili kurum veya bölüme yerleştirilecekleri ve dernek, vakıf, tüzel kişi gibi kamu yararına çalışan kurum ve kuruluşların da gerektiğinde bu amaç doğrultusunda yardımla yükümlü oldukları hususları belirtilmiştir.
- Eğitim faaliyetleri ile hükümlüye olumlu davranış kazandırılması, insan onuruna yakışır, mantıklı, bilimsel düşünceye sahip olup kişisel beceri ve yetilerini geliştirerek iş hayatına hazırlanarak geçim ve mutluluğunun sağlanması amaçlanmıştır (m.88/1). Hükümlüye eğitim ile yeni beceriler kazandırarak yeniden suç işleminin önüne geçilmesi ve salıverilme sonrasındaki hayata hazırlanması hedeflendiği ifade edilmiştir (m.88/2). Eğitim programlarının temel eğitim, orta öğretim, yüksek öğretim, meslek, din ve beden eğitimi, kütüphane ve psiko-sosyal desteği kapsadığı belirtilmiştir (m.88/3). Devamında ise bu eğitim programlarının hükümlünün yaşı, cinsiyeti, aldığı cezanın süresi, beceri ve yetileri, kültür ve öğrenim durumu dikkate alınarak hazırlandığı belirtilmiştir (m.88/4).

- “*Öğretimden yararlanma*” başlıklı m. 89’da hükümlülerin ne tür öğretimden yararlandıkları belirtilmiştir. Fakat burada önemli bir hususu belirtmeliyiz. Şöyle ki; söz konusu Yönetmeliğin 5275 sayılı CGTİHK’na dayalı olarak çıkartıldığını belirtmiştik. Kanun’un 76. maddesinde Yönetmeliğin 89. maddesindeki gibi “*öğretimden yararlanma*” başlığı altında açık ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimevlerinde kalan hükümlülerin örgün ve yaygın öğretimden; kapalı ceza infaz kurumundaki hükümlülerin ise sadece yaygın öğretimden faydalanmalarının sağlandığına dair düzenleme yer almaktaydı. Fakat bu maddede 14.11.2024 tarihli 7532 sayılı Kanun’la değişiklik yapıldığını tezimizin 3.3.3.1. başlığı altında detaylı olarak belirtmiştik. Yapılan değişiklik sonrasında açık ceza infaz kurumları ile çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlülerin öğretim türlerinin tümünden faydalanabilecekleri; diğer ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlülerin ise kurum içerisinde mevcut olan yaygın, dışarıdan ve açık öğretim programlarından faydalanabilecekleri hüküm altına alınmıştır.³⁷⁴ . Sonuç olarak Yönetmeliğin 5275 sayılı Kanun’a dayalı olarak çıkartıldığı düşünüldüğünde Md.89’un 7532 sayılı Kanun değişikliği ile ele alınması gerektiği kanaatindeyiz. Ayrıca 5275 sayılı Kanun’da 76. maddenin değişiklikten sonraki son fıkrasında bu maddenin uygulanmasına dair bir Yönetmelik çıkarılacağı belirtildiği fakat tezimizi kaleme aldığımız sırada bu Yönetmeliğin henüz çıkarılmadığı hususunu belirtme gereği hasıl olmuştur.
- Kurumda imkanlar dahilinde özel kursların açılabilceği, kurumun bu konuda MEB, diğer kamu ve özel kuruluşlarla işbirliği yaptığı, eğitim ve öğretime ilişkin araç gereçlerin gerektiğinde kurum tarafından sağlanacağı belirtilmiştir (m.90,91).
- Hükümlülerin beden ve ruh sağlığı açısından gerekli spor faaliyetleri, birtakım etkinliklerin imkanlar dahilinde sağlanacağı, özellikle kapalı alanda bulunan ve açık havada çalışmayan hükümlüye günde en az bir saat açık havaya çıkma imkanının tanındığı, kurum dışında yapılan etkinliklere açık kurum ve çocuk eğitimevlerindeki hükümlülerin de katılabileceği belirtilmiştir (m.92).
- Hükümlülerin bireysel beceri ve yetilerini, kişisel ve ahlaki gelişimlerini, vatan, aile bağlarını güçlendirecek şekilde seminer veya konferanslar düzenleneceği,

³⁷⁴ 5275 sayılı CGTİHK m.76., <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5275.pdf> , (Erişim Tarihi: 10.11.2024)

ayda en az bir defa olmak koşulu ile yetkili personel tarafından da seminer veya konferans verileceği ve hükümlülerin kendi aralarında da bu şekilde eğitici faaliyetler vermelerine imkân tanınacağı, verilen eğitimlerin metin halinin bir örneğinin ise kütüphanede bulundurulacağı belirtilmiştir (m.93).

Görüldüğü üzere 5275 sayılı Kanun'a bağlı olarak çıkartılan Yönetmeliğin açıklanan maddelerinde hükümlü ve tutuklu çocuklara ilişkin asıl amacın yeniden suç işlemesinin önüne geçilerek onu tekrar topluma kazandırmaya çalışmak olduğu, belirli sosyal aktiviteler yapılmasına imkân tanınmasının beden ve ruh sağlığının korunması açısından önemi, kurum dışına çıktıktan sonra hayatına yeniden başlaması için iyileştirme ve eğitim faaliyetlerinin ne derece önemli olduğu, kurumda bulundukları süre boyunca aile bağlarının kopmaması adına olanaklar dahilinde gerekli düzenlemelerin yapıldığı, kişisel beceri, düşünce ve yetilerini geliştirecek tarzda eğitim ve etkinliklere katılımının önemi gibi hususlara yer verilmiştir.

Ulusal mevzuatta suça sürüklenen çocukların eğitimiyle ilgili son derece önemli olan söz konusu Kanun ve Yönetmelik akabinde karşılaştırmalı hukukta Almanya örneğini ele alarak Alman Ceza Adalet Sistemi içerisinde çocukların eğitimine dair birtakım düzenleme ve açıklamalara yer verilecek olursa:

Alman İnfaz Kanunu'nun 2. maddesi gereği bir kimseye hürriyeti bağlayıcı ceza verilmesinin amacı kişinin yeniden sosyalleşmesi ile toplum yararının korunmasıdır. Bu nedenle kişinin işlediği fiildeki kusuru ile orantılı olarak bir ceza alması ve bu cezanın kişinin suç işlememe yönündeki gayreti göz önünde bulundurularak verilmesi gerekmektedir.³⁷⁵ *EITZEN* ve *TIMMER*, kişinin yeniden sosyalleşmesinin süresinin belirsiz olmasını ceza adalet sisteminin amacının sorunu olarak görmektedir. Çünkü burada hürriyetinden yoksun kılınan hükümlünün iyileşmeden salıverilmesi beklenen amaca uygun olmayacaktır. Yine Alman İnfaz Kanunu'nun 160. maddesinde ceza adalet sisteminden beklenen amacın gerçekleşebilmesi için gerek kurumdaki personellerin gerek suçlu kişilerin işbirliği ile istekli olması halinde yeniden sosyalleşmenin sağlanabileceği belirtilmiştir.³⁷⁶

Almanya'da çocuklar için ilk ayrı cezaevi 1833'de Hamburg'da kurulmuştur. Bu yenilik, beraberinde küçük yaşta olan çocuklar için yeni cezaevi düzenlemelerini getirmiştir. Çocuk mahkumların cezaevi koşullarında kötü muameleye maruz

³⁷⁵ Demirbaş, 2013, s.162.

³⁷⁶ Demirbaş, 2013, s.165-169

birakılmaması ve kurumdan tahliye edildikten sonraki hayatlarına adapte olabilmeleri için eğitilmeleri amaçlanarak Alman Gençlik Cezaevi kurulmuştur.³⁷⁷ Alman Çocuk Ceza Hukuku'nda Gençlik Mahkemesi Yasası ile suça sürüklenen çocuğu topluma tekrar kazandırmak amaçlanmaktadır. Burada suça sürüklenen çocuğun cezalandırılması amacı söz konusu olmamaktadır. Bu kapsamda da ceza yargılaması yapılırken 5 temel noktanın hedef alındığını belirtmeliyiz. Temel noktalardan birinci nokta yaşlarının küçük olması nedeniyle çocuk ve gençlere özgü ceza yasalarının mevcut olması, ikinci nokta eğitimin temel alınması, üçüncü nokta ceza ve yardım yasaları arasındaki bağlantı, dördüncü nokta “*diversion*”³⁷⁸ ve son temel nokta kapalı kuruma gönderiminin son çare olarak değerlendirilmesidir.³⁷⁹

Çocuklar ve gençlerin işledikleri fiillerin suç sayılması durumunda Çocuk Mahkemeleri Kanunu'nda aksi hüküm bulunmazsa Alman Ceza Kanunu'nun uygulama alanı bulabileceği ifade edilerek 14 yaşını tamamlamamış olanların kusur yeteneklerinin mevcut olmadığı belirtilmiştir.³⁸⁰ 14 yaşın altındaki kişilerin sorumluluğu yok denilse de suçun işlenmesi halinde suça sürüklenen çocuğa bedensel ceza verildiği ifade edilmiştir.³⁸¹ 1953 tarihli Genç Mahkemeler Kanunu'nda çocuklara yönelik direktiflere yer verildiği ve bu direktiflerin çocukların eğitimi ile de ilgili olduğu belirtilmiştir.³⁸² Çocuklara özgü cezaevlerinin küçük olması kurumdaki mevcut eğitimin daha verimli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Verilen bu eğitim faaliyetlerinin çocuğun gelişimine zarar vermeden gerçekleşmesi sağlanarak kurum içerisinde çocuğun dışarıda eğitim alıyormuşçasına etkin bir eğitim alması gerektiği ifade edilmiştir.³⁸³ Cezaevinde kütüphanenin mevcudiyeti ve kişiye okuma becerisinin kazandırılmasının amacı da eğitimle ilgili diğer önemli düzenlemelerdir.³⁸⁴

Yukarıda 5 temel noktadan biri olarak belirtilen “*diversion*” kavramı Alman Ceza Hukuku'nda önemli bir yere sahiptir. Bu kavram dahilinde soruşturma evresi ve hüküm

³⁷⁷ Özbek, 2013, s.9 vd.

³⁷⁸ Mahkeme hükmünden kaçınma.

³⁷⁹ Riekenbrauk, Klaus (2004): StrafrechtUndSozialeArbeit.EineEinführungFürStudiumUndPraxis. 2. Aufl.Neuwied.,Akt: Tekin, Uğur , Kanunla İhtilaf Halindeki Çocuklar, Almanya Örneğinde Çocuk Adalet Sistemi, Ankara, Polis Akademisi Yayınları, 2009, s.287.

³⁸⁰ Yenisey, Feridun/PlagemannGottfried, Alman Ceza Kanunu Strafgesetzbuch (StGB), İstanbul, Beta Yayınları, 2015, s.11-19

³⁸¹ Artuk, Mehmet Emin; Mukayeseli Çocuk Muhakemesi Hukuku, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, 1987, s.6.

³⁸² Tanrikulu, Cengiz; Ceza ve Ceza Yargılama Hukukunda Suçlu Çocuklara İlişkin Emniyet Tedbirleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.30.

³⁸³ Demirbaş, 2013, s.385.

³⁸⁴ Yıldız; s.61.

arasındaki süreçte suç işleyen kişiye karşı hapis cezası dışında her türlü tedbirin verilebileceği düzenlenmiştir.³⁸⁵ Bu düşünce 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır.³⁸⁶ 20. yüzyılda ise çocuğun ifşa olup zarar görmemesi adına kovuşturmalarının önüne geçilmeye çalışıldığı ifade edilmiştir.³⁸⁷ 1990'lı yıllardan sonra ise çocuğun gerek soruşturma gerek kovuşturma evresinde yargılamaya dahil olmaması adına eğitimin önemine vurgu yapılarak eğitim öncelikli diversion kurumu gözden geçirilmiş ve gerekli eğitim düzenlemeleri yapılmıştır.³⁸⁸

Görüldüğü üzere Alman Ceza Hukuku'nda da suça sürüklenen çocukların eğitimleri, topluma yeniden kazandırılmalarının sağlanması, yargılama sürecinde ifşa edilmelerinin önüne geçilmek istenilmesi gibi hususlar ulusal mevzuatımızla örtüşmektedir. Fakat çocuk suçluluğu kapsamında “*diversion*” kavramına yer verilerek suça sürüklenen çocuklar hakkında eğitim ile ilgili ceza adalet sisteminin amacının gerçekleştirilmesine yönelik daha detaylı düzenlemeler yapılarak bu çocukların somut olayın şartlarına bağlı değişmekle birlikte soruşturma ve kovuşturma evresinden mümkün olduğunca uzak tutulması gerektiği kanaatindeyiz.

3.3.3.2. Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen iyileştirme/tretman ve eğitim çalışmaları

CTE çocuk hükümlü ve tutukluların iyileştirilebilmeleri ve eğitimlerine devam edip ıslahlarının sağlanıp topluma yeniden kazandırılmaları amacıyla kanunlarla beraber yönetmelik, genelge ve protokol ile ilgili düzenlemelere yer vererek politikalar yürütmektedir. Bu yasal düzenleme ve çalışmalar aşağıda alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

³⁸⁵ Albrecht, Peter Alexis, Jugendstrafrecht, Münih: 1987, s.22, Akt: Sevdiren, Öznur, Türk ve Alman Muhakemesi Hukukunda Çocuk Suçluluğu Bakımından Diversiyon Düşüncesinin Gelişimi, Ankara, Türkiye Adalet Akademileri Dergisi, C:1 Y:2 S:5, 2011, s.259.

³⁸⁶ “*Diversiyon düşüncesi, 19.yy sonuna doğru Avrupa’da 1872’ de Londra’ da ilkinin gerçekleştirildiği uluslararası cezaevi konferansları ve VonLiszt, Prins, Van Hamel gibi önemli ceza hukuku alanında çalışma yapmakta olan düşünürlerin gerçekleştirdiği*

“InternationaleKriminalistischeVereinigung”kapsamında ceza adalet sistemi içerisinde yer edinmiştir.”

Bkz. Yıldız; s.63.

³⁸⁷ Sevdiren; s.261 vd.

³⁸⁸ Bkz. <https://www.uni-konstanz.de/rtf/kis/Sanktionierungspraxis-in-Deutschland-Stand-2008.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.04.2025).

3.3.3.2.1. Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirilmesine Dair Yönetmelik

Gözlem ve Sınıflandırma Merkezleri ile Hükümlülerin Değerlendirilmesine Dair Yönetmelik 29.12.2020 tarihinde Resmî Gazete’ de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik ile hükümlülerin infaz sürecinin her aşamasında gözlem ve sınıflandırmalarının yapılması, iyileştirme politikalarının hükümlüler üzerindeki etkisinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.³⁸⁹ Yönetmeliğin 26. maddesinde hükümlülerin eğitim öğretim programlarına yer verilerek:

“(1) Eğitim ve öğretim programları; ilgili mevzuat ve Bakanlık ile kurum ve kuruluşlar arasında yapılan iş birliği protokolleri çerçevesinde yürütülür.

(2) Hükümlülerin;

a) Temel eğitim (I. kademe okuma yazma kursu, yetişkin II. kademe başarı kursu ve ortaokul) programları,

b) Örgün ya da yaygın ortaöğretim programları,

c) Yükseköğretim programları,

ç) Seviye tespit sınavları ve bunlara hazırlık maksadıyla yürütülen bireysel gelişim programları,

d) Lisansüstü eğitim ve doktora programları,

e) Tahliye sonrasına hazırlama eğitimleri,

f) Örgün ve yaygın iş-meslek eğitimleri ile diğer yaygın eğitim programları gibi eğitim ve öğretim programlarına katılması ve yarım kalan eğitim programlarını tamamlaması sağlanır. Hükümlüler gerektiğinde bir üst eğitim programına yönlendirilir.

(3) Bu eğitim ve öğretim programları, hükümlünün ilk gözlemi sonunda ortaya çıkan risk düzeyi ve bireysel ihtiyaçlarına göre eğitim ve öğretim servisinde hazırlanan ve her iki dönemde bir güncellenen iyileştirme planına göre yürütülür. Hükümlünün bu programlara katılımı ve gösterdiği gelişimi gözlem değerlendirme ve gelişim değerlendirme raporlarına işlenir.” şeklinde düzenlenmiştir.³⁹⁰

³⁸⁹ Yönetmelik m.1. için Bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=36118&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, (Erişim Tarihi: 11.11.2024)

³⁹⁰ Yönetmelik m.26 için Bkz.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=36118&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>, (Erişim Tarihi: 11.11.2024)

Görüleceği üzere yönetmelik, hükümlünün eğitim öğretimine yönelik detaylı bir düzenlemeye yer vermiştir. Madde kapsamında eğitimin her kademesine önem verildiği, iyileştirme politikalarının önemi, eğitim açısından uygulanan iyileştirme politikalarının hükümlünün gelişimi üzerindeki etkisinin gözlem ve değerlendirme kapsamında oluşu gibi hususlar oldukça önem taşımaktadır. Özellikle belirli bir iş, meslek edinmeleri yönünde verilen, devam ettirilen eğitim ve hükümlünün salıverilip kurum dışına çıktıktan sonraki yaşamına hazırlık amacıyla verilen eğitim, ceza hukukunun temel hedefi olan bireyi topluma kazandırmanın cezalandırma ile değil eğitimle, iyileştirilme politikaları ile ıslahının sağlanmasına yönelik düzenlemelerle mümkün olabileceği düşünülmektedir.

3.3.3.2.2. Çocuk Hükümlü ve Tutukluların Eğitim Öğretim Faaliyetleri Hakkında Genelge

01.01.2006 tarihli Çocuk Hükümlü ve Tutukluların Eğitim Öğretim Faaliyetleri Hakkında Genelge AB tarafından hazırlanmıştır.³⁹¹ Genelge'nin hazırlanma amacı çocuk kapalı ceza infaz kurumu ve çocuk eğitimevlerindeki hükümlü ve tutukluların örgün ve yaygın eğitime devam etmeleri, akademik veya mesleki eğitime devam etmeleri durumunda ise diğer kurumlara sevk edilmelerine dair usul ve esasların belirlenerek çıkabilecek karışıklıkların önlenmesini sağlamaktır. Genelge iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde:

- Çocukların öğrenimlerine devam ederken kurumlara gelmeleri durumunda eğitimlerinin kesintiye uğramadan devam etmesi için belli bir sistem dahilinde koordine olunması gerektiği,
- Eğitim öğretim faaliyetlerinin MEB' in Milli Eğitim Müdürlüklerine her öğretim yılı başında göndermiş olduğu çalışma takvimine göre yapılması gerektiği,
- Genelge'nin ekinde yer alan Millî Eğitim Bakanlığının 05.02.2004 tarih 974 sayı ve 2004 / 06 numaralı genelgesi ile uyumlu olarak kurumlar tarafından; normal eğitimi devam ederken kuruma gelen çocuklara dair her türlü işlemin kurum öğretmeni veya görevli personelin sorumluluğunda olması, öğrenciye ait bilgi formunun usul ve esaslara göre doldurulması, ortalama yükseltme sınavı ve

³⁹¹ Genelge için Bkz. https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/1982019115916cocuk_ogretim.pdf , (Erişim Tarihi: 11.07.2024)

sorumluluk sınavına girmesi gereken ortaöğretim öğrencilerine rehberlik edilerek gerekli bilginin verilmesi ve gerektiğinde okul ile iş birliği yapılacağı,

- Söz konusu sınavların mevcut olması halinde çocuğun kurum dışına çıkmasının gizlilik ve güvenlik açısından yüksek yararına aykırılık teşkil ettiği durumda sınavın kurum içinde yapılmasına karar verilebileceği; uygulamalı meslek eğitiminin verilmesi gerektiği durumlarda ise sınavın okullarda yapılması gerektiği belirtilmiştir. Fakat kurum ile okul arasında yapılan istişare sonucunda sınavın kurum içinde yapılması yönünde fikir birliği olduğu takdirde sınav kurumda yapılabileceği,
- Öğrencilerin sınav sonuçları, mezuniyeti, bir üst öğretim programına geçişleri ile ilgili bilgilerinin Genel Müdürlüğe bildirileceği, çocuklara eğitim öğretimleri ile ilgili her türlü bilginin sistemli bir şekilde verilmesi gerektiği, çocuğun salıverilme tarihinden itibaren yedi iş günü içerisinde başarısız sayılmaması adına kurumda geçirdiği süre için mazeret belgesi verebileceği,
- Çocuğun eğitimevine naklinin yapılması durumunda bu durumun naklin gerçekleşmesini sağlayan kurumlar tarafından bulundukları yerdeki milli eğitim müdürlüğüne bildirilmesi gerektiği, çocukla ilgili yapılan yazışma ve işlerin Anayasa m.20 ve BMÇHS m.40 hükümleri çerçevesinde yapılması gerektiği ve son olarak çocuğun hangi eylem sonucunda suça konu olayda adının geçtiğine dair herhangi bir bilgiye yer verilmemesine dikkat edilmesi gerektiği;
- Çocuk eğitimevlerinde bulunan çocukların devam ettikleri eğitim öğretim programının yarıda kesilmemesi adına yirmi bir yaşını bitirinceye kadar kurumda kalmalarına izin verilebileceği,
- Çocuk eğitimevlerinde veya çocuk kapalı ceza infaz kurumunda kalan özgürlüğünden yoksun bırakılmış çocukların akademik veya mesleki olarak sınavlara katılımları gerektiği durumlarda başka bir kuruma sevklerinin gerekmesi halinde bu sevkın sınav tarihinden en az on beş gün öncesinde yapılması gerektiği aksi bir durumda ise sevk emri olsa bile çocukların bulundukları kurumda sınavlara katılımının sağlanarak sonrasında sevk işleminin gerçekleştirileceği,
- Çocukların sevk işlemlerinin Genelge ekinde bulunan forma göre düzenlenmesi gerektiği ve ilgili kuruma daha sonra infaz dosyası ile birlikte belgelerin asıllarının gönderilmesi gerektiği hususları düzenlenmiştir.

Genelge'nin ikinci bölümünde ise diğer işlemler başlığı altında, birinci bölümde belirtilen hususlarda herhangi bir problem çıkması, tereddüt oluşması halinde Genel Müdürlüğün “Çocuk Gözetim Eğitim ve İyileştirme İşleri Şube Müdürlüğü ile il veya ilçe millî eğitim müdürlükleri ile temasa geçileceği” hususu belirtilmiş aynı zamanda iyileştirme ve gerekli yazışmaların etkin bir şekilde yapılabilmesi için genç ve yetişkin tutuklu hükümlüler söz konusu olduğunda Yetişkin Eğitimi Şube Müdürlüğü ile; çocuk tutuklu ve hükümlüler söz konusu olduğunda Çocuk Gözetim Eğitim ve İyileştirme İşleri Şube Müdürlüğü ile irtibat kurulacağı düzenlenmiştir.

3.3.3.2.3. Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı Arasındaki Protokol

AB ile DİB İş Birliği Protokolü 03.12.2019 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiştir. Protokol on beş madde halinde düzenlenmiştir.³⁹² Protokol'ün amacı dahilinde, “ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimevlerinde bulunan hükümlü ve tutuklulara, denetimli serbestlik tedbiri altında bulunan hükümlülere, TCK 191. maddesi kapsamında tedavisine karar verilmiş olan yükümlülere ve müdürlüklere müracaat etmiş mağdurlara”, din hizmeti ve din eğitimi verilerek tutuklu ve hükümlülerin ahlaki değerlerinin geliştirilmesi, onlara manevi olarak rehberlik etme, suç işlenmesinin önüne geçilmesini sağlama, cezanın asıl amacı olan tutuklu ve hükümlüleri yeniden topluma kazandırma hedefleri yer almaktadır.

Protokol'ün 7. maddesi kapsamında ceza ve infaz kurumlarının;

- Manevi rehberlik biriminin oluşturulması,
- Rehberlik faaliyetlerinden faydalanmak isteyen hükümlü ve tutukluların idare ve gözlem kurulunca gruplandırılmalarının yapılması,
- Hükümlü ve tutukluların eğitim ve iyileştirme faaliyetleri konusunda gerektiğinde manevi rehberlik birimine danışılması,
- Kurum içindeki cami inşaatları konusunda sistemli bir şekilde Bakanlığa bilgi verilmesi,

³⁹² Protokol için Bkz. <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/4122019160046diyanet.pdf> , (Erişim Tarihi: 11.11.2024)

- Tavsiye edilen ve uygun görülen süreli ve süresiz yayınların (diyanet çocuk takvimi vs. gibi) her koğuşa en az üç adet düşecek şekilde dağıtımının yapılması,
- Hükümlü ve tutukluların yayın hakkı kapsamında sisteme Diyanet TV ve Diyanet Radyo'nun eklenmesi görev ve yükümlölükleri arasında sayılmıştır.

Protokol'ün diğler maddelerinde ise çalışma konumuzu kapsayan eğitim hakkına yönelik olarak; manevi rehberlik biriminin oluşturulması, eğitim ve iyileştirme faaliyetleri konusunda gerektiğinde manevi rehberlik birimine danışılması, manevi rehberlik faaliyetinin gerçekleştirilebilmesi adına UYAP bağlantısı olan bir bilgisayar, uygun derslik ve gerekli araç gereçlerin temini hususları düzenlenmiştir.

Protokol'ün 10. ve 11. maddelerinde ise;

- Uygulanacak manevi rehberlik faaliyetleri açısından çocuk kapalı ceza infaz kurumu ve çocuk eğitimevlerindeki tutuklu ve hükümlülerden her 100 kişiye Başkanlık personeli arasından en az bir kişi düşecek şekilde personel görevlendirildiğı,
- Açık ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimevlerinde Cuma namazı ve bayram namazı kıldırarak personelin bulunmasının gerekliliğı,
- Rehberlik servisine başvuran mağdurlara ders, sohbet, dini ahlaki eğitim verilmesi ve eğitim, iyileştirme faaliyetleri açısından yarışma, program vs. gibi etkinliklerin düzenlenebilmesi amacıyla her ilde yeteri kadar personelin bulundurulması,
- Tutuklu, hükümlü ve denetimli serbestlik tedbiri altında bulunan kişilere dini vecibelerini yerine getirme, manevi ihtiyaçlarını karşılama noktasında rehberlik edilmesi,
- Rehberlik faaliyetleri kapsamında verilecek derslerin konu içeriklerinin müftölük ve kurum idaresine sunulması,
- Eğitim ve iyileştirme programlarına kurum içerisinde görevlendirilen müftölük tarafından gerekli görülmesi halinde yardımcı olunması,
- Kurum içinde görevli müftölük personelinin kütüphanede bulunan veya kurum içerisine gelen dini içerikli yayınları inceleyip görüş bildirmesi,
- Son olarak hükümlü, tutuklu ve yükümlülerin yeniden suç işleminin önüne geçilmesi, topluma yeniden kazandırılmaları, suç oranının azaltılması gayeleri dahilinde gerekli eğitim ve iyileştirme çalışmalarının yapılarak farkındalık oluşturulması gerektiğı hususları düzenlenmiştir.

3.3.3.2.4. Adalet Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı arasındaki Eğitim ve Öğretim İş Birliği Protokolü

AB ile MEB arasındaki Eğitim ve Öğretim İş Birliği Protokolü 09.03.2020 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiştir.³⁹³ Protokol otuz bir maddeden oluşmakta olup amacı; tutuklu, hükümlü, eski hükümlüler, yükümlüler, anne yanında kalan üç-altı yaş aralığındaki çocukların iyileştirme faaliyetleri ile gerek kişisel gerek sosyal ve mesleki gelişimlerinin sağlanması, okuma yazma bilmeyenlere okuma yazma eğitimi verilip öğretilmesi, kurs ve sosyal etkinliklerin düzenlenmesidir. Protokol’de araştırma konusu olan çocuk tutuklu ve hükümlülerin eğitim ve öğrenimleri ile ilgili şu hususlara yer verilmiştir:

- Eğitim, kurs, sosyal etkinliklerin düzenlenmesi, kursların genel, mesleki ve teknik olarak düzenlenmesi ve kurs bitiminde başarılı olanların belirlenmesi, eğitimi verecek olan personele hizmet içi eğitim verilmesi gerektiği, Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu “ÇÖZGER” in düzenlenmesi gerektiği, çocuk ve genç tutuklu ve hükümlülerin kaldıkları ceza infaz kurumlarında liseye devam edemeyenlerin örgün olarak lise eğitimlerine devam edebilmeleri için kurum içerisinde müstakil bir lise veya uygun görülen başka bir liseye ait şubenin açılması gerektiği gibi hususlar yer almaktadır (m.6).
- Protokol’ün ilgili diğer maddelerinde;
 - Çocuklar İçin Özel Gereksinim Raporu (ÇÖZGER), özel eğitime ihtiyacı olan tutuklu ve hükümlüler için değerlendirme kurullarının oluşturulması ve eğitim tedbirlerinin alınmasının sağlanması gerektiği (m.7-3.1.),
 - Örgün ortaöğretim okul çağında olan hükümlü ve tutuklu çocuk, gençlerden ceza infaz kurumu veya meslek eğitim merkezlerinde öğrenci olamayanlar için 9-10-11-12. sınıflara devam edebilmeleri adına kurum içerisinde müstakil bir lise veya uygun görülen başka bir liseye ait şubenin açılmasının sağlanması (m.7-6.1.),
 - İl/ilçe milli eğitim müdürlükleri ile iş birliği yapılması (m.7-14.1.),
 - Hükümlü ve tutukluların eğitim programlarına katılımlarının sağlanması için gerekli önlemlerin alınması (m.7-14.3.),

³⁹³ Protokol için Bkz. <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/1032020092633ABveMEB.pdf> , (Erişim Tarihi: 11.11.2024)

- Yapılacak eğitim faaliyetlerinin sistemli bir şekilde emniyetli bir ortamda gerçekleştirilmesinin sağlanması (m.7-14.6.),
- Kurs ve eğitimler için gerekli derslik ve atölyelerin oluşturulması, aksi takdirde oda/koşulları dersliğe çevrilmesi ve eğitim öğretim programının aynı aşamasında olanların mümkün olduğunca aynı oda /koşuğa toplanması (m.7-14.11.),
- Açık öğretim okulu sınavlarına girecek hükümlü ve tutukluların hangi suç grubunda oldukları, herhangi bir hasımlık durumunun olup olmadığı araştırılarak güvenliklerinin sağlanacağı bir şekilde sınav listelerinin oluşturulması gerektiği (m.7-14.13),
- Tutuklu ve hükümlü öğrencilerin öğretim yılı için başarısız sayılacak derecede devamsızlıklarının olmaması ve iki dönem notlarının da mevcut olması durumunda başarılarını yükseltmek adına her ders için ayrı ayrı yapılacak olan ortak sınava girmeyi talep edebilecekleri (m.7-14.15),
- Temel eğitime ve ortaöğretime devam ederken tutuklanan çocukların öğrenci olduklarını ifade etmeleri üzerine en geç beş iş günü içerisinde ilgili il/ilçe milli eğitim müdürlüğüne bildirilmesi gerektiği (m.7.14.16),
- Eğitim öğretim faaliyetleri sonucunda verilecek eğitim belgelerinde ilgili bakanlık, müdürlük ve kurumların logolarının bulunmayacağı, müstakil okul açılması durumunda dahi ceza infaz kurumunu çağrıştıracak isimler verilmemesi gerektiği (m.9),
- Protokol kapsamında belirtilen tüm hususların koordinasyonunun ise MEB adına Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğü (MTEGM); AB adına Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü (CTEGM) tarafından sağlanacağı hususları belirtilerek hüküm altına alınmıştır (m.30).

Söz konusu Protokol'den anlaşılağı üzere eğitim faaliyetleri tutuklu, hükümlü, yükümlü herkes için gerekli ve üzerinde durulması gereken bir husustur. Protokol'de çocuk, genç, yetişkin tutuklu ve hükümlüler, denetimli serbestlik tedbiri altında bulunan yükümlüler açısından ayrı ayrı birçok düzenlemeye yer verilmiştir. Çalışma konumuz sınırında kalarak önemli hususlar ifade edilmeye çalışılmıştır. Son olarak eğitim öğretim faaliyetlerinin MEB ile iş birliği içerisinde yapılması ve CTEGM tarafından gerekli koordinasyonun sağlanarak hareket edilmesinin çocuk tutuklu ve hükümlülerin eğitim ve öğretim hakkı açısından oldukça kıymetli ve kayda değer olduğu düşünülmektedir.

3.3.3.2.5. *İyileştirme ve topluma kazandırma birimi tarafından yapılan faaliyetler*

Adalet Bakanlığı, Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün teşkilat yapılanması içerisinde toplam on bir (daire başkanlığı bulunmakta olup; yukarıda da ifade edildiği gibi, bunlardan birisi de “İyileştirme ve Topluma Kazandırma Daire Başkanlığı”dır. Bu Daire’de kendi içerisinde: Eğitim ve Öğretim Hizmetleri Bürosu, Hassas Gruplar Bürosu, İyileştirme Stratejileri Bürosu ve Psiko-Sosyal Hizmetler Bürosu şeklinde dört ayrı birim/müdürlük olarak yapılandırılmıştır.³⁹⁴ İyileştirme ve Topluma Kazandırma Daire Başkanlığı'nın görev alanı ve yaptıkları iş ve eylemlerden bazıları şunlardır³⁹⁵:

- Adalet mesleki eğitim merkezleri ve halk kütüphaneleri ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek,
- Hükümlü ve tutukluların eğitim faaliyetlerine ilişkin iş ve işlemleri yürütmek ve istatistikleri oluşturmak,
- Hükümlü ve tutukluların kurumdan çıktıktan sonraki hayatlarını idame ettirebilmeleri açısından iş ve meslek edinmelerini sağlamak adına faaliyetlerde bulunmak,
- Sosyal, kültürel, sportif faaliyetlerin düzenlenmesini sağlamak,
- Hükümlü ve tutukluların gerektiğinde eğitimleri için geçici nakil işlemlerini sağlamak,
- Diğer kurum ve kuruluşlar ile iş birliği protokollerinin yapılmasını sağlamak,
- Kurum içerisinde mevcut olan kütüphane veya kitaplıkları zenginleştirmek,
- Manevi rehberlik birimi, basın izni, hükümlü ve tutukluların dilekçeleri ile ilgili iş ve işlemleri yapmak,
- Çocuk tutuklu ve hükümlülerin eğitim ve psiko-sosyal yardım faaliyetlerinin yürütülmesini sağlamak,
- Çocuk kapalı ceza infaz kurumu ve çocuk eğitimevlerinde bulunan çocuk tutuklu ve hükümlülerin sınav ve mesleki eğitim uygulamalarına izin vermek,

³⁹⁴ <https://cte.adalet.gov.tr/Home/BirimDetay/21> , (Erişim Tarihi: 19.07.2024)

³⁹⁵ <https://cte.adalet.gov.tr/Home/BirimDetay/21> , (Erişim Tarihi: 19.07.2024)

- Çocuk tutuklu ve hükümlülerin eğitim ve iyileştirme faaliyetlerine ilişkin yıllık istatistik verilerini kayıt altına almak,
- Çocuk eğitimevlerinde kalan hükümlü çocukların belediye sınırları içerisinde kültürel etkinliklere katılımlarını sağlamak,
- Çocuk tutuklu ve hükümlülere verilen eğitim modüllerini ihtiyaç durumunda güncellemek,
- Büroların görevine dahilinde olan CİMER başvurularına dair yazışmalar yapmak.³⁹⁶

CTEGM içerisinde tutuklu ve hükümlülerin eğitimi, iyileştirilmesi ve yeniden topluma kazandırılabilmesi amacı ile ayrı bir birim kurulmuş olması ve sadece bu amaca yönelik iş ve işlemlerden sorumlu olması araştırma konusu kapsamında olan çocuk tutuklu ve hükümlülerin üstün yararlarının gözetilmesi ve zedelenmemesi adına oldukça önemlidir.

İyileştirme ve Topluma Kazandırma Daire Başkanlığı'nın yukarıda zikredilen görev alanına, yaptıkları iş ve eylemlere bakıldığında, büyük bir boşluğu doldurduğu açık ve net olarak görülecek/fark edilecektir.

3.4. Çocuk Tutuklu ve Hükümlülerin Yaş, Cinsiyet, Eğitimlerine Dair Veri İstatistikleri

Çocuk tutuklu ve hükümlülere dair veri istatistiklerine dair: Cinsiyet ve infaz durumuna göre, tutuklu ve hükümlülerin yaş gruplarına göre, öğrenim durumlarına göre, son olarak ta Adli Sicil İstatistik Müdürlüğü'nün ceza infaz kurumu istatistiklerine ait; 2012-2023 yılları arasındaki ceza infaz kurumlarında bulunan kişi sayısı, 2016-2023 yılları arasında kuruma giriş ve çıkışa ait nüfus akışı, 2016-2023 yılları arasındaki hükümlülerin yaş dağılımı ve çıkan hükümlülerin çıktığı tarihteki yaş dağılımına ait tablolara yer verilecektir.

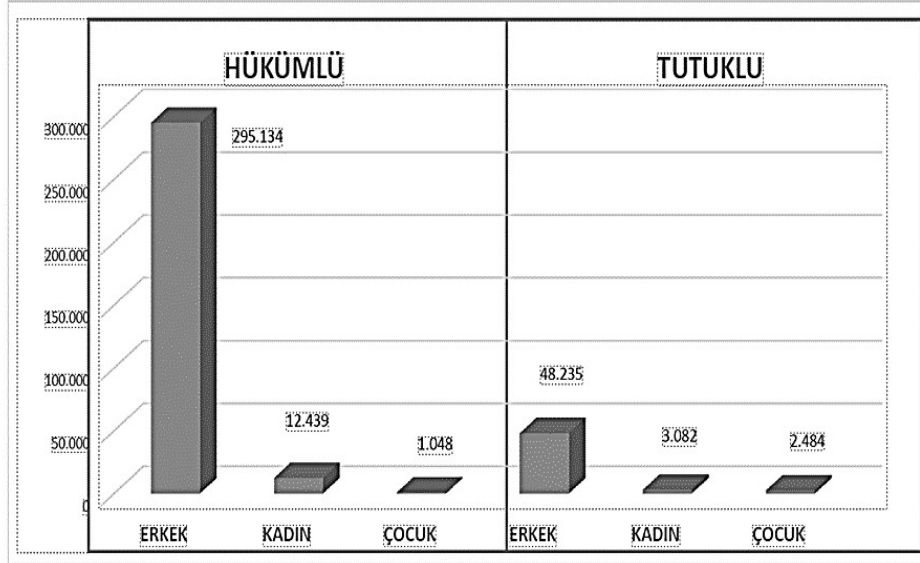
Bu istatistikler, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü'nün resmî web sayfasında yer alan ve paylaşılan tablolardan alınmıştır.

³⁹⁶ <https://cte.adalet.gov.tr/Home/BirimDetay/21> , (Erişim Tarihi: 11.11.2024)

❖ İlk olarak cinsiyet ve infaz durumuna göre tablo aşağıda yer almaktadır:

CİNSİYETE VE İNFAZ DURUMUNA GÖRE CEZA İNFAZ KURUMLARI MEVCUTLARI									
YILLAR	HÜKÜMLÜ				TUTUKLU				GENEL TOPLAM
	ERKEK	KADIN	ÇOCUK	TOPLAM	ERKEK	KADIN	ÇOCUK	TOPLAM	
1.10.2024	295.134	12.439	1.048	308.621	48.235	3.082	2.484	53.801	362.422

Bu tablo, 19/04/2008 tarihli ve 26852 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 2008/13472 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren Resmî İstatistik Programı kapsamında olmayıp, hizmete özel olarak hazırlanmıştır.

Şekil 1 01.10.2024 tarihi itibarıyla erkek, kadın, çocuk hükümlü ve tutuklu sayısı

Şekil 1’de 01.10.2024 tarihi itibarıyla erkek, kadın, çocuk hükümlü ve tutuklu sayılarına yer verilmiştir.³⁹⁷

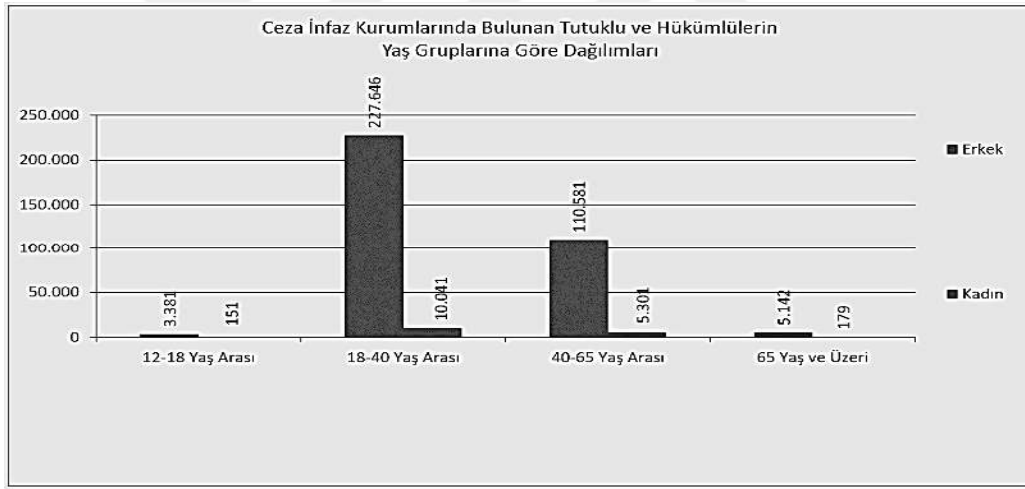
1 Ekim 2024 tarihi itibarıyla, AB CTEGM verilerine göre, mevcut 362.422 hükümlü ve tutuklunun, 1048’i hükümlü-2484’ü tutuklu olmak üzere toplam 3532’si çocuklardan meydana gelmektedir.

³⁹⁷ <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/5122024094503istatistik-1.pdf> , (Erişim Tarihi: 12.11.2024)

❖ Tutuklu ve hükümlülerin yaş, cinsiyet gruplarına göre dağılımı tablo ve grafik olarak aşağıda yer almaktadır:

Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlülerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımları 01.10.2024 Tarihi itibarıyla									
Yaş Gruplarına Göre Dağılım	Hükümlü			Tutuklu			GENEL TOPLAM		
	Erkek	Kadın	TOPLAM	Erkek	Kadın	TOPLAM	Erkek	Kadın	TOPLAM
12-18 Yaş Arası	995	53	1.048	2.386	98	2.484	3.381	151	3.532
18-40 Yaş Arası	191.640	7.785	199.425	36.006	2.256	38.262	227.646	10.041	237.687
40-65 Yaş Arası	98.898	4.484	103.382	11.683	817	12.500	110.581	5.301	115.882
65 Yaş ve Üzeri	4.596	170	4.766	546	9	555	5.142	179	5.321
GENEL TOPLAM	296.129	12.492	308.621	50.621	3.180	53.801	346.750	15.672	362.422

Bu tablo, 19/04/2008 tarihli ve 26852 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 2008/13472 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren Resmî İstatistik Programı kapsamında olmayıp, hizmete özel olarak hazırlanmıştır.

Şekil 2 İnfaz Kurumundaki Tutuklu ve Hükümlülerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Şekil 2’de 01.10.2024 tarihi itibarıyla infaz kurumundaki tutuklu ve hükümlülerin yaş guruplarına dağılımına yer verilmiştir.³⁹⁸ Yaş ve cinsiyet olarak bakıldığında ise toplam 362.422 hükümlü ve tutuklu sayısına baktığımızda ise, çocuklardan meydana gelen 3532 kişinin, 995’i erkek-53’ü kadın toplam 1048’i hükümlü; 2386’sı erkek ve 98’i kadın olmak üzere 2484’ü ise tutuklulardan oluşmaktadır.

³⁹⁸ <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/5122024094336istatistik-5.pdf> , (Erişim Tarihi: 12.11.2024)

BMÇHS m.37’de özgürlüğünden yoksun bırakılan bütün çocuklara insancıl muamele yapılması, kişilik hakları, kişisel ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması, yüksek yararı çerçevesinde yetişkinlerden ayrı bir yerde tutulması gerektiği düzenlenmiştir. Maddenin devamında ise suça sürüklenen çocuğun, hakkında verilen özgürlüğünden yoksun bırakılma kararına yasaya aykırılık iddiası ile itiraz etme ve bu konuda ivedi karar verilmesini isteme hakkına sahip olduğu düzenlenmiştir.³⁹⁹ Söz konusu maddeye göre BM Çocuk Hakları Komitesi, uzun süre tutuklu kalma halinin çocukların kendi yaşamını sonlandırma isteğine dönüşmesine engel olma düşüncesi ile tutukluluklarının belirli sürelerle gözden geçirilip değerlendirilmesi gerektiğine dair rapor sunmuştur.⁴⁰⁰

❖ **Tutuklu ve hükümlülerin öğrenim durumlarına göre dağılımı tablo, grafik ve veriler ise aşağıdaki gibidir:**

Şekil 3’te 01.10.2024 tarihi itibarıyla infaz kurumundaki tutuklu ve hükümlülerin öğrenim durumlarının dağılımını gösterir tablo ve grafiğe yer verilmiştir.⁴⁰¹ Tablodan anlaşılacağı üzere hükümlü ve tutuklu çocukların büyük bir kısmının eğitime ihtiyaçları olduğu aşikardır. 2.484 çocuk tutukludan 491’i ilkokul mezunu, 330’u ortaokul veya dengi meslek okul mezunu, sadece 53’ünün lise veya dengi meslek okul mezunu olduğu, 171’inin ise okuma yazma bilmediği ve 76’sının okur-yazar olmasına rağmen bir okul bitirmediği; 1.048 çocuk hükümlüden 317’si ilkokul mezunu, 159’u ortaokul veya dengi meslek okul mezunu, sadece 5’inin lise veya dengi meslek okul mezunu olduğu, 128’inin okuma yazma bilmediği ve 62’sinin okur-yazar olmasına rağmen bir okul bitirmediği görülmektedir.

³⁹⁹ <https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme> , (Erişim Tarihi: 22.03.2025)

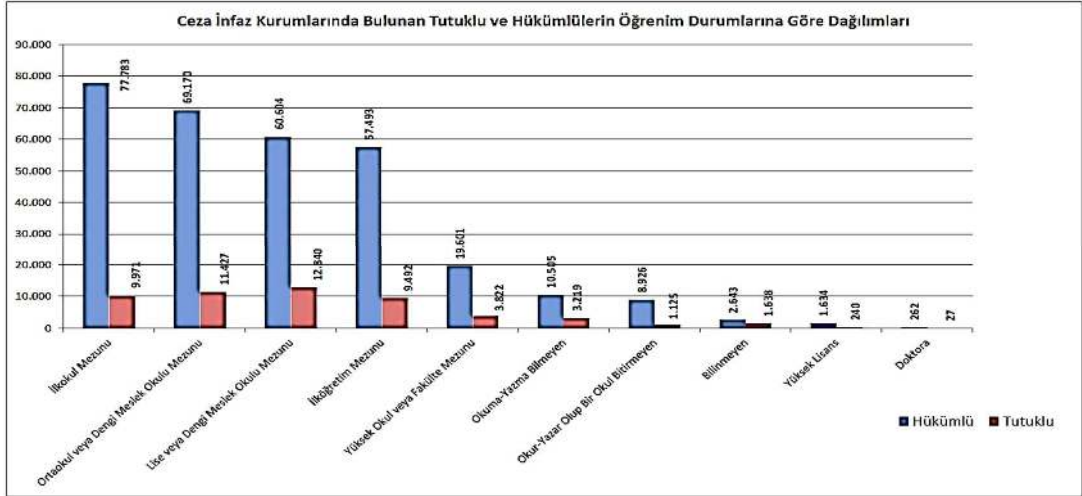
⁴⁰⁰ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesinin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye İlişkin Genel Yorumları 2006-2008, s. 10-15, <https://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2021/02/Cocuk-Haklari-Komitesi-2006-2008.pdf> , (Erişim Tarihi: 22.03.2025)

⁴⁰¹ <https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/5122024094353istatistik-4.pdf> , (Erişim Tarihi: 12.11.2024)

Ceza İnfaz Kurumlarında Bulunan Tutuklu ve Hükümlülerin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımları 01.10.2024 Tarihi İtibarıyla												
Eğitim Durumu	Hükümlü				Tutuklu				Genel Toplam			
	Erkek	Kadın	Çocuk	Toplam	Erkek	Kadın	Çocuk	Toplam	Erkek	Kadın	Çocuk	Toplam
İlkokul Mezunu	74.950	2.516	317	77.783	8.560	520	491	9.571	83.910	3.036	808	87.754
Ortaokul veya Dengi Meslek Okulu Mezunu	67.409	1.602	159	69.170	10.728	369	330	11.427	78.137	1.971	489	80.597
Lise veya Dengi Meslek Okulu Mezunu	58.510	2.089	5	60.604	12.104	683	53	12.840	70.614	2.772	58	73.444
İlköğretim Mezunu	55.442	1.677	374	57.493	7.737	444	1.311	9.492	63.179	2.121	1.685	66.985
Yüksek Okul veya Fakülte Mezunu	17.860	1.741	0	19.601	3.384	438	0	3.822	21.244	2.179	0	23.423
Okuma-Yazma Bilmeyen	8.812	1.565	128	10.505	2.675	373	171	3.219	11.487	1.938	299	13.724
Okur-Yazar Olup Bir Okul Bitirmeyen	7.819	1.045	62	8.926	891	158	76	1.125	8.710	1.203	138	10.051
Bilinmeyen	2.537	103	3	2.643	1.509	77	52	1.638	4.046	180	55	4.281
Yüksek Lisans	1.538	96	0	1.634	223	17	0	240	1.761	113	0	1.874
Doktora	257	5	0	262	24	3	0	27	281	8	0	289
Genel Toplam	295.134	12.439	1.048	308.621	48.235	3.082	2.484	53.801	343.369	15.521	3.532	362.422
Not: Öğrenim durumu istatistikleri; Bilgi İşlem Genel Müdürlüğünden alınan UYAP raporları incelenerek hazırlanmış olup, hükümlü ve tutukluların ceza infaz kurumuna girerken beyan etmiş oldukları mezuniyet durumlarına göre hazırlanmıştır.												

Not: Öğrenim durumu istatistiklerisi Bilgi İşlem Genel Müdürlüğünden alınan UYAP raporları incelenerek hazırlanmış olup, hükümlü ve tutukluların ceza infaz kurumuna girerken beyan etmiş oldukları mezuniyet durumlarına göre hazırlanmıştır.

Bu tablo, 19/04/2008 tarihli ve 26852 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 2008/13472 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren Resmî İstatistik Programı kapsamında olmayıp, hizmete özel olarak hazırlanmıştır.

Şekil 3 İnfaz Kurumundaki Tutuklu ve Hükümlülerin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı

Bu veriler ışığında ilkökul ve ortaokul mezunlarının sayısının fazla olduğu, lise veya dengi meslek okul mezunları sayısının oldukça az olduğu, eğitim öğrenim hakkının önemi ve iyileştirme politika çalışmalarına rağmen bir kısmının halen okuma yazma bilmediği, bir kısmının ise okur yazar olup herhangi bir okuldan mezuniyetleri-diploma vs. bulunmadığı görülmektedir. Bu çocuklarımızın I. ve II. Kademe okuma-yazma kurslarına, açık ilköğretime ve açık liseye devamları sağlanması gerekmekte, tretman faaliyetleri ile gerekli iyileştirmelerin yapılması, çocuklara ancak eğitim ile gelişimlerini tam anlamıyla tamamlayabilecekleri hususu yüksek yararları gözetilerek güzel bir şekilde gerekirse uzman kişiler aracılığı ile ifade edilip aşılması gerektiği kanaatindeyiz.

- ❖ AB Adli Sicil İstatistik Müdürlüğünün 2023 İstatistik verileri ışığında 2012-2023 yılları arasındaki ceza infaz kurumlarında bulunan kişi sayılarını gösterir grafik aşağıdaki şekildedir:

Şekil 4 2012-2023 yılları arasındaki infaz kurumu kişi sayıları

Şekil 4’te 2012-2023 yılları arasındaki ceza infaz kurumlarında bulunan kişi sayılarını gösterir grafik yer almaktadır.⁴⁰²

Grafiğe bakıldığında 2012 yılından 2019’a kadar kişi sayısının arttığı, 2020 yılında bir miktar düşüş gösterdiği, 2022 yılında kişi sayısının en yüksek seviyeye ulaştığı görülmektedir. 2023 yılında ise diğer yıllara nazaran düşük sayıda olmasa da 2022 yılına göre infaz kurumlarında bulunan kişi sayısının azaldığı sonucuna varılmaktadır.

⁴⁰² Bkz.

<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1406202411542920052024105217Haber%20B%C3%BClteni%20-%20CTE%20%2020%20May%C4%B1s%202024.pdf> , (Erişim Tarihi: 28.10.2024)

❖ 2016-2023 yılları arasında her yıl bazında infaz kurumuna giren hükümlülerin yaş dağılımını gösterir tablo aşağıdaki şekildedir:

Yıl içinde ceza infaz kurumuna giren hükümlülerin girdiği tarihteki yaş dağılımı, 2016-2023 Distribution of convicts in prisons by age and sex on the date of being put in prisons, 2016-2023														
Yaş grubu - Age group	2016		2017		2018		2019		2020		2021		2022	
	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)
Toplam-Totals	161 512	100,0	187 665	100,0	215 025	100,0	220 529	100,0	202 373	100,0	270 001	100,0	301 410	100,0
12-14	42	0,0	80	0,0	53	0,0	44	0,0	36	0,0	38	0,0	79	0,0
15-17	1 016	0,6	1 661	0,9	1 518	0,7	1 121	0,5	913	0,5	861	0,4	1 284	0,4
18-24	20 000	12,6	27 805	14,8	29 005	13,5	26 450	12,0	22 804	11,3	28 642	10,6	33 431	11,1
25-34	63 331	33,0	64 324	34,3	73 564	34,2	74 431	33,8	68 157	33,7	91 378	33,8	103 659	34,4
35-44	47 002	29,7	52 505	28,0	61 301	28,5	63 891	29,0	58 065	28,1	79 714	29,5	88 149	29,2
45-54	20 562	10,4	20 494	15,2	33 891	15,8	38 080	16,6	33 522	16,0	44 509	16,5	46 797	16,2
55-64	9 707	6,0	10 226	5,4	12 562	5,8	14 245	6,5	14 130	7,0	19 211	7,1	20 064	6,7
65+	2 348	1,5	2 564	1,4	3 128	1,5	3 682	1,7	3 840	1,9	5 545	2,1	5 944	2,0
Bilinmeyen - Unknown	6	0,0	6	0,0	3	0,0	5	0,0	6	0,0	3	0,0	3	0,0

Şekil 5 2016-2023 yılları arasında infaz kurumuna giren hükümlülerin yaş dağılımını gösterir tablo

Şekil 5’de 2016-2023 yılları arasında her yıl bazında infaz kurumuna giren hükümlülerin yaş dağılımını gösterir tablo yer almaktadır.⁴⁰³

Tabloya göre 12 – 14 yaş aralığındaki çocuk hükümlülerin sayısının her yıl değişken olduğu ve 2023 yılında en yüksek seviyesine ulaştığı; 15-17 yaş grubunda ise sayının yine her yıl değişkenlik gösterdiği, en yüksek seviyesine ise 2017 yılında ulaşıldığı görülmektedir. İstatistiklere göre 15-17 yaş grubu aralığındaki çocukların suç oranının 12-14 yaş grubu aralığındaki çocuklara oranla daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu nedenle çocuk hükümlülere yönelik tretman/iyileştirme faaliyetlerinin suç oranları bazında da değerlendirilerek gerekli özenin gösterilmesi ve yaş gruplarına göre ayrı ayrı faaliyet düzenlemelerine devam edilmesi gerektiği kanaatindeyiz.

⁴⁰³ İstatistik Verileri; s.9.,

<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1406202411542920052024105217Haber%20B%C3%BClteni%20-%20CTE%20%2020%20May%C4%B1s%202024.pdf> , (Erişim Tarihi: 28.10.2024)

❖ 2016-2023 yılları arasında her yıl bazında infaz kurumundan çıkan hükümlülerin yaş dağılımını gösterir tablo aşağıdaki şekildedir:

Yıl içinde ceza infaz kurumundan çıkan hükümlülerin çıktığı tarihteki yaş dağılımı, 2016-2023
Age distribution of the convicts on the date of their release from the prisons during the year, 2016-2023

	2016		2017		2018		2019		2020		2021		2022		2023	
Yaş grubu - Age group	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)	Sayı Number	Oran Rate (%)
Toplam - Total	176 658	100,0	162 894	100,0	179 362	100,0	198 036	100,0	220 223	100,0	248 691	100,0	254 844	100,0	356 936	100,0
12-14	13	0,0	41	0,0	25	0,0	20	0,0	29	0,0	23	0,0	46	0,0	71	0,0
15-17	458	0,3	931	0,6	932	0,5	733	0,4	785	0,4	602	0,3	625	0,2	1 106	0,3
18-24	19 311	10,9	20 123	12,4	19 962	11,1	20 351	10,3	24 359	11,1	21 420	8,9	23 033	8,7	33 912	9,5
25-34	59 577	33,7	55 311	34,0	59 770	33,3	65 927	33,3	73 701	33,5	78 344	32,5	85 956	32,5	119 454	33,5
35-44	52 624	29,8	47 416	29,1	53 257	29,7	58 707	29,6	63 893	29,0	73 244	30,4	80 933	30,6	106 167	29,7
45-54	30 188	17,1	26 540	16,3	30 630	17,1	34 756	17,6	37 143	16,9	42 803	17,8	47 898	18,1	61 978	17,4
55-64	11 490	6,5	9 893	6,1	11 756	6,6	13 863	7,0	15 748	7,2	18 701	7,8	20 235	7,8	25 975	7,3
65+	2 991	1,7	2 633	1,6	3 026	1,7	3 674	1,9	4 558	2,1	5 551	2,3	6 115	2,3	8 279	2,3
Bilinmeyen - Unknown	6	0,0	6	0,0	4	0,0	5	0,0	7	0,0	3	0,0	3	0,0	2	0,0

Şekil 6 2016-2023 yılları arasında infaz kurumundan çıkan hükümlülerin yaş dağılımını gösterir tablo

Şekil 6’da 2016-2023 yılları arasında her yıl bazında infaz kurumundan çıkan hükümlülerin yaş dağılımını gösterir tablo yer almaktadır.⁴⁰⁴

Tabloya göre 12-14 yaş aralığındaki çocuk hükümlülerin kurumdan çıkanlarının sayısının her yıl değişken olduğu ve 2023 yılında en yüksek seviyesine ulaştığı; 15-17 yaş grubunda ise sayının yine her yıl değişkenlik gösterdiği, en yüksek seviyesine ise yine 2023 yılında ulaşıldığı görülmektedir. Verilere göre ceza infaz kurumlarındaki çocukların cezaevinden çıkış sayılarının en yüksek noktasının 2023 yılı olması kanaatimizce önemli bir husustur. Nitekim bir şekilde suça sürüklenmiş, suç ile karşı karşıya kalmış çocukların iyi bir eğitim ve iyileştirme faaliyetleri nezdinde topluma yeniden kazandırılması amaçları ile kurumdan salıverilmeleri, özgürlüğün genel kısıtlamanın istisnai olması hususlarına çocuğun yüksek yararı da gözetilerek dikkat edilmesi ve bunlara yönelik

⁴⁰⁴ İstatistik Verileri; s.12,

<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1406202411542920052024105217Haber%20B%C3%BClteni%20-%20CTE%20%2020%20May%C4%B1s%202024.pdf> , (Erişim Tarihi: 28.10.2024)

programlar, faaliyetler düzenlenerek çocuğun mümkün olduğuunca diğerk tedbirler ile ıslahının sağlanması gerekmektedir. 2023 yılında çocukların kurumdan çıkış sayılarının artışı yıllara göre baz alındığında çocuğun özgürlüğüne ve yüksek yararına gün geçtikçe önem verildiğı ve işbirliğı politikaları ile asıl amaca ulaşılmaq istenildiğı sonucuna varılabileceğı kanaatindeyiz.

4. SONUÇ

Çocuk tutuklu ve hükümlülerin eğitim ve öğrenim hakkı konusu, özellikle çocukların adalet sistemi içindeki durumu ve eğitim hakkına erişimleri açısından son derece önemli bir meseledir. Hükümlü ve tutuklu çocukların eğitim hakkı, her çocuğun gelişimsel, entelektüel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde teminat altına alınması gereken temel bir hak olarak kabul edilmektedir. Uluslararası ve ulusal hukuk, bu çocukların eğitim hakkını güvence altına almak amacıyla çeşitli düzenlemeler yapmıştır.

Ceza adalet sisteminde çocukların özel durumları göz önünde bulundurularak her zaman ve her durumda yüksek yararlarına uygun düşecek ölçüde korunmalarının sağlanması, cezalandırılmaları değil ıslah edilmeleri, iyileştirilmeleri yönünde iyileştirme politikaları sağlanması amaçları dahilinde uluslararası kurallar olarak “*Pekin Kuralları*”, “*Riyad İlkeleri*” ve “*Havana Kuralları*” ele alınmıştır. Söz konusu Kurallar ve diğer yasal düzenlemelere bakıldığında ceza adalet sistemi zaman geçtikçe cezalandırıcı adalet anlayışını terk ederek ıslah edici, iyileştirici bir sisteme evrilmiştir.

Ceza adalet sistemi içerisinde özellikle çocuklara özgü düzenlemeler yapılması, yüksek yarar kavramının dikkate alınarak her türlü hususta gözetilmeye çalışılması önemli adımlardır. Gün geçtikçe gerek hukuki gerek akademik olarak salt çocukların süje olduğu bilimsel çalışmalar yapılmakta ve araştırmaya değer görülüp incelenmektedir. Bu noktada çocukların da kendi haklarının bilincinde olmasının önemli bir husus olduğunu belirtmeliyiz. Çocuklar yaşları gereği yetişkinlerden daha tecrübesizlerdir. Bu nedenle çoğu zaman korunmaya muhtaçlardır. Burada asıl amaç çocuğun korunmaya ihtiyacı olduğunu fark edemediği, kendisini koruyamadığı anlarda onu koruyacak yasal düzenlemelerin mevcut olmasıdır.

Nitekim çocukların herhangi bir hukuki olaya karışması durumunda direkt “*sanık, suçlu, şüpheli*” tabirleri kullanılmadan “*suça sürüklenen çocuk*” ifadesi kullanılmakta, soruşturma veya kovuşturmaları yapılırken gizlilik esası çerçevesinde hukuki süreç işletilmektedir. İşte bu durumlarda koruyucu düzenlemeler ile çocuğun toplumdan soyutlanmaması ve ifşa edilmemesi sağlanmaktadır. Bu nedenle daha suça sürüklenmeden önce, ailevi problemleri olan, yoksulluk içerisinde yaşamını idame ettiren, yaşadığı kültürel çevre vs. dikkate alınarak risk altında olan çocukların tespiti yapılarak makul tedbirlerin alınması gerekmektedir. (Danışmanlık hizmeti verme, çocuğa

yeteneklerini keşfetmesini sağlayarak eğitime yönlendirme, yaşına uygun aktivitelere katılma, aileden şiddet görüyorsa buna uygun tedbirlerin alınması vs.)

Ülkemizde mevcut olan çocuk ceza adalet sisteminin çocukları tamamen hukuki süreçten uzak tutacak şekilde geliştiğini söyleyemeyiz. Fakat gün geçtikçe yasal düzenlemelerin uluslararası kurallar da göz önünde bulundurularak iyileştirmeye çalışıldığını söyleyebiliriz. Nitekim, çocuk tutuklu ve hükümlülerin kapalı ceza infaz kurumu ve çocuk eğitimevlerinde kaldıkları süre boyunca yüksek yararları çerçevesinde birçok iyileştirme ve eğitim faaliyetlerine ilişkin düzenlemeler yapıldığı; göz ardı edilemeyecek uygulama ve etkinliklere imza atıldığı görülmüştür. Bu çocukların eğitim süreci sosyal, duygusal ve psikolojik gelişimlerini göz önünde bulundurularak tasarlanmaktadır. Bu sayede tutuklu ve hükümlü çocukların hem eğitim süreçleri devam etmiş olur hem de topluma yeniden kazandırılmaları sağlanmış olur.

1 Ekim 2024 tarihi itibarıyla, 2484 çocuk tutukludan 491'i ilkokul mezunu, 330'u ortaokul mezunu, sadece 53'ünün lise mezunu olduğu, 171'inin ise okuma yazma bilmediği ve 76'sının okur-yazar olmasına rağmen bir okul bitirmediği; 1048 çocuk hükümlüden 317'si ilkokul mezunu, 159'u ortaokul mezunu, sadece 5'inin lise mezunu olduğu, 128'inin okuma yazma bilmediği ve 62'sinin okur-yazar olmasına rağmen bir okul bitirmediği görülmektedir. İnfaz kurumundaki tutuklu ve hükümlülerin öğrenim durumlarının dağılımını gösterir veri istatistiklerine göre hükümlü ve tutuklu çocukların büyük bir kısmının eğitime ihtiyaçları olduğu aşıkardır.

Tutuklu ve hükümlü çocukların çocuk eğitimevlerinde/ceza infaz kurumlarında kaldıkları süreçte birbirleriyle ve diğer muhataplarıyla iletişim ve etkileşimleri, kurumlardaki yaşam deneyimleri ileri yaşlarda çocuğun hayatını tamamen etkileme ve hatta değiştirebilme potansiyeline sahiptir. Bu çocukların yeniden iyileştirilmesi ve topluma kazandırılmasında en önemli ve etkili unsur “*eğitim*” dir. Bundan dolayı, herhangi bir nedenle suça sürüklenen bu çocukların eğitim yaşantılarına ait deneyimlerini bilmek, eğitim ihtiyaçlarını dile getirmek ve bu ihtiyaçların en iyi şekilde karşılanmasının önemine dikkat çekmek son derece gereklidir.

Hükümlü ve tutuklu çocukların eğitim hakkı yalnızca bir yasal yükümlülük değil, aynı zaman da toplumun genel refahı için de büyük bir önem taşımaktadır. Bu çocukların eğitim alması; topluma kazandırılması, suçlardan uzaklaştırılıp suç işlemelerinin önüne geçilmesi ve sağlıklı bireyler olarak yetiştirilmeleri açısından son derece elzemdir. Bu çerçevede eğitim, çocukların rehabilitasyonu, iyileşmesi ve toplumsal hayata entegrasyonları açısından merkezi bir role sahiptir.

Aşağıda tez çalışma konusu kapsamında birtakım tespit ve önerilere yer verilecektir:

- ✓ Bireylerin eğitime yönelik haklarının bilincinde olması için hukuk başlığı altında insan hakları ve erken yaştan itibaren verilmesi gereken çocuk haklarını öğrenmeleri gerekmektedir. Bu hususta, konunun öğretim programlarında yeterince yer alabilmesi için, AB ile MEB işbirliği yapabilir.
- ✓ Eğitim, bir takım gibi düşünüldüğünde idari kadrodaki kişiler, öğretmenler, öğrenciler, diğer personeller, veliler hepsi bu takımın birer parçasıdır. Hepsinin hukuk kurallarına riayet edecek şekilde ayrı ayrı sorumlulukları, hakları, özgürlükleri mevcuttur. Bu kapsamda herkesin üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi gerekmektedir.
- ✓ Bireylerin beden ve ruhen gelişimleri üzerinde eğitimleri oldukça önem taşımaktadır. Nitekim sosyal çevrelerinde toplum içerisinde kendi benliklerini oluşturup var olmaları da yine eğitimleri ile ilgilidir. Bu nedenle çocukların, bireylerin kişiliklerinin oluşması, karşılarına çıkan problemleri analiz etme, toplum içerisinde diğer bireyler ile iletişimlerinin kuvvetli olması gibi durumların mevcudiyeti için yüksek yararları da gözetilerek eğitim hakkından faydalanmaları gerekmektedir.
- ✓ Çocuk temelde bir yetişkin kadar olgunlaşma süreci yaşamadığından, tam olarak gelişim sürecini tamamlayamadığından dolayı, çocukların suça sürüklenmesi durumu sadece hukuki açıdan değil aynı zaman da psiko-sosyal açıdan da ele alınmalıdır.
- ✓ Çocuk Adalet Sistemi'nde amaç, çocukların özel durumları göz önünde bulundurularak her zaman ve her durumda yüksek yararlarına uygun düşecek ölçüde korunmalarını sağlamak, cezalandırılmaları değil ıslah edilmeleri, iyileştirilmeleri yönünde iyileştirme politikaları sağlamak olmalıdır.

- ✓ Suça sürüklenen çocukların özellikle eğitimleri oldukça önem taşımaktadır. Bu çerçevede devletin ve bu konuda devletle iş birliği içerisinde olan kurum ve gönüllü birliklerin çocukların suça sürüklenmesinin önlenmesi veya bir şekilde suça sürüklenmiş olan çocukların ıslahı ve topluma geri kazandırılmaları için hakları gözetilerek bütün temel haklarla beraber eğitimi konusunda da oldukça hassas davranarak gerekli iyileştirme politikalarının uygulanması, kurumlararası iş birliğinin daha da artırılması gerekmektedir.
- ✓ Eğitim, çocukların suça sürüklenmesinin engellenmesi adına oldukça önemlidir. Nitekim çocukların okul öncesi dönemde ailede aldıkları ilk eğitimle okul hayatlarındaki eğitimin birleşmesi sonucunda kişilikleri oluşmakta ve eğitimden sağlanan amacın gerçekleşmesi neticesinde ise doğruyu yanlış ayırt edebilmeleri sağlanmış olacaktır.
- ✓ Çocuk adalet sistemi içerisinde sadece uzmanlar veya sadece hâkimler, avukatlar vs. değil; ayırım yapılmaksızın ilgili herkesin bu sistemi sağlamanın ancak bir ekip işi olduğu bilinci ile hareket etmesi gerekmektedir. Yani; polisiyle, jandarmasıyla, adli destek görevlisi, hâkim, savcı, avukatı, uzmanı vs. diğer görevli personeli ile çalışma konumuz çerçevesinde açıklanan hususlar, belirtilen ilkelerin doğru, vicdanlı ve adaletli bir şekilde uygulanması halinde çocukların yüksek yararı tam anlamıyla sağlanmış olacaktır.
- ✓ 01.10.2024 tarihi itibarıyla infaz kurumundaki tutuklu ve hükümlülerin öğrenim durumlarının dağılımını gösterir tablo ve grafik verileri bazında; ilköğretim ve ortaokul mezunlarının sayısının fazla olduğu, lise veya dengi meslek okul mezunları sayısının oldukça az olduğu, eğitim öğrenim hakkının önemi ve iyileştirme politika çalışmalarına rağmen bir kısmının halen okuma yazma bilmediği, bir kısmının ise okur yazar olup herhangi bir okuldan mezuniyetleri-diploma vs. bulunmadığı görülmektedir. Bu çocuklarımızın tamamının, I. ve II. Kademe okuma-yazma kurslarına, açık ilköğretime ve açık liseye devamları sağlanması, lise mezunlarından uygun şartları taşıyanların yükseköğretim kurumlarına yönlendirilmeleri, teşvik edilmeleri gerekmektedir. Tretman faaliyetleri ile gerekli iyileştirmelerin yapılması, çocuklara ancak eğitim ile gelişimlerini tam anlamıyla tamamlayabilecekleri hususu yüksek yararları

gözetilerek güzel bir şekilde gerekirse uzman kişiler yardımı aracılığı ile ifade edilip aşılmalıdır.

- ✓ Adli Sicil İstatistik Müdürlüğü 2023 veri istatistikleri çerçevesinde 2016-2023 yılları arasında her yıl infaz kurumuna giren hükümlülerin yaş dağılımını gösterir tablo verileri bazında 15-17 yaş aralığındaki çocukların suç oranının 12-14 yaş aralığındaki çocuklara oranla daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu nedenle çocuk hükümlülere yönelik eğitim-öğretim-meslek faaliyetlerinin suç oranları bazında da değerlendirilerek gerekli özenin gösterilmesi ve yaş gruplarına göre ayrı ayrı faaliyet düzenlemelerine devam edilmesi gerekir.
- ✓ Bir şekilde suça sürüklenmiş, suç ile karşı karşıya kalmış çocukların iyi bir eğitim ve iyileştirme faaliyetleri neticesinde topluma yeniden kazandırılması amaçları ile kurumdan salıverilmeleri, özgürlüğün genel, kısıtlamanın istisnai olması hususlarına çocuğun yüksek yararı da gözetilerek dikkat edilmesi ve bunlara yönelik programlar, faaliyetler düzenlenerek çocuğun mümkün olduğunca diğer tedbirler ile ıslahının sağlanması gerekmektedir.
- ✓ Tutuklu ve hükümlü çocukların salıverildikten sonra sosyal hayata uyum sağlayabilmesi için çocuğu topluma yeniden kazandırma çalışmaları, eğer kurumda olmasaydı nasıl bir eğitim alacak idi ise yine aynı standartlarda eğitimin çocuk tutuklu ve hükümlünün kurum içerisinde olduğu süreçte de verilmesine özen gösterilmesi ve her durumda ulusal ve uluslararası belgeler ışığında en temel ilke olan “*çocuğun yüksek yararı*”nın gözetilmesi gerekmektedir.
- ✓ Adalet Bakanlığı güncel verilerine göre Türkiye’de 9 çocuk ve gençlik kapalı ceza infaz kurumu; 4 çocuk eğitimevi faaliyet göstermektedir. Çocuk kapalı ceza infaz kurumunun bulunmadığı yerlerde normal kapalı ceza infaz kurumlarında çocuklar için ayrı bölüm oluşturulması ve orada kalmalarının sağlanması elbette önemli bir husustur fakat tamamen çocuklara ait bir kurumla yetişkinlerin de kaldığı bir kurum arasında ister istemez bir fark olacağı kanaatindeyiz. Nitekim çocukların kendilerini daha özgür ve güvende hissedebilmeleri adına her türlü faaliyetlerinde tedirgin olmadan etkin olabilecekleri bir ortam olması daha sağlıklı olacaktır. Elbette birtakım kurallar ile çocukların yararlarına göre düzenleme yapılıyor olsa

da çocuğun yararına aykırılık teşkil edecek en ufak bir olumsuz durumun mevcudiyeti eğitim ve iyileştirme politika çalışmalarını zedeleyebilecektir. Bu nedenle çocuk kapalı ceza infaz kurumlarının sayısı mümkün olduğunca artırılmalıdır.

- ✓ Aynı şekilde Türkiye’de sadece 4 çocuk eğitimevi olması yetersiz kalmakla, ülkenin her yerinden gerek suça sürüklenen çocukların gerek ailelerinin ulaşım yönünden yakın mesafede olabilmesi, çocuğun aileye yakın bir yerde olarak kendini daha güvende hissedebilmesi adına en azından her bölgede bir eğitimevi olacak şekilde pilot illerin seçilerek faaliyet göstermesini tavsiye etmekteyiz. Çocuklar bu şekilde motivasyon sağlayarak eğitim öğrenimlerinin daha sağlıklı bir şekilde geliştirebilecektir.
- ✓ Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumu’nda ve Çocuk Eğitimevleri’nde bulunan çocuk tutuklu ve hükümlülerin daha iyi eğitimler alabilmeleri adına eğitim kadroları güçlendirilmeli, eğitimlerinin bir parçası olarak da psikolojik destekler daha da artırılarak öğrenme süreçleri duygusal ve ruhsal iyileşme ile desteklenmelidir.
- ✓ Çocukların eğitimleri açısından bulundukları kurumlardaki dijital eğitim imkanları artırılabilir. 5275 sayılı CGTİHK’nun 76. maddesinde yakın zaman önce 14.11.2024 tarihli 7532 sayılı Kanun’la değişiklik yapılmıştır. İşte söz konusu bu değişiklik içerisinde yer alan; ortaöğretim, ön lisans, lisans ve mesleki yeterlilik gibi sınavların çevrimiçi yapılmasına öncelik verilmesi aksi durumda gözetim altında yüz yüze yapılması gerektiğine dair düzenleme önerimizi destekler nitelikte bir adım olmuş ve bunun gibi online eğitim imkanları ve kaynaklarının artırılması, söz konusu kurumlardaki çocukların daha kaliteli bir eğitim almasına yardımcı olabilir.
- ✓ Çocukları tutuklu/hükümlü çocuklar ve diğerleri olarak ötekileştirmeden hatta çocuk kapalı ceza infaz kurumu ve çocuk eğitimevlerindeki çocuklara daha çok destek olup inanarak, suç işlemelerini önleyecek, onları toplumla bütünleştirecek eğitim ve iyileştirme çalışmalarına aralık verilmeden devam edilmelidir. Bu çocuklarımız söz konusu kurumlardan çıkıp kendi sosyal hayatlarına geri döndüklerinde dahi onların tekrar suç işlemelerinin önüne geçebilmek, suça

itilmelerini engellemek adına belirli aralıklar ile pedagog desteğinden ücretsiz olarak yararlanmalarının, imkanlar dahilinde belirli spor faaliyetlerden, sanatsal etkinliklerden ücretsiz yararlanmalarının sağlanmasına yönelik çeşitli yasal düzenlemeler yapılabilir.

- ✓ Çocuk suçluluğu kapsamında “*diversion*” kavramına yer verilerek suça sürüklenen çocuklar hakkında eğitim ile ilgili ceza adalet sisteminin amacının gerçekleştirilmesine yönelik daha detaylı düzenlemeler yapılarak bu çocukların somut olayın şartlarına bağlı değişmekle birlikte soruşturma ve kovuşturma evresinden mümkün olduğunca uzak tutulması gerekmektedir. Fakat burada suça sürüklenen çocuğun olumsuz fiili davranışı, işlediği suç ile yüzleşmesinin de sağlanmasının gerekliliği unutulmamalıdır. Yani suça sürüklenen çocuk, hem yaptığı eylemin bir suç oluşturduğu, kötü bir davranış olduğunun farkında olarak yüksek yararı zedelenmeyecek şekilde yargılama safhasında bulunmalı hem de mümkün olduğunca yargılama aşamalarının yüksek yararını zedeleyecek olumsuz etkilerinden uzak tutulmalıdır.
- ✓ Unutmayalım ki çocuklar bizim geleceğimizdir; onların eğitim öğrenim hakkına ve yüksek yararlarına ne kadar sahip çıkarsak geleceğimiz de bir o kadar güvende olacaktır.
- ✓ Adalet Bakanlığı, ulusal ve uluslararası hukuki normlar çerçevesinde, bu çocukların yüksek yararının gözetilmesi, eğitim hakkından azami derecede yararlanabilmeleri ve topluma kazandırılmaları hususunda gerek kurum personeli gerek iş birliği yapılan kurum çalışanları ile plânlı ve koordineli bir şekilde katkıda bulunmaya çalışmaktadır. Fakat burada bir hususun altını çizmekte yarar var: Genel olarak bu kurumlarda yapılan eğitim-öğretim faaliyetlerine ilişkin istatistik ve diğer verileri, ara ara, gerek kurum/birim web sayfasında gerekse TÜİK vasıtasıyla paylaşılacakla birlikte; okuma yazma kursları da dâhil olmak üzere eğitim ve iyileştirme adına yapılan bütün faaliyetleri, kişi haklarına, kişisel verilere zarar getirmeyecek şekilde ve ayrıntılı bir şekilde belirli aralıklarla kamuoyuyla ve araştırmacılarla da paylaşmalıdır.

KAYNAKÇA

AB-DİB Protokol;

<https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/4122019160046diyanet.pdf>,

(Erişim Tarihi: 11.11.2024)

AB-MEB Protokol;

<https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/1032020092633ABveMEB.pdf> ,

(Erişim Tarihi: 11.11.2024)

Acar, B. Yüksel; “Türkiye’de Kanunla İhtilaf Halindeki Çocuklar: Multi Disipliner Yaklaşımın Önemi”, Kanunla ihtilaf Halinde Çocuklar, Şener Uludağ, Cemil Doğutaş, Osman Dolu, Hasan Büker (Ed.), Kanunla ihtilaf Halinde Çocuklar, TBMM Basımevi, Ankara, 2009.

Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü Ceza İnfaz Kurumu İstatistikleri,2023;<https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1406202411542920052024105217Haber%20B%C3%BClteni%20%20CTE%20%2020%20May%C4%B1s%202024.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.10.2024)

Adıgüzel, Selminaz; Uluslararası Hukukta ve Türkiye’de Eğitim Hakkı, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Dış Ticaret Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2016.

AİHM; Campbell ve Cosans/Birleşik Krallık Davası, Başvuru No: 7511/76 ve 7743/76, T. 25.02.1982, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/Dergi/101.html#480>, (Erişim Tarihi 10.06.2024)

AİHM; Handyside/Birleşik Krallık, Başvuru No: 5493/72, T. 07.12.1976, <https://cdn.istanbul.edu.tr/statics/idarehukuku-hukuk.istanbul.edu.tr/wp-content/uploads/2015/11/%C3%96l%C3%A7%C3%BCl%C3%BCl%C3%BCl-%C4%B0lkesine-%C4%B0l%C5%9Fkin-A%C4%B0HM-Kararlar%C4%B1-%C4%B0%C3%96-17.11.2015.pdf> , (Erişim Tarihi: 21.12.2024)

AİHM; Mürsel Eren/Türkiye, Başvuru No: 60856/00, T. 07.10.2006, <https://www.kararara.com/aihm/turkce/aihm10426.htm> , (Erişim Tarihi: 11.12.2024)

Akarca, Mehmet; “Çocukların Ceza Hukukundaki Yeri ve Çocukların Korunması”, İnsan Hakları Bilgi Bankası, 2010, <https://anayasa.gov.tr/media/3626/akarca.pdf> , (Erişim Tarihi: 03.04.2025)

Akdağ, Füsün; “Çocukta Beyin Gelişimi ve Erken Müdahale”, Hacettepe Üniversitesi, 2015, Uluslararası Katılımlı 3. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongre Kitabı.

Akyüz, Emine, “Suça İtilen Çocuklara İlişkin Avrupa Konseyi Politikaları”, III. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu “Bakım, Gözetme ve Eğitim”, Yorum Matbaacılık, Ankara, 2005.

Akyüz, Emine; Çocuk Hukuku, Pegem Akademi, Ankara, 2012.

Akyüz, Emine; Ulusal ve Uluslararası Hukukta Çocuğun Haklarının ve Güvenliğinin Korunması, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.

Akyüz, Yahya; “Osmanlı Döneminden Cumhuriyete Geçilirken Eğitim-Öğretim Alanında Yaşanan Dönüşümler”, Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, C:1, S:2, 2011, ss.9-22.

Albrecht, Peter Alexis, Jugendstrafrecht, Münih: 1987, s.22, Akt: Sevdiren, Öznur, Türk ve Alman Muhakemesi Hukukunda Çocuk Suçluluğu Bakımından Diversiyon Düşüncesinin Gelişimi, Ankara, Türkiye Adalet Akademileri Dergisi, C:1 Y:2 S:5, 2011, ss.257-284.

Altın, Hamza; “1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri”, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 13:1, 2008, ss.271-283.

Altunya, N. (1990), *Anayasa Hukukumuzda Eğitim ve Öğrenim Hakkı*, [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi (Tez No: 11918)

Altunya, Niyazi; Türkiye’de Eğitim ve Öğrenim Hakkı, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 2003.

Anayasa Metni (Gerekçeli); https://www.anayasa.gov.tr/media/6382/gerekceli_anayasa.pdf, (Erişim Tarihi: 29.09.2024)

Anayasa Metni (1876); <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2024)

Anayasa Metni (1921); <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1921-anayasasi/?v=1.0.24>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024)

Anayasa Metni (1924); <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1924-anayasasi/>, (Erişim Tarihi: 15.12.2024)

Anayasa Metni (1961); <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1961-anayasasi/>, (Erişim Tarihi: 15.10.2024)

Ankara Çocuk Eğitimevi; <https://ankarace.adalet.gov.tr/hakkimizda>, (Erişim Tarihi: 08.10.2024); <https://ankarace.adalet.gov.tr/yaygin-egitim>, (Erişim Tarihi: 16.12.2024)

Artuk, M. Emin/ Gökçen, Ahmet/ Yenidünya A. Caner; Ceza Hukuku Genel Hükümler, 7. Baskı, Ankara, 2013.

Artuk, Mehmet Emin; Mukayeseli Çocuk Muhakemesi Hukuku, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, İstanbul, 1987.

Aslan, Beşir; Ceza Hukukunda Yaş Küçüklüğü, 2. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2012.

Ataman, Ayşegül; Eğitim Bilimine Giriş, Gazi Kitabevi, Ankara, 1997.

Ataman, Hakan; Eğitim Hakkı ve İnsan Hakları Eğitimi, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayınları, İzmir, 2008.

Atıcı, Aytuğ; “Cezaevinde Çocuk Olmak”,
<https://www.sosyalpediatri.org.tr/uploads/aytugatici.pdf> , (Erişim Tarihi: 10.11.2024)

Atılğan, Aydın/ Atılğan, Ü. Eylem; Çocuk Hakları Paradigması ve Çocuk Ceza Yargılamasına Hâkim Olan İlkeler Açısından Türkiye’deki Düzenleme ve Uygulamaların Değerlendirilmesi, Ankara, İnsan Hakları Ortak Platformu, 2009.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi;
https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_TUR, (Erişim Tarihi: 23.10.2024)

Ayhan, Halis; Eğitim Bilimine Giriş, Şule Yayınları, İstanbul, 1995.

AYM; E. 2017/17, K.2021/59, T. 22.09.2021,
<https://normkararbilgibankasi.anayasa.gov.tr/Dosyalar/Kararlar/KararPDF/2021-59-nrm.pdf> , (Erişim Tarihi: 23.12.2024)

AYM; İlknur Uyan Başvurusu, Başvuru No: 2019/14617, T.14.04.2022,
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2019/14617>, (Erişim Tarihi: 18.12.2024)

AYM; Sude Ündeyici Başvurusu, Başvuru No: 2020/34927, T.06.03.2024,
<https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2020/34927>, (Erişim Tarihi: 12.12.2024)

AYM; Yüksel Baran Başvurusu, Başvuru No: 2012/782, T. 26.06.2014.

Balo, S. Yusuf; Çocuk Ceza Hukuku, Adalet Yayınları, Ankara, Adalet Yayınları, 2005.

Beccaria, C. (2024). Suçlar ve Cezalar Hakkında (13. Baskı). (S. Selçuk, İtalyan Aslından Çev.) İmge Yayınevi. (Orijinal Çalışma Basım Tarihi 1764).

Bingöl, Bilge; “Türkiye için bir eğitim hukuku teorisinin gerekliliği.”, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, C:2, S:2, 2012, ss.25-38.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesinin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye İlişkin Genel Yorumları 2006-2008,
<https://www.esithaklar.org/wpcontent/uploads/2021/02/Cocuk-Haklari-Komitesi-2006-2008.pdf> , (Erişim Tarihi: 22.03.2025)

Birleşmiş Milletlerin Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi ile Türk Hukuk Mevzuatı Karşılaştırmalı Analizi;
https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_basvuru/bmchs.pdf, (Erişim Tarihi: 19.03.2025)

BM Engelli Hakları Sözleşmesi; <https://engellilerkonfederasyonu.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/0-6-Birle%C5%9Fmi%C5%9F-Milletler-Engelli-Haklar%C4%B1-S%C3%B6zle%C5%9Fmesi-min.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.04.2025)

Bulgurcuoğlu, Ebru/ Çamur Duyan, Sultan; “Hükümlü Çocuklar: İstanbul ve Ankara Çocuk Eğitimevi Örneği”, Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Derneği Dergisi, S:30, 2019, ss.167-190.

Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik; <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200329-9.pdf> , (Erişim Tarihi: 18.12.2024)

Ceza ve Tevkif Evleri Genel Müdürlüğü Bilgi Bankası;
<https://cte.adalet.gov.tr/Home/BilgiDetay/21>, (Erişim Tarihi: 20.07.2024)
<https://cte.adalet.gov.tr/Home/BirimDetay/21>, (Erişim Tarihi: 19.07.2024)
<https://cte.adalet.gov.tr/home/haritaliste>, (Erişim Tarihi: 10.11.2024)
<https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/cik-genel-bilgi>, (Erişim Tarihi: 10.11.2024)
https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/1982019115916cocuk_ogretim.pdf, (Erişim Tarihi: 11.07.2024)

Cılga, İbrahim; “Demokrasi İnsan Hakları Kültürü ve Çocuk Hakları”, Milli Eğitim Dergisi, S.151, 2001.

Çağlar, S. (2009), *Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuk Sisteminde Engellilerin Eğitim Hakkı ve Devlet Yükümlülükleri*, [Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hukuk Anabilim Dalı, Kamu Hukuku Bilim Dalı, İstanbul], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No:231705).

Çalık, Tacettin; “Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:24, S:1, 2016, ss.69-120.

Çalışkan, Ahmet Ziya; “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarında Eğitim ve Öğrenim Hakkı”, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:11, S. 3-4, 2007, ss.295-314.

Çallı, Y. (2009). *Türk Anayasa Hukuku’nda Eğitim Hakkı*, [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara.], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 250255)

Çam, Şevval; “Velayetin Belirlenmesinde Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi ve Yargıtay Kararlarında Kullanılan Ölçütler”,
https://www.academia.edu/35256758/Velayetin_Belirlenmesinde_%C3%87ocu%C4%9Fun_Y%C3%BCksek_Yarar%C4%B1_%C4%B0lkesi_ve_Yarg%C4%B1tay_Kararlar%C4%B1nda_Kullan%C4%B1lan_%C3%96l%C3%A7%C3%BCtler

Çavuş, Muhammet Nimet; “Taşrada Eğitim-Öğretim Faaliyetlerinin Başlangıcı ve Atatürk Dönemi Sonrasına Yansımaları (1876-1945)”, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:8, S:2, 2021, ss.186-206.

Çoban, Sevgi; “Türkiye’de Çocuk Adalet Sistemi ve Eğitimevlerindeki Çocuklar”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, C:22, 2015, ss.98-119.

Çocuk Adalet Sisteminde Çocuğun Yüksek Yararı Politika Belgesi, Ankara, Mart 2012.

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme; <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/22184.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.10.2024)

Çocuk Koruma Kanunu; <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5395.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.10.2024)

Çocuk Tutuklu ve Hükümlülere Dair İstatistiki Veriler;
<https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/5122024094336istatistik-5.pdf> ,
(Erişim Tarihi: 12.11.2024)
<https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/5122024094353istatistik-4.pdf> ,
(Erişim Tarihi: 12.11.2024)
<https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/5122024094503istatistik-1.pdf>,
(Erişim Tarihi: 12.11.2024)
<https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/198201915572615.pdf> ,
(Erişim Tarihi: 21.03.2025)

Çolakoğlu, Ayşe; “Eğitim hukuku (Ders notları)”, 2012, <https://prezi.com/10cw9gna2nr/egitim-hukuku/> (Erişim Tarihi: 04.10.2024)

Demir, Şerif; “XIX. Yüzyıl Osmanlı Eğitim Sisteminde Yaşanan Değişim”, Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Y:2015, ss.435-447.

Demirbaş, Timur; “Cezaevlerinde Yeniden Topluma Kazandırma (Tretman) Sorunları”, İnfaz Hukukunun Sorunları Sempozyumu, Ankara, 2000.

Demirbaş, Timur; İnfaz Hukuku, 2. Baskı, Ankara, 2008.

Demirbaş, Timur; İnfaz Hukuku, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.

Doğan, Hümeysra; “, Suç ve Cezaların Dönüşümü Ekseninde Türkiye’de Denetimli Serbestlik Sistemi”, Suçun Sosyolojisi ve Cezanın Felsefesi, Güncel Önkol, Özgür Sarı (Ed.), Nobel Yayınları, Ankara, 2013.

Doğru, Osman; İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi İçtihatları, 1.Baskı, Seçkin Yayınevi, 2004.

Dönmez/ Barın, Ünsal/Taylan; “Boşanma Sonucunda Birlikte Velayetin Türk Hukukunda Uygulanabilirliği Sorunu”, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD), 2018, S.35, ss.175-210.

Dönmezer, Sulhi / Erman, Sahir; Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Genel Kısım, 1. Baskı, Beta Yayınları, 1997, İstanbul.

Dural, Mustafa/ Öğüz, Tufan/ Gümüş, Mustafa Alper; Türk Özel Hukuku: Cilt III Aile Hukuku, 12. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2016.

Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme; <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/08/20030811.htm#4> , (Erişim Tarihi: 19.10.2024)

Erdoğan, Oktay; Çocuk Ceza Hukuku, 1. Baskı, Bilge Yayınevi, Ankara, 2012.

Erdoğan, S. Oktay, Çocuk Hakları, 1. Baskı, Acar Basım, İstanbul, 2011.

Gezgin, M. Fikret/ Sarioğlu, H. İbrahim; Hukukun Temel Kavramları, Tayfun Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Gök, Fatma; “Eğitim Hakkı Bağlamında Anadilde Eğitim”, Uluslararası Katılımlı Ana Dili Sempozyumu 2 Bildiriler Kitabı, Ankara, ss.73-83.

Göker, H. ve Sarp S.K. ve Kandil S.; “KTÜ Tıp Fakültesi Çocuk-Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Polikliniğine son iki yılda başvuran adli olguların değerlendirilmesi”, Adli Tıp Dergisi, C:20, S:3, 2020.

Gözlügöl, Said Vakkas; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve İç Hukukumuz Etkisi, Yetkin Yayınları, 2.Baskı, Ankara, 2002.

Güdek, İ. (2021). *Türkiye’de çocuk eğitimevleri / ceza infaz kurumlarında sunulan eğitim hizmetlerinin tutuklu ve hükümlü çocuklar ile kurum öğretmenleri açısından değerlendirilmesi*, [Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Trabzon], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 702467)

Hakeri, Hakan; Ceza Hukuku Genel Hükümler, Adalet Yayınevi, 15. Baskı, Ankara, 2013.

Hareket, Erdem/ Yel, Selma; Eğitim Hukukunda Çocuk Hakları ve Eğitim, 1. Baskı, Anı Yayıncılık, 2021.

Havana Kuralları;

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakararlar/ozgurlugundenyoksunbirakilmis.pdf, (Erişim Tarihi: 05.11.2024);

<https://anabilgi.anadolu.edu.tr/?contentId=68694>, (Erişim Tarihi: 07.10.2024)

Hayta, Nejdet/ Ünal, Uğur; Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri, Gazi Kitabevi, Ankara, 2016.

<https://cdn.tbmm.gov.tr/KKBSPublicFile/D28/Y3/T2/WebOnergeMetni/3aca4b31-1380-4c71-8a85-658f4dd61a19.pdf> , (Erişim Tarihi: 23.12.2024)

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uamevzuat/birlesmismilletler.pdf, (Erişim Tarihi: 25.10.2024)

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6146/82515>, (Erişim Tarihi: 21.03.2025)
Unicef Innocenti Digest 3, Juvenile Justice, 1998.

https://dergipark.org.tr/tr/pub/husbfd/issue/7893/103876#article_cite,
(Erişim Tarihi: 27.09.2024)

<https://digitallibrary.un.org/record/507299?v=pdf>, (Erişim Tarihi: 21.03.2025)

<https://haberdecocuk.org/mevzuat/uluslararasi-mevzuat/geriye-donuk-2/>,
(Erişim Tarihi: 13.12.2024)

<https://hukukbook.com/birlesmis-milletler-egitimde-ayrimciliga-karsi-sozlesme/>,
(Erişim Tarihi: 21.10.2024)

<https://paylasim.ombudsman.gov.tr/dokuman/document/mevzuat/6535501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.10.2024)

<https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2020/04/bm-siyasi-ve-medeni-haklar-uluslararasi-sozlesmesi.pdf>, (Erişim Tarihi: 21.10.2024)

<https://unesco.org.tr/> (Erişim Tarihi: 02.10.2024)

[https://www.academia.edu/35256758/Velayetin Belirlenmesinde %C3%87ocu%C4%9Fun Y%C3%BCksek Yarar%C4%B1 %C4%B0lkesi ve Yarg%C4%B1tay Kararlar %C4%B1nda Kullan%C4%B1lan %C3%96l%C3%A7%C3%BCtler](https://www.academia.edu/35256758/Velayetin_Belirlenmesinde_%C3%87ocu%C4%9Fun_Y%C3%BCksek_Yarar%C4%B1_%C4%B0lkesi_ve_Yarg%C4%B1tay_Kararlar_%C4%B1nda_Kullan%C4%B1lan_%C3%96l%C3%A7%C3%BCtler),
(Erişim Tarihi: 18.12.2024)

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/>,
(Erişim Tarihi: 15.10.2024)

<https://www.ichildforchild.org/>, (Erişim Tarihi: 07.10.2024)

<https://www.ihd.org.tr/avrupa-insan-haklari-sozlesmesi-ve-eki-protokollerde-yer-alan-haklar-ve-ozgurlukler/>, (Erişim Tarihi: 23.10.2024)

<https://www.ihd.org.tr/ekonomik-sosyal-ve-ktel-haklar-uluslararasi-sleesi/>,
(Erişim Tarihi: 11.03.2025)

<https://www.ihd.org.tr/insan-haklari-evrensel-beyannames/>, (Erişim Tarihi: 18.10.2024)

<https://www.ihd.org.tr/kadinlara-kar-her-tlayrimcilin-lenmesuluslararasi-slees/>,
(Erişim Tarihi: 22.10.2024)

https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2021/09/eg%CC%86itimde_ayr%C4%B1mc%C4%B1l%C4%B1g%CC%86a-kars%C4%B1-so%CC%88zles%C4%B1me-1.pdf, (Erişim Tarihi: 01.07.2024)

https://www.kdkcocuk.gov.tr/anasayfa/contents/files/YasalDuzenlemeler/BM_cocuk_Haklari_Bildirisi.pdf, (Erişim Tarihi: 24.10.2024)

<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=16564&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5>, (Erişim Tarihi: 22.03.2025)

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18192.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18821.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.03.2025)

https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/23011_1.pdf, (Erişim Tarihi: 20.03.2025)

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7217.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.03.2025)

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/09/20140911-14.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.12.2024)

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/11/20241127-5.htm>, (Erişim Tarihi: 16.12.2024)

<https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2020-09/cocuk-adalet-sisteminde-cocugun-yuksek-yarari-politika-belgesi.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.10.2024)

<https://www.tbmm.gov.tr/Yasama/KanunTeklifi/358b77ce-dbab-4283-9688-01929f97b116>, (Erişim Tarihi: 23.12.2024)

<https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme>, (Erişim Tarihi: 07.12.2024)

<https://www.yargitay.gov.tr/documents/AIHM.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.03.2025)

https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc004/kanuntbmmc004/kanuntbmmc00400822.pdf, (Erişim Tarihi: 15.12.2024)

İşıksal (Apaydın), T. (2017). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Çocuk Hakları Sözleşmesinin Eğitim Hakkı İlkeleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi*, [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İstanbul.], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi (Tez No: 470207)

İçli, Tülin Günşen/Öğün, Aslıhan; Türkiye’de Cezaevlerinde Rehabilitasyon Faaliyetleriyle İlgili Sosyolojik Bir Analiz, Ankara, 1999.

İhsanoğlu, Ekmeleddin; Darülfünun, İslam Ansiklopedisi, 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Kaboğlu, İbrahim Ö.; Ankara Hukuku Dersleri, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Kapani, Münici; İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

Kapani, Münici; Kamu Hürriyetleri, Yetkin Yayınları, Ankara, 1993.

Kaplan, Recep; “Birleşmiş Milletler Belgelerinde Eğitim Hakkı”, TAAD, Y:2015, S.20, ss.329-372.

Karafazlı, Hazel/Tuna, Cem; “Türkiye’de Cezaevinde Uygulanan Eğitim Politikaları”, Eğitim Yönetimi ve Politikaları Dergisi, C:1, S:2, 2020.

Karataş, Sevcen; “Suça Sürüklenen Çocuklar ve Suç Mağduru Çocuklara Yönelik Bir Değerlendirme”, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar Dergisi, C:12, S:4, 2020, ss.575-586.

Karataş, Zeki/Mavili, Aliye; “Çocuk Adalet Sisteminde Suça Sürüklenen Çocuklara Yönelik Uygulamalarda Karşılaşılan Sorunlar”, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, S:45, Ekim- Aralık 2019 ss.1013-1043.

Keklik, Ebubekir; “İkinci Meşrutiyet Döneminde Eğitim Sorunu ve Osmanlı Aydınları”, Tarih ve Gelecek Dergisi, C:6 S:4, 2000, ss.1487-1517.

Kızmaz, Zahir /Bilgin, Rıfat; “Sokakta çalışan/yaşayan çocuklar ve suç: Diyarbakır örneği”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi C:9, S:32, 2010, ss.1-35.

Koca, Mahmut/ Üzülmüş, İlhan; Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler, 10. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.

Köse, M. Ziya; "Mekteb-i Osmani", İslam Ansiklopedisi, Ek 2, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2019.

Merey, Zihni (Ed.); Çocuk Hakları, Pegem Akademi, Ankara, 2016.

Metin, Bayram; “Sağlık Hakkı”, Sağlık Akademisyenleri Dergisi, C:4, S:1, 2017, ss. 46-50.

Mukayeseli Hukuk Açısından Ceza Sorumluluğu Yaşı ve Ceza Sorumluluğu Olmayan Çocuklar ve Gençler İçin Ceza Hukukunda Uygulanan Alternatif Yaptırımlar; https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/egitimbasvuru_basvuru/mukayeseli_hukukta.pdf, (Erişim Tarihi: 21.03.2025)

Öz (Akar), L. (2013). *Çocuk Hakları Bağlamında Çocuklarda Eğitim Hakkı*, [Yüksek Lisans Tezi, Çag Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Mersin.], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 350838)

Özbek, Veli Özer; İnfaz Hukuku, 17. Baskı, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2023.

Özcanlı, İbrahim/ Varol/Şafak; “Tanzimat Sonrası Eğitim Alanındaki İslah Faaliyetleri ve Cumhuriyet Dönemine Yansıması Özelinde Bir Değerlendirme”, TÜBAD, C: VII, S: II, 2022, ss.253-267.

Özdemir, Servet; Eğitimde Örgütsel Yenileşme, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2000.

Özer, Atilla; Gerekçeli ve 1961 Anayasası ile Mukayeseli 1982 Anayasası, Bilim Yayınları, Ankara, 1984.

Özmen, Münci; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1 Nolu Protokol Çerçevesinde ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında Eğitim Hakkı, A. Seref GÖZÜBÜYÜK'e Armağan, Turhan Kitabevi, Ankara, 2005.

Özsoy, Salih; “Eğitim Hakkı: Kendini Bulamamış Bir Söylem”, Eğitim Bilim Toplum Dergisi, Y:2004, S.6, s.58-59.

Pekin Kuralları;

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakaralar/cocukadaletsistemininuygulanmasi.pdf, (Erişim Tarihi: 01.11.2024)

R (87) 20 Sayılı Tavsiye Kararı;

<https://cte.adalet.gov.tr/Resimler/Dokuman/19820191557597.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.11.2024)

Riekenbrauk, Klaus (2004):

StrafrechtUndSozialeArbeit.EineEinführungFürStudiumUndPraxis. 2.

Aufl.Neuwied.,Akt: Tekin, Uğur, Kanunla İhtilaf Halindeki Çocuklar, Almanya Örneğinde Çocuk Adalet Sistemi, Ankara, Polis Akademisi Yayınları, 2009.

Riyad İlkeleri;

https://cocukhaklari.barobirlik.org.tr/dokuman/mevzuat_uakaralar/cocuksuclulugununonlenmesi.pdf, (Erişim Tarihi: 04.11.2024)

Sakaoğlu, Nejdet; Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003.

Serozan, Ahmet Rona; Çocuk Hukuku, Vedat Kitapçılık, İstanbul, 2005.

Sincan Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu;

https://ankarabarosu.org.tr/serve/file/318a867c-7275-11ee-9879-000c29c9dfce/Dokuman169500_20231024.pdf, (Erişim Tarihi: 07.10.2024)

Sofuoğlu, Ebubekir; “Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri”, Hapishane Kitabı, Emine G. Naskali, Hilal O. Altun (Ed), İstanbul, 2010.

Solak, Adem; “Türkiye’de Çocuk Suçluluğu ve Mağduriyeti,” I. Türkiye Çocuk Hakları Kongresi, Yetişkin Bildirileri Kitabı, İstanbul, 2011.

Sönmez, Veysel; Eğitim Felsefesi, Anı Yayıncılık, Ankara, 1997.

Şahin, Ş. (2019), *BM Pekin Kuralları Ekseninde Çocuk Yargılaması ve Çocuğun Üstün Yararı İlkesi*, [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İzmir], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 626707).

Şekerci, Cansu; “Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 30. Yılında Türkiye’de Çocuk Mahpus Olmak”, Ceza İnfaz Sisteminde Sivil Toplum Derneği, Ankara, 2019.

Şirin, Memduh Cemil; “Çocuğun Yararı Gözüyle Çocuğun Yüksek Yararı İlkesine Bakış”, Çocuk ve Medeniyet Dergisi, C:4, S:8, 2019, ss.219-240.

Şirin, Memduh Cemil; “Engelli Çocukların Eğitim Hakkı: İdarenin Görevlerine Dair Hukuki Bir Değerlendirme”, Çocuk ve Medeniyet Dergisi, S:2, 2019, ss.131-158. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1335775> , (Erişim Tarihi: 06.04.2025)

Tanör, Bülent; Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.

Tanrikulu, Cengiz; Ceza ve Ceza Yargılama Hukukunda Suçlu Çocuklara İlişkin Emniyet Tedbirleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Tarimeri, Nihat; Çocuk Koruma Kanunu, SABEV (Sosyal Hizmetler Araştırma Belgeleme Eğitim Vakfı) Yayını, Ankara, 2007.

Tekeli, İlhan; Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Eğitim Sistemindeki Değişmeler, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Tekkök, Özgür/ Tak, İsa; “Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programına Yönelik Öğretmen Görüşleri (Yozgat İli Örneği)”, TÜBAD, Cilt VII, Sayı II, 2022, ss.393-415.

Terzioğlu, Süleyman; Uluslararası Hukukta Azınlıklar ve Anadilde Eğitim Hakkı, Alp Yayınevi, Ankara, 2006.

TİHEK; Sincan Çocuk Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Ziyareti Raporu, 13.09.2023 tarih ve 2023/621 sayılı kararı.

Tomanbay, İlhan; Sosyal Çalışma Sözlüğü: Toplumbilim, Ruhsbilim, Eğitim, Yöntembilim, Nüfusbilim, Hukuk ve Ekonomi Boyutlarıyla, Selvi Yayınevi, Ankara, 2011.

Topaloğlu, Mahir; Türk Hukukunda Çocuklara Özgü Güvenlik Tedbirleri, Legal Yayınevi, İstanbul, 2010.

Topses, M. Devrim; “Mükerrer Suçluların Sosyo -Kültürel Özellikleri: Çanakkale E Tipi Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S:18, 2013.

Toran, Mehmet; “Eğitim Ne Değildir?”, Eleştirel Pedagoji Dergisi, Y: 2009, S.4, ss.88-90.

Türk Dil Kurumu; <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 14.10.2024)

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumları ve Eğitim Evleri İnceleme Raporu, 05.11.2009, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Ankara.

Uludağ, Şener; “Onarıcı ve Cezalandırıcı Adalet: Paradigma Değişikliğini Tetikleyen Şartlar,” Polis Bilimleri Dergisi, C:13, S:2, 2011, ss.127-151.

Uluğ, Feyzi; “Eğitim Hakkının Kullanımı Sorunu”, Türkiye’de İnsan Hakları, Oya Çiftçi (Ed.), TODAİE, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, 1. Baskı, Ankara, 2000, ss.429-443.

Uyanık, Ercan/ Kaya, Mehmet Melik/ Elçiçeği, Büşra; “II. Meşrutiyet döneminde eğitim tartışmaları ve 1913 tarihli Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu’nun uygulanması”, Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, C:4, S:1, 2021, ss.163-185.

Ünal, Şerif; Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku, Yetkin Basım Yayın ve Dağıtım, Ankara, 1997.

Yalçın, Alper; Türkiye’de Çocuk Mahpus Olmak, İstanbul, 2016.

Yaşar, Nuri; İnsan Hakları Avrupa Sisteminde ve Türk Hukukunda Eğitim Hakkı ve Özgürlüğü, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.

Yavuzer, Haluk; Çocuk ve Suç, 18. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018.

Yelken, Ramazan; “Çocuk Suçluluğunun Önlenmesinde Merkezi Kurum Aile: Çocuklara Dair Uluslararası Sözleşmelerin Analizi”, Suça Sürüklenen ve Mağdur Çocuklar, Süleyman Hançerli vd. (Ed.), 1. Baskı, Sabew Yayınları, Ankara, 2011.

Yenisey, Feridun/Plagemann Gottfried, Alman Ceza Kanunu Strafgesetzbuch (StGB), İstanbul, Beta Yayınları, 2015.

Yıldız, Ö. (2018), *Ceza İnfaz Kurumlarında Çocukların Eğitim Hakkı ve Islahı: Maltepe Çocuk ve Gençlik Kapalı Ceza İnfaz Kurumu Örneği*, [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 524286).

Yücel, Mustafa T. (Ed.); Avrupa Cezaevi Kuralları, Ankara, 1987.

Zengin Eyüp/Kesgin Mücahit; “Yerel Yönetimlerin Çocuk Suçluluğunun Önlenmesinde İlgili Kurumlarla Etkileşimi”, Kütahya, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S:37, 2013, ss.13-32.

Zeyrek (Günaydın), A. (2008). *Uluslararası Belgeler ve Türk Hukukunda Çocuğun Eğitim Hakkı*, [Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ABD, Trabzon.], Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 231990)

Zorlu, Süleyman Emre/ Bilgin, Ayşe Sena; “Çocuk Hakları, Tarihî Gelişimi ve Çocuk Suçluluğu”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:23, S:2, 2024, ss.763-780.

Zorlu, Süleyman Emre; “Günümüz ve İslam hukukunda çocuk hakları karşılaştırmalı bir inceleme”, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:21, S:2, 2013, ss.125-160.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Zeynep Tuğçe ÇETİN
Uyruğu: T.C.

EĞİTİM

<u>Derece</u>	<u>Adı</u>	<u>Bitirme Yılı</u>
Lisans:	Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi	2018
Yüksek Lisans:	Hasan Kalyoncu Üniversitesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans	2025

İŞ DENEYİMLERİ

<u>Yıl</u>	<u>Kurum</u>	<u>Görevi</u>
2019-2020	Adliye-Büro Stajı	Stajyer Avukat
2020-2025	Serbest	Avukat

UZMANLIK ALANI: Aile Hukuku, İş Hukuku, Ceza Hukuku.

YABANCI DİLLER: İngilizce.

YAYINLAR: Gündüz, Hakan/ Çetin, Zeynep Tuğçe; “Çocuk Tutuklu ve Hükümlülerin Eğitim Hakkının Ulusal ve Uluslararası Metinlerdeki Yeri ve Önemi”, III. Uluslararası Çankaya Bilimsel Çalışmalar Kongresi, Ankara, 28-29 Şubat 2024, ss.636-638.